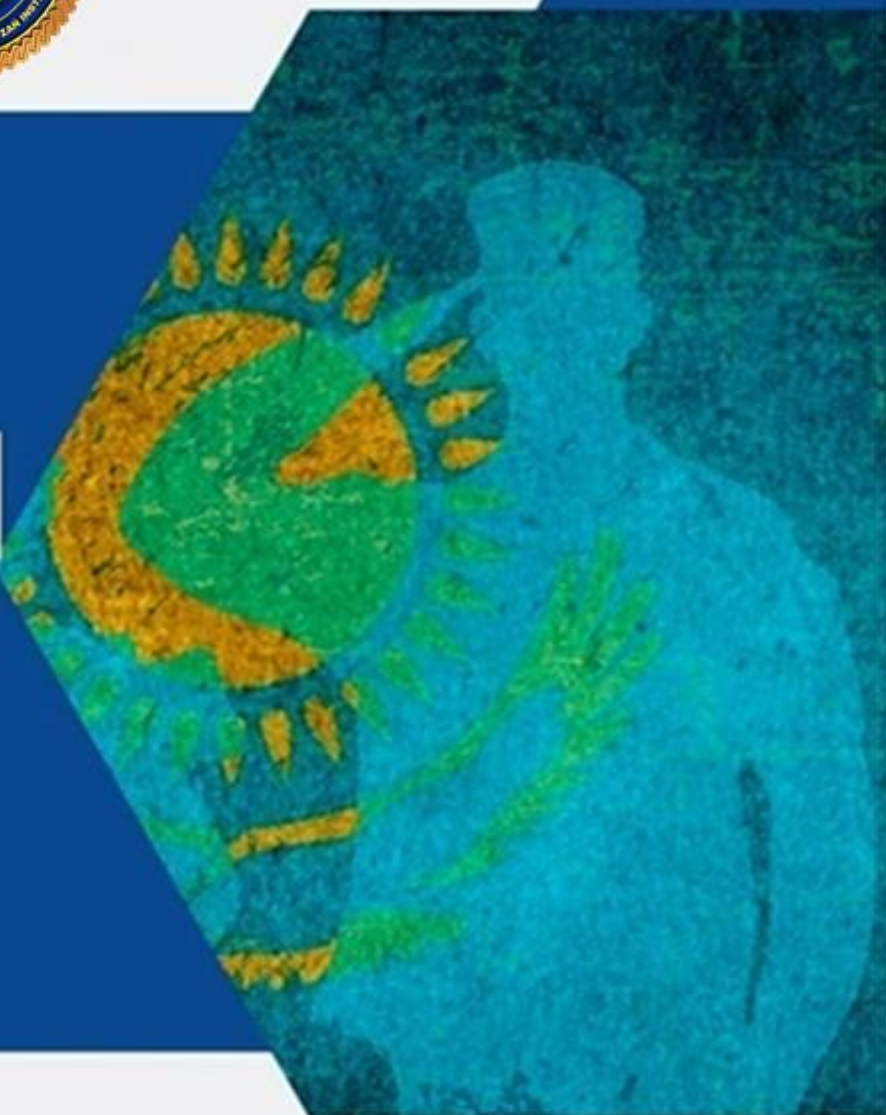

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК

АКТЮБИНСКОГО
ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ М.БУКЕНБАЕВА

№1(18)

2025

Ғылыми-тәжірибелік журнал
2020 жылдың қыркүйек айынан бастап
жылына төрт рет шығады

Научно-практический журнал
Выходит четыре раза в год
с сентября 2020 года

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК ЖУРНАЛЫ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- Азаматтық құқық –
- Гражданское право –
- Civil law

- Әкімшілік құқық –
- Административное право –
- Administrative law

- Қылмыстық құқық, криминология, қылмыстық процесс –
- Уголовное право, криминология, уголовный процесс –
- Criminal law, criminology, criminal procedure

- Ішкі істер органдарының кадрларын дайындау –
- Подготовка кадров органов внутренних дел –
- Training of personnel of internal affairs bodies

- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі –
- Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран –
- Experience in law enforcement activities in foreign countries

1 (18)

2025

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты»
Республикалық мемлекеттік мекемесі.
2020 жылдан бастап шығады.
Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің
ақпарат комитетінде тіркелген.
Тіркеу куәлігі: 2020 жылғы 23 сәуірдегі № KZ94VPY00022587.

Бас редактор:

Ғ.М. Есболаев – заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Редакциялық алқа құрамы:

Т.К.Акимжанов (з.ғ.д., профессор);
Е.О.Түзелбаев (з.ғ.д., профессор);
Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор);
В.Г.Татарян (з.ғ.д., профессор);
З.С.Токубаев (з.ғ.д., профессор);
С.С. Молдыбаев (з.ғ.д., профессор);
В.А. Азаров (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы);
О.А. Авдеева (з.ғ.д., доцент, Ресей Федерациясы);
Б.Т. Булеулиев (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор)
М.Д. Ахметов (з.ғ.к.);
Е.Е. Қайнар (философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор);
Е.Т.Абеуов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор);
Г.Ж.Сулейманова (з.ғ.к.);
Ж.Н. Бисенбаева (философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор);
Д.А. Амангельдиев (философия докторы (PhD)).

«Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған.

Тілі: қазақ, орыс, ағылшын. Жиілігі: тоқсанына бір рет.

Тақырыптық бағыт: заң ғылымдары, құқық қорғау қызметі, көпсалалы зерттеулер.

Таралу аумағы: Қазақстан Республикасы, ТМД елдері, алыс шет елдер.

Жауапты хатшы:

А.А. Сағынтаева

Беттеу:

С.Б. Нұржанов

Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Материалдарды басқа басылымдарда пайдалануға редакцияның жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Журналға сілтеме міндетті түрде қажет.

Мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі. 030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz; e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Басуға 2025 ж. 20 наурызда жіберілді.

A4 форматы. Офсеттік қағаз.

Ризографтық басылым.

Таралымы 200 дана.

Собственник:

Республиканское государственное учреждение «Актюбинский юридический институт
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева».
Издается с 2020 года.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Главный редактор:

Есболаев Г.М. – кандидат юридических наук, доцент.

Редакционная коллегия:

Акимжанов Т.К. (д.ю.н., профессор);
Тузелбаев Е.О. (д.ю.н., профессор);
Дильбарханова Ж.Р. (д.ю.н., профессор);
Татарян В.Г. (д.ю.н., профессор);
Токубаев З.С. (д.ю.н., профессор);
Молдыбаев С.С. (д.ю.н., профессор);
Азаров В.А. (д.ю.н., профессор, Российская Федерация);
Авдеева О.А. (д.ю.н., доцент, Российская Федерация);
Булеулиев Б.Т. (д.ю.н., ассоциированный профессор);
Абеуов Е. Т. (к.ю.н., ассоциированный профессор);
Ахметов М.Д. (к.ю.н.);
Кайнар Е.Е. (доктор философии (PhD), ассоциированный профессор);
Сулейманова Г.Ж. (к.ю.н.);
Бисенбаева Ж.Н. (доктор философии (PhD), ассоциированный профессор);
Амангельдиев Д.А. (доктор философии (PhD)).

Научно-практический журнал «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева» предназначен для публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран.

Язык: казахский, русский, английский. Периодичность: 1 раз в квартал.

Тематическая направленность: юридические науки, правоохранительная деятельность, мультидисциплинарные исследования.

Территория распространения: Республика Казахстан, страны СНГ, дальнее зарубежье.

Ответственный секретарь:

Сагынтаева А.А.

Верстка:

Нуржанов С.Б.

Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой не вести дискуссию по мотивам отклонения. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Адрес:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского
юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева.

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz; e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Подписано в печать 20 марта 2025 г.

Формат А4. Бумага офсетная.

Печать на ризографе.

Тираж 200 экз.

Owner:

Republican State Institution «Aktobe Law Institute
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkejar Bukenbayev».
Published since 2020.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information
and Public Development of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate no. KZ94VPY00022587 dated April 23, 2020.

Editor-in-Chief:

Esbolaev G.M. – Candidate of Law, Associate Professor.

Editorial Board:

Akimzhanov T.K. (Doctor of law, professor);
Tuzelbaev E.O. (Doctor of law, professor);
Dilbarkhanova Zh.R. (Doctor of law, professor);
Tataryan V.G. (Doctor of law, professor);
Tokubaev Z.S. (Doctor of law, professor);
Moldybaev S.S. (Doctor of Law, Professor);
Azarov V.A. (Doctor of law, professor, Russian Federation);
Avdeeva O.A. (Doctor of law, associate professor, Russian Federation);
Buleuliev B.T. (Doctor of Law, Associate Professor);
Abeuov E.T. (Candidate of law, associate professor);
Akhmetov M.D. (Candidate of Law);
Kainar E.E. (Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor);
Suleymanova G.Zh. (Doctor of PhD);
Bisenbayeva Zh.N. (Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor);
Amangeldiev D.A. (Doctor of Philosophy (PhD)).

The scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev» is intended for publication in the open press of the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries.

Language: Kazakh, Russian, English. Frequency: 1 time per quarter.

Thematic focus: legal sciences, law enforcement, multidisciplinary research.

Distribution area: Republic of Kazakhstan, CIS countries, far abroad.

Executive Secretary:

A.A. Sagyntayeva

Layout:

Nurzhanov S.B.

Materials received by the editorial office are not subject to return. The author(s) is responsible for errors, inaccuracies of a scientific and factual nature. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for the rejection. The use of materials in other publications is allowed only with the written consent of the editorial board. A link to the journal is required.

Address:

Department of organization of research and editorial and publishing work of the Aktobe
law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev.
030011, Republic of Kazakhstan, Aktobe, Cadet highway 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz; e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Signed to the press on March 20, 2025

A4 format. Offset paper.

Printing on a risograph.

Edition of 200 copies

МАЗМҰНЫ=СОДЕРЖАНИЕ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО CIVIL LAW

Джигитова Р.Н. Полицияның қызметіндегі заң және тәртіп қағидаттары: құқықтық сауаттылық пен мәдениеттің маңызы.....	9
Ибраева А.К., Копбай Ж. Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетігіндегі ішкі істер органдарының рөлі мен орны.....	14

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО ADMINISTRATIVE LAW

Алмагамбетова А.А. Тәжірибеге бағдарланған тәсілдер негізінде құқық бұзушылықтардың алдын алу	21
Думов Н.А. Профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алудың өзекті мәселелері.....	26
Күмісбеков С.К., Есенгельдиев Ж.Б. Кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыс.....	32
Күмісбеков С.К., Канафин А.А. Полицияның сервистік қызметіндегі қоғамдық және мемлекеттік бақылау.....	38
Тилемисова Э.Ж. Бұқаралық ақпарат құралдарын жетілдіру мәселелері және оны шешу жолдары.....	44
Токпанбетова Г.Н. Көлік объектілерінде кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтардың алдын алу.....	48

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL LAW, CRIMINALOLOGY, CRIMINAL PROCEDURE

Кульбаев С.Б. Компьютерлік криминалистиканың қылмыстарды ашудағы және тергеудегі рөлі.....	54
Сагынтаева А.А., Тайшыбаева А.С. Доказательства в уголовном процессе: проблемы понимания их содержания.....	58
Саханова Н.Т., Тлеугалиева Ж.К., Жолжаксынов Ж.Б. Кісі өлтірудің түрлері бойынша оқиға орнын карап-тексерудегі тактикалық әдістердің рөлі.....	64
Сулейменов Т.Н., Саханова Н.Т. Криминалистическое исследование цифровых следов.....	70
Сулейменов Т.Н. Законодательная регламентация производства неотложных следственных действий в Республике Казахстан.....	79
Уакасов Д.А., Телемисов Б.С. Ақпараттық-телекоммуникация желісін пайдалана жасалған қылмыстарды ашудың негіздері.....	87

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ TRAINING OF PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Ibyzhanova G. The educational process at the institute.....	96
Каирбаев Ж.К. Жауынгерлік спорт түрлерінің спортшыларына арналған қарсылық жаттығуларының дайындық циклдары.....	101
Кайырбеков Е.Б. Классификация и особенности коммуникации в органах внутренних дел.....	104
Кушкимбаев А.А. Қазақстан Республикасы ІІМ-нің білім беру ұйымдарында «ІО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігінің негіздері» пәнін оқытудың ерекшеліктері мен проблемалық мәселелері.....	108
Умурзакова А.А. Тұрмыстық зорлық-зомбылық істері бойынша құқық бұзушылардың жанжалды мінез-құлқын түзету бойынша психологиялық көмек көрсетудің маңыздылығы.....	113

ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ **ОПЫТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН** **EXPERIENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN FOREIGN COUNTRIES**

Сагынтаева А.А. Международное сообщество в борьбе с коррупцией.....	120
«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	126
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»	128
REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»	130

- Азаматтық құқық
- Гражданское право
- law Civil

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ПОЛИЦИЯНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЗАҢ ЖӘНЕ ТӘРТІП ҚАҒИДАТТАРЫ: ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ПЕН МӘДЕНИЕТТІҢ МАҢЫЗЫ

Мақалада полиция қызметкерлерінің құқықтық мәдениетін арттыру мәселесі қарастырылады. Құқықтық мәдениет – бұл азаматтардың заңды және этикалық құндылықтарды білуі, оның ішінде құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің жоғары білімі мен кәсібилігін қажет етеді. Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің құқықтық білімін арттырудың маңызы мен тәсілдері, сондай-ақ олардың қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті сақтаудағы рөлі талқыланады. Мұнда құқықтық мәдениетті арттырудың теориялық және практикалық аспектілері, оның ішінде заңды түсіну және адамдармен дұрыс қарым-қатынас орнату көрсетілген.

Түйінді сөздер: құқықтық мәдениет, полиция қызметкерлері, құқық қорғау органдары, заң мен тәртіп, құқықтық сауаттылық, қоғамдық қауіпсіздік, кәсіби біліктілік, этикалық стандарттар, заңды түсіну, әділеттілік.

ПРИНЦИПЫ ПРАВА И ПОРЯДКА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИЦИИ: ЗНАЧЕНИЕ ПРАВОВОЙ ГРАМОТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ

В статье рассматривается вопрос повышения правовой культуры сотрудников полиции. Правовая культура – это знание гражданами юридических и этических ценностей, в том числе необходимое для сотрудников правоохранительных органов высокого уровня знаний и профессионализма. В статье обсуждаются важность и способы повышения правового образования правоохранительных органов, а также их роль в поддержании общественной безопасности и правопорядка. Здесь также представлены теоретические и практические аспекты повышения правовой культуры, включая понимание закона и установление правильных взаимоотношений с людьми.

Ключевые слова: правовая культура, сотрудники полиции, правоохранительные органы, закон и порядок, правовая грамотность, общественная безопасность, профессиональная квалификация, этические стандарты, понимание закона, справедливость.

PRINCIPLES OF LAW AND ORDER IN POLICE ACTIVITIES: THE IMPORTANCE OF LEGAL LITERACY AND CULTURE

The article discusses the issue of improving the legal culture of police officers. Legal culture is citizens' knowledge of legal and ethical values, including those necessary for law enforcement officers to have a high level of knowledge and professionalism. The article discusses the importance and ways to enhance the legal education of law enforcement agencies, as well as their role in maintaining public safety and law and order. It also presents theoretical and practical aspects of improving legal culture, including understanding the law and establishing proper relationships with people.

Keywords: legal culture, police officers, law enforcement agencies, law and order, legal literacy, public safety, professional qualifications, ethical standards, understanding of the law, justice

Құқықтық сауаттылық — кез келген қоғамның тұрақтылығы мен дамуының негізгі құралы. Әділеттілік пен құқықты білу адамға өз құқығын қорғау, қоғамның заңдары

мен ережелеріне сәйкес өмір сүру мүмкіндігін береді. Бұл ұғымның маңыздылығын әлемдік және қазақ ұлы ғұламалары өздерінің даналық сөздерінде

тереңнен қозғаған. Әділеттілік, құқық және білім туралы айтылған ғұламалардың ойлары бүгінде де өзекті болып табылады, өйткені олар тек өткен ғасырлардың мәселелеріне ғана емес, қазіргі қоғамда да өзекті болып тұр.

Әл-Фараби, Абай Құнанбаев, Мұхаммед пайғамбар (с.ғ.с.) және басқа да ұлы тұлғалар құқықтық сауаттылықтың маңыздылығын атап өтіп, оны қоғамның дамуына, адамдардың әділетті өмір сүруіне қажетті негізгі шарт ретінде көрсеткен. Мысалы, Әл-Фараби өзінің еңбектерінде әділеттілік пен білімнің қоғамның негізгі тірегі екенін, ал Абай Құнанбаев құқықсыз және білімсіз қоғамның болашағы жоқ екенін айтқан. Мұхаммед пайғамбар болса, әділеттілік пен құқықты сақтау қоғамның тұрақтылығын қамтамасыз ететін басты қағидаттар екенін көрсеткен. Осылайша, ұлы ғұламалар өз пікірлерінде құқықтық сауаттылықты адам қоғамында әділдік орнату, жеке тұлғаның құқықтарын қорғау және әлеуметтік тәртіпті сақтаудың басты құралы деп санайды.[1]

Құқықтық сауаттылықтың қоғам өмірінде маңызы артып келе жатқан заманда, ұлы ғұламалардың сөздері бүгінгі күні де өзекті болып отыр. Олар көрсеткендей, құқықты білу тек жеке адамның ғана емес, бүкіл қоғамның дамуында маңызды рөл атқарады. Сондықтан, құқықтық білім беру мен азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру – әрбір азаматтың жауапкершілігі болып табылады.

Құқықтық сауаттылық пен мәдениеттің жоғары болуы – қоғамның заңдық тұрғыда дұрыс жұмыс істеуі мен тәртіп орнатуда маңызды рөл атқарады.

Бұл әсіресе құқық қорғау органдары, соның ішінде полиция қызметкерлері үшін ерекше маңызды, себебі олар тек құқық бұзушылықтың алдын алу ғана емес, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға да жауапты.

Полиция қызметкерлері заңды түсіндіру, азаматтарды құқықтық мәселелер бойынша кеңес беру және қоғамдық тәртіпті сақтау міндеттерін атқарғанда, олардың құқықтық сауаттылығы мен мәдениеті жоғары болуы аса маңызды.[2]

Құқықтық мәдениеттің артуы полиция қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін арттырады, олар азаматтармен дұрыс қарым-қатынас орната алады, сондай-ақ заңды талаптарды тыңдап, түсінуге мүмкіндік береді.

Осылайша, бұл шаралар қоғамдағы әділеттілікті қамтамасыз етуге, құқық бұзушылықтардың алдын алуға ықпал етеді. Құқықтық сауаттылыққа ие азаматтар өз құқықтарын дұрыс пайдаланып, заңсыз әрекеттерге қарсы тұра алады, ал полиция оларды қорғауға міндетті.

Әлемнің әртүрлі елдерінде құқықтық сауаттылық пен мәдениетті арттыру үшін әртүрлі тәсілдер мен шаралар қолданылуда. Мысалы, Швецияда құқықтық білім беру мектеп бағдарламасында қамтылған және полиция азаматтармен жұмыс істей отырып, оларды құқықтық мәселелер бойынша хабардар етеді. Норвегияда полиция қызметкерлеріне жоғары кәсіби және этикалық стандарттарды ұстану үйретіледі, бұл оларды азаматтармен әділ және заңды тұрғыдан қарым-қатынас жасауға бағытттайды. Ұлыбританияда да құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған шаралар көптеп ұйымдастырылуда, соның ішінде полицияның құқықтық ақпарат беру және кеңес беру бойынша міндеттері бар. АҚШ-та полиция қызметкерлері қоғамдық орындарда құқықтық білім беру бойынша жұмыс жүргізеді және заңдарды түсіндіреді.[3]

Әр елдің тәжірибесі құқықтық сауаттылық пен мәдениеттің артуы қоғамның заңды түрде дұрыс жұмыс істеуіне және құқық қорғау органдарының тиімді қызметіне ықпал ететінін көрсетеді. Қазақстанда да осы бағытта түрлі шаралар мен бастамалар қолға алынуда, олар қоғамдағы құқықтық мәдениетті қалыптастыруға және полиция қызметкерлерінің кәсіби деңгейін арттыруға бағытталған.

«Үйде бақытты адам – әлемде бақытты» деген сөзде үлкен мән жатыр. Бұл бір ауыз сөздің астарында өмірдің шындығы жасырынып тұр. Бақытты қоғамды бақытты отбасылар құрайды. Ал бақытты өмірдің негізі – өзара құрмет пен үйлесімге негізделген, заңға және моральдық қағидаттарға сүйенетін азаматтардың танымы. Полиция

қызметкерлері үшін құқықтық сауаттылық өте маңызды, өйткені оның жоқтығы күрделі жағдайларға алып келуі мүмкін. Қазіргі уақытта отбасындағы құқықтық сауаттылық қоғамның жалпы рухани деңгейін көтерудің маңызды құралына айналып отыр.[4]

Таным мен түсініктер қайшыласқан кезде, түрлі көзқарастарды бір арнаға тоғыстыратын қуатты күш – заң болып табылады. Заңның үстемдік құрған қоғамында ғана адам құқықтары мен бостандықтары толық қорғалады. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Жолдауында заң үстемдігі орнамаған жағдайда, азаматтардың қауіпсіздігіне кепілдік берілмейтінін және әлеуметтік-экономикалық дамудың ешқандай міндеті табысты жүзеге аспайтынын атап өткен болатын.

Елімізде құқықтық сауат мәселесі қазіргі уақытта өте өзекті болып отыр. Азаматтардың құқықтық сауатын арттыру, заңды білу және оны дұрыс қолдану қажеттілігі соңғы жылдары жиі көтеріліп келеді. Бұл мәселеге басты себеп – халықтың мүддесін қорғау, ал екінші жағынан заңды елемеу салдарынан туындайтын түрлі келеңсіздіктерді болдырмау.

Құқықтық мәдениет пен заңды дұрыс түсіну тек жеке адамдарға ғана емес, бүкіл мемлекеттің тағдырына да әсер ететін маңызды мәселе екені сөзсіз.

Кез келген дамыған елде заң үстемдігі орнап, азаматтардың құқықтары жоғары деңгейде қорғалады. Бұл біздің мемлекет үшін өте маңызды. Аталған рейтингте Қазақстан бұрынғы кеңес үкіметі құрамындағы біраз елдерден ілгері тұрғанымен, адам құқықтарын қорғау, жемқорлық және ашық үкімет мәселелерінде әлі де шешілмеген түйіндер бар. Отбасындағы жанжалдар, алаяқтықтың көбейуі, тұтынушылардың құқықтарының аяқасты болуы – бұның бәрі құқықтық сауаттылықтың төмендеуінен туындайтын жағдайлар.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан болатын қайғылы оқиғалардың көбейгені бәрімізді қатты алаңдатады. Сонымен қатар, көптеген балалар әке қамқорлығына зәру, алимент төлеуден жалтаратын азаматтардың

саны артып келеді. Құқықтық сауаты төмен адамдардың отбасында тәртіпсіздік пен қасақана зорлық-зомбылықтың орын алуы, әлеуметтік жағдайына қарамастан, құқықтық білімнің жеткіліксіздігі салдарынан туындайды. Осы орайда мәселенің түпкі себебімен күресу керек екендігі айқын. Әсіресе, әйелдерге қатысты кемсітушіліктердің барлық түрін жоюға бағытталған жұмыстарды жалғастыруымыз қажет.

Құқықтық сауаттылықты арттыру бағытында жұмыс істейтін мамандардың ұсыныстары мен бастамалары біз үшін маңызды. Бұл салада озық мамандар түрлі шараларды ұйымдастырып, үгіт-насихат жұмыстарын жүргізуде. Біз олардың бастамаларын қолдап, отбасылардағы құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған жұмыстарды одан әрі нығайтуымыз керек.

Қазіргі кезде ақпараттың тоқтаусыз ағыны азаматтардың құқықтық және моральдық мәселелерінің шиеленісуіне себеп болып отыр. Бұл әсіресе тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында айқын көрінеді. Ақпарат кеңістігінде зорлық-зомбылыққа қатысты әртүрлі оқиғалар таралып, бұл адам психологиясына теріс әсер етпей қоймайды. Егер жағымсыз жаңалықтар әдеттегі жағдайға айналса, бұл қоғамның сана-сезіміне де теріс ықпал етіп, олардың эмоционалдық күйін тұмшалайды.[4]

«Қазақстанда әрбір төртінші әйел тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Бұл – өте үлкен мәселе. Онымен мемлекеттік деңгейде және халықаралық ауқымда күресуіміз қажет. Әлемде 3,8 миллион адам жыл сайын отбасылық зорлық-зомбылыққа тап болады, оның 1,8 миллионы – әйелдер. Отбасындағы зорлық-зомбылықты әлемнің 80-ге жуық елі түрлі заңдық нормалармен реттеп отыр, 60 елде арнайы заңдар қабылданған. Қазақстанда да бұл бағытта заңдарды қатайту және өзгерістер енгізу мәселесі қолға алынды. Қазіргі таңда әрбір азамат тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы тиісті органдарға хабарлай алады. Алайда, тек заңды қатайту арқылы мәселені шешу мүмкін емес. Егер біз әрбір төртінші әкені түрмеге қамаумен мәселені шешеміз деп ойласақ, бұл дұрыс емес. Біз ең алдымен отбасылық құндылықтарды дәріптеп,

тәрбиені дұрыс жолға қоюымыз керек. Бұл – адамның құқықтарының бұзылуының алдын алу жолы. Барлығы өскен ортадан, отбасында алған тәрбиеден басталады. Әрбір ата-ана баласына адамның құндылығын түсіндіріп, жақындарын құрметтеуді үйретуі тиіс. Қоғамда төзімділік пен әлеуметтік жауапкершілік жоғары деңгейде болуы керек.

Азаматтардың құқықтарын қорғау үшін олардың заң саласындағы білімдерін кеңейту мақсатында түрлі жобалар қолға алынуда. Әсіресе ауылдарда мемлекеттік тілде сауатты іс жүргізетін заңгерлердің жетіспеушілігі байқалады. «Фемида Қазақстан» заңгерлік орталығы – көптеген отбасыларға құқықтық қолдау көрсетіп, талай тағдырдың шешілуіне ықпал еткен ұйымдардың бірі.

«Біз бүгінге дейін әлеуметтік әлсіз топтарға тегін құқықтық көмек көрсетіп келеміз. Біз үшін ең өкініштісі – қарапайым халықтың құқықтық сауатының төмендігі. Қазақстанның әр түкпірінен заңдық көмек сұрап хабарласатын адамдар саны өте көп. Олар көбіне сотта немесе прокуратурада өкілдік ету, азаматтық, әкімшілік және қылмыстық істер бойынша адвокаттық көмек алу, тергеу амалдарына қатысу жөнінде көмек сұрайды. Қарапайым азаматтар, мысалы, қарыз бергенде нотариустан келісімшарт жасап немесе қолхат алу қажеттігін білмейді», – дейді заңгерлік орталықтың мамандары.

Құқықтық сауаттылық қоғамның алға дамуына әсер етеді, ал күнделікті өмірде кездесетін қиын әрі тосын жағдайларда өз құқығын білмеген азаматтар түрлі қиындықтарға ұшырайды.

Мұндай мәселелердің бірі – мұрагерлік құқық. Әсіресе, бауыр-туыстар арасында мұраға ие болу үшін сотқа дейін жететін дау-дамайлар жиі орын алады. Сонымен қатар, тұрғын үй сатып алу кезінде көп азаматтардың құжаттардың заңдылығын тексермей, кейінгі уақытта қиындыққа тап болатынын да ескертеді. Бұл мәселелердің көбісі құқықтық сауаттылықтың жоқтығынан туындайды, сондықтан полиция қызметкерлері ретінде осындай құқықтық білімді тарату маңызды міндет болып табылады. Құқықтық сауаттылығы төмен азаматтар осы мәселеге байланысты қиын

жағдайларға жиі тап болады. Отбасылық құқықтық сауаттылықтың қоғамның дамуына, заңды және әділ шешімдер қабылдауға әсері зор. Бұл балалардың құқықтарын қорғау, әйелдер мен ерлердің тең құқықтылығын қамтамасыз ету және отбасылық дауларды бейбіт жолмен шешу үшін өте маңызды. Осы бағытта азаматтарға құқықтық білім беру мен ақпараттандыру шаралары үнемі жалғасуы тиіс.

Полиция қызметкері ретінде біз тұрғындардың құқықтық сауаттылығын арттыруға, заңды дұрыс түсінуге және оған сәйкес әрекет етуге бағытталған жұмыстарды жалғастыруымыз керек. Бұл халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мен құқық бұзушылықтардың алдын алуға септігін тигізеді.[5]

Қорытындылай келе, полиция қызметкерінің құқықтық сауаттылығының жоғары болуы қоғамның құқықтық дамуы мен тұрақтылығына елеулі ықпал етеді. Әділеттілік пен заңдылықтың сақталуы, құқық қорғау органдарының кәсібилігі мен тиімділігі көбінесе қызметкерлердің құқықтық білімінің тереңдігіне байланысты. Құқықтық сауаттылығы жоғары полиция қызметкерлері заң талаптарын толық меңгеріп, оларды дұрыс түсіндіре отырып, әділ әрі кәсіби шешімдер қабылдайды. Бұл өз кезегінде қоғамда құқықтық тәртіпті нығайтуға, қылмыс деңгейін төмендетуге және құқық бұзушылықтардың алдын алуға септігін тигізеді.

Сонымен қатар, полиция қызметкерлерінің құқықтық сауаттылығы жоғары болу арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау тиімдірек жүзеге асырылады. Мұндай қызметкерлер халыққа құқықтық білім мен ақпарат беру арқылы олардың өз құқықтарын дұрыс пайдалануына мүмкіндік жасайды, осылайша жалпы құқықтық мәдениет қалыптасады. Құқық қорғау органдары мен қоғам арасындағы сенімділік артады, азаматтар өз құқықтарын қорғай алатын және заңмен қорғалғандығын сезінеді.[6.80б.]

Құқықтық сауаттылық пен тәртіп, сондай-ақ қоғам мен құқық қорғау органдары арасындағы өзара құрмет пен түсіністік, Қазақстанның құқықтық жүйесін жетілдіру

мен дамытудағы маңызды фактор болып табылады.

Полиция қызметкерлерінің кәсіби деңгейінің артуы және құқықтық білім-

дерінің тереңдеуі құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттырып, қоғамдағы әділеттілікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. М.Б. Касымбеков, С.Ж. Пралиев, К.К. Жампеисова /Мәңгілік Ел: – Оқулық / 2015ж. https://www.kaznpu.kz/docs/ins_pedagogiki_psih/kaz_mangilik_el.pdf
2. Заң мен тәртіп – құқықтық мемлекеттің басты қазығы <https://www.jsk.kz/?ysclid=m8ijst0rbf623466790>
3. Шынар Жаржанова Заң мен тәртіп мемлекет идеологиясын нығайтады <https://aqtobegazeti.kz/?p=150959> (қаралған күні 21.03.2025 ж.)
4. Арман Октябрь [/https://egemen.kz/article/384013-qoghamdy-algha-dgeteleytin-quqyqtyq-sauat](https://egemen.kz/article/384013-qoghamdy-algha-dgeteleytin-quqyqtyq-sauat) //Қоғамды алға жетелейтін құқықтық сауат (қаралған күні 21.03.2025 ж.)
5. Беседа И.И. Пути повышения правовой культуры сотрудников органов внутренних дел: теоретико-правовой аспект <file:///C:/Users/User/Downloads/puti-povysheniya-pravovoy-kultury-sotrudnikov-organov-vnutrennih-del-teoretiko-pravovoy-aspekt.pdf>
6. Ази Е.А. «Болашақ полиция қызметкерлері бойына ұлттық құндылықтар қасиетін дарытудың маңыздылығы» // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы, № 4 (17), 2024.

Автор туралы мәлімет:

¹**Джигитова Раушан Нұрболатқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Джигитова Раушан Нұрбулатовна — старший преподаватель кафедры общеюридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции.

Dzhigitova Raushan Nurbulatovna — senior lecturer of the Department of general legal disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukeubayev, Police Lieutenant Colonel.

^{1,2}Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ТЕТІГІНДЕГІ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ МЕН ОРНЫ

Мақалада адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау ұғымы ашылады; мемлекеттің құқықтары мен бостандықтарын сақтау қағидатын іске асыру мәселесі қарастырылады; адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтауды қамтамасыз етудегі полиция қызметкерлерінің орны мен рөлі анықталады; ішкі істер органдары қызметкерлерінің азаматтардың құқықтарын сақтамағаны және құрметтемегені үшін жауапкершілігі айқындалады.

Түйінді сөздер: адам және азамат, құқықтары мен бостандықтары, полиция қызметі, сақтау шарттары, «сақтау» ұғымы, қызметкердің құқықтық мәдениеті.

РОЛЬ И МЕСТО ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В МЕХАНИЗМЕ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

В статье раскрывается понятие соблюдения прав и свобод человека и гражданина; рассматривается вопрос реализации принципа соблюдения прав и свобод государства; определяется место и роль сотрудников полиции в обеспечении соблюдения прав и свобод человека и гражданина; определяется ответственность сотрудников органов внутренних дел за несоблюдение и неуважение к правам граждан.

Ключевые слова: human and citizen, rights and freedoms, policing, storage conditions, the concept of “compliance», legal culture of the employee.

THE ROLE AND PLACE OF INTERNAL AFFAIRS BODIES IN THE MECHANISM OF PROTECTING THE CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS

The article reveals the concept of respect for human and civil rights and freedoms; considers the implementation of the principle of respect for the rights and freedoms of the state; defines the place and role of police officers in ensuring respect for human and civil rights; defines the responsibility of law enforcement officers for non-compliance and disrespect for the rights of citizens.

Keywords: human and citizen, rights and freedoms, policing, storage conditions, the concept of «compliance», legal culture of the employee.

Барлық мемлекеттік органдар, оның ішінде ІІО қызметінің маңызды қағидаты адамның, оның құқықтары мен бостандықтарының басымдығы болып табылады. Бұл қағида конституциялық нормалардан Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелерін доктриналық түсіндіру жолымен шығарылады, атап айтқанда, бұл 1-бап, онда Қазақстан Республикасындағы ең жоғары құндылық

адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады деп жарияланды. Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адамның құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі, адамның құқықтары мен бостандықтары туғаннан бастап әркімге тиесілі болады, абсолютті және бөлінбейтін деп танылады, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен

қолданылуын айқындайды. Бұл қағида Қазақстан Республикасы Конституциясының басқа да нормаларында, ең алдымен, «адам және азамат» II бөлімінде де өз бекітілуін табады. Осылайша, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары Қазақстан Республикасы Конституциясының іргелі категориясын білдіреді және мемлекеттің барлық органдарының қызметінде басымдық болып табылады, олардың жұмысын бағдарлайды [1. 20].

Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан қоғамның түбегейлі өзгеруінің негізгі міндеттерінің бірі адам құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылық ретінде жарияланған құқықтық мемлекет құрылысы болып табылады. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын еркін, кедергісіз жүзеге асыруды қамтамасыз ететін маңызды фактор ішкі істер органдарының заңдылықты қатаң сақтауға негізделген қызметі болып табылады. Бұл іс-әрекет айқын жария сипатқа ие және көп жағдайда биліктің іс-әрекеттерімен теңестіріледі. Осы іс-әрекеттердің заңға сәйкестігін бағалай отырып, азаматтар мемлекеттің олардың заңды құқықтары мен бостандықтарын қаншалықты қамтамасыз ететінін анықтайды.

Ішкі істер органдары жеке құрамының көпшілігі өзінің қызметтік міндеттерін адал және шебер орындайды, жоғары рухани және моральдық қасиеттерге ие, заң мен берілген құқықтарды шебер және ақылға қонымды пайдаланады.

Сонымен қатар, кейбір полиция қызметкерлерінің азаматтарға дөрекі, елемеу сынды заңды тікелей бұзу жағдайлары да аз емес. Бұл ретте азаматтардың қорқынышы мен сенімсіздігінің ахуалы арта түседі, олардың мазасыздығы күшейе түседі, билікке сенімсіздік пен иеліктен айыру өсуде, барлық рұқсат етушілік, құқықтық нигилизм және заңдылыққа немқұрайлылық культивацияланады.

Соңғы жылдардың тәжірибесі адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету саласындағы ішкі істер органдары қызметінің тиімділігінің жеткіліксіздігін көрсетеді, бұл объективтіде, субъективті сипаттағы себептердің тұтас кешенінің салдары болып табылады. Мұнда

орын алып отырған проблема, Қазақстан Республикасындағы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету жүйесінің жалпы жұмыс істеуіне де айтарлықтай ықпал етеді.

Жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын толыққанды қамтамасыз етудегі басты орын мемлекетке қоғамның саяси жүйесінің негізгі буыны ретінде беріледі. Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мақсатында билікті бөлу қағидатын, мемлекеттің қазіргі заманғы негіздерін, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуды нормативтік түрде бекітеді және оның әрекетін қамтамасыз етеді. Құқықтық қоғамда қоғамдық бірлестіктерді, саяси партияларды, еңбек ұжымдарын және т.б. қоса алғанда, демократиялық институттар іс-әрекетінің маңызды мәні бар екені сөзсіз.

Қазіргі Қазақстан жағдайында жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің прогрессивті идеяларының дамуы мен құқық қорғау органдарының барлық жүйесінің ғана емес, ең алдымен, ішкі істер органдарының қызметінің рөлі мен маңызы неғұрлым айқын байқалады. Ішкі істер органдарының қызметінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің толыққанды проблемасы, мемлекет тарапынан сенімді қолдау мен қорғау осы органдар қызметкерлерінің құқықтары мен бостандықтарын тапқан жағдайда шешілетін болады. Қазіргі уақытта ішкі істер органдарында заңдылықты нығайту проблемасы әсіресе өткір күйінде қалып отыр, бұл азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету деңгейінде тікелей көрініс табады.

Осылайша, адам құқықтарын қамтамасыз ету проблемасы әртүрлі ғылымдармен зерделенетін негізгі бағыттардың бірі болып қалады. Адам құқықтары бүгінде мемлекеттің кемелденуінің, қоғамның адамгершілік прогресінің өлшемі болып табылады. Олар адам өмірінің әрбір саласында іс жүзінде бар. Адам құқықтарының арқасында, бір жағынан, өзінің әртүрлі сұрауларын қанағаттандыра алады, ал екінші жағынан — кез келген зорлық-зомбылық пен мәжбүрлеу әсерінен қорғалады. Адамның қоғамдық құқығы

құбылысы ретінде жеке тұлғаның бостандығы мен құрметтелуін ортақ игілікпен ұштастыра отырып, қоғамның даму дәрежесін көрсетеді. Адам құқық-тарының саяси мәні саяси биліктің озбырлығына қарсы тұру қабілеті және азаматтардың мемлекеттік билік институт-тарының қалыптасуы мен қызметіне қатысу қабілеті болып табылады. Адам құқығы заңды тұрғыдан алғанда, адамның белгілі бір қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін белгілі бір игіліктерді сатып алу қабілетін білдіретін құқықтық нормалардың жиынтығы болып табылады. Адам құқықтарының адамгершілік жағы ізгілік пен әділдікке деген адамгершілік ниетпен көрінеді. Адам құқықтарын қамтамасыз ету оларды басқа адамдардың құқықтары мен мүдделерін өзара түсіністік, құрметтеу және тану бастамаларына негізделген құқықтық және мәдени қоғамда іске асыруды көздейді [2. 3-5].

Екі жүзден астам адам құқықтары мен бостандықтары индивидтің қоғамдағы және мемлекеттегі жағдайының идеялық және заңдық негізі болып қана қоймай, сонымен қатар, адамның еркін дамуын бейнелейді. Бүгін олар қоғамдық қатынастар жүйесіндегі адамның орны мен рөлін анықтаудың алғашқы бастамасы болды.

Адам құқықтары тұлғаның кезең-кезеңімен дамуының нәтижесі болды. Әрбір кезеңде қоғамдық сана мен бүкіл адамзаттың прогрессивті дамуы үшін әрбір жеке тұлғаның маңыздылығын түсінуге қол жеткізілді. Бұдан басқа, адам құқықтары қоғамның өмірлік маңызды адам қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік берген белгілі бір әлеуметтік-экономикалық кедергілерді бағындыруының нәтижесі болды. Сондықтан адам құқықтары әртүрлі аймақтарда мәдениеттің, философияның, діннің сипатына, қоғамдық дүниетанымға, белгілі бір өркениеттің сипатын анықтайтын моральға сәйкес әртүрлі кезеңдерде пайда болады және дамиды.

Қазіргі замандағы зерттеулерде адам құқықтарының бірнеше өркениеттік сатылары бар [3. 188].

Атап айтқанда, адамның қоғамнан шектен тыс оқшаулануына ұмтылуға негізделген адам құқықтарының Батыс

моделі жеке тұлғаның дараландыру ерекшеліктерімен, заңды құралдардың көмегімен проблемаларды шешуге ұмтылумен сипатталады.

Адам құқықтары – мемлекет, қоғам, ұжымдар, басқа да адамдар тарапынан жеке өмірге араласуға кедергі келтіретін еркіндік, дербестік және жеке тұлғаның өзін-өзі анықтау саласы.

Адам құқықтарының Ислам үлгісі шариятқа негізделген және діни тұжырымдама болып табылады, оған сәйкес билік адамның құқықтарын өмірге енгізу жөніндегі Аллаһтың еркінің басты орындаушысы ретінде қарастырылады. Адам құқықтарының қытайлық моделі адамгершілік құндылықтардың конфуциандық жүйесіне, жоғары моральға және әлеуметтік үйлесімділікке ұмтылысқа негізделген. Адам құқықтары – бұзылған құқықты қалпына келтіру мақсатында борыш пен моральдық міндеттерді өзара түсіністікке және өз еркімен түсінуге негізделген басқа индивидтің құқықтары мен мүдделерін жеке адамға құрметтеудің адамгершілік ережесі.

Адам құқығының индуизмі адамның өзінің табиғаты мен рухын жетілдіру арқылы қоғамдық құрылымды жетілдіруге ықпал ететін рухани құрамдас жүйе ретінде қарастырылады.

Адам құқықтарының қазақстандық тұжырымдамасы орталықтандырылған мемлекет Еуразиялық өркениетті біріктіруге негізделген. Адам құқықтары, әдетте, мемлекетпен жеке тұлғаның өзара қарым-қатынастары принциптерімен ұштастырады. Бұл, әрине, адам құқығы ұғымының өзін анықтауға әсер етеді. Мысалы, Адам құқықтары деп «жеке адамның еркіндігін білдіретін және оның өмірінің ажырамас және қажетті тәсілдері мен жағдайлары, оның қоғаммен, мемлекетпен, басқа индивидтер мен өзара байланысы» деп түсінеміз [4.12-14].

«Адам құқығы» және «азамат құқығы» ұғымдарының ара жігін ажыратуға қатысты өріс белгілі бір негіздерге ие. Профессор Н. И. Матузов атап өткендей, адам құқықтары – туудың барлығына және әрқайсысына тиесілі табиғи ажыратылмайтын құқықтар [5. 260].

Азаматтың құқықтары осы адам тиесілі мемлекеттің қорғауында болады. Сонымен қатар, әлемдегі көптеген адамдар азаматтың (азаматтығы жоқ адамдар, апатридтар) мәртебесіне мүлдем ие емес деп, автор атап өтеді, олар формальды түрде адам құқығының иегерлері болып табылады, бірақ азаматтық құқығы жоқ. Зерттелетін категорияларға А.С. Мордовец өз жұмысында толық талдау жасады [6. 20-23]. Атап айтқанда, автор «адам құқықтары» және «азамат құқықтары» жақын, бірақ сәйкес келмейтін санаттағы екенін атап өтті. Олар әртүрлі философиялық, саяси, адамгершілік және құқықтық мағынасы бар. Бұдан әрі автор адамның конституциялық мәртебесі тұрғысынан зерттелетін адам құқықтары мен азаматтың құқықтары тең дәрежеде және азаматтық қоғам мен заңнаманың демократиялық қағидаттары тұрғысынан өте маңызды деп қарастырылатынын атап өтті.

Соңғы инстанциядағы ақиқатқа таласпай және белгіленген санаттарды зерттеуде пікірталас сипатын атап көрсете отырып, олардың практикалық және теориялық маңыздылығын ескере отырып, өз бетінше зерттеуді талап ететінін атап өткім келеді. Алайда, бұл біздің зерттеу нысанына кірмейді. Бұл ретте, қазіргі уақытта қаралып отырған санаттар арасындағы бөлу өз мағынасын жоғалтатынын атап өткіміз келеді, өйткені адамның тума құқықтары барлық дамыған демократиялық елдер деп танылды, сондықтан олар бір мезгілде азаматтың құқықтары ретінде де әрекет етеді [7. 25-27].

Сонымен, адам, оның құқықтық мемлекеттегі құқықтары мен бостандықтары тек жоғары құндылық болып қана қоймай, олар – мемлекеттік дамудың мақсаты. Конституциялық нормалар адам құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау және қорғау туралы ғана емес, берілгенін куәландырады. Жеке тұлғаның мүдделерін қамтамасыз ету, оны қол сұғушылықтан қорғау құқықтық мемлекеттің белгісі болып табылады.

Жеке тұлғаның мүдделерін қамтамасыз етудің қазіргі заманғы түсінігі қоғамдық даму бұрышында тек адам мен оның мүдделерін қоюға мүмкіндік береді; жеке тұлғаның жеке

автономиясы саласына мемлекеттік басып кіру адам мен азамат ретінде танылатын, бұзыла алмайтын ажырамас құқықтар мен бостандықтар арқылы шектеледі немесе мемлекетпен ерікті түрде шектеледі. Азаматта мұндай құқықтар мен бостандықтардың болуы оның жеке басының мемлекетпен қарым-қатынаста «тепе-тең» ғана емес: мемлекеттің азаматқа деген талап қоюының негізділігі сотта даулануы мүмкін.

Қазақстан мемлекетінің қазіргі заманғы саяси бағытының жеке тұлғаның мүдделерін мойындауға стратегиялық бағыты заңнаманың даму бағыттарын айқындайды. Адамның лайықты өмір сүру құқығы, жеке бостандықтарын іске асыруды заңнамалық қамтамасыз ету мәселелері, демографиялық ұғымда адамды сақтау проблемасы мемлекет назарының мәніне айналады. Сонымен қатар, жеке тұлғаның жеке мүдделерінің приматы туралы бекітуде екпіндерді кейбір ығыстыру үшін пісіп-жетілген алғышарттар көрінеді

Сонымен, құқықтық заңдылық-мемлекеттік билік органдарының, ұйымдардың, мекемелердің, кәсіпорындардың, қоғамдық бірлестіктер мен лауазымды адамдардың халықтың көпшілігімен танылған және мақұлдайтын құқықтық нормаларды қатаң және мүлтіксіз жүзеге асыруын (адал орындауы, дәл сақтауы, әділ қолдануы) білдіретін құқықтық мемлекет теориясының іргелі принципі. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жағдайында құқықтық заңдылықтың заңды кепілдіктерін дамыту заңдылықтың пәндік жағын кеңейтуді, субъектілер санын ұлғайтуды және заңдылықтың нормативтік базасын жетілдіруді ұсынады.

Ішкі істер органдарының қызметінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етудің теориялық әзірлемелерді жетілдіруді ғана емес, ішкі істер органдары қызметкерлерінің заңдылықты сақтауын ведомствоішілік бақылауды регламенттейтін заңдарды қабылдауды де көздейтін сенімді тетігін жасау қажет.

Ішкі істер органдарының қызметінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету жүйесінің жұмыс істеу тиімділігін арттырудың негізгі жолдары:

- жеке тұлғаның құқығына және қылмысқа қарсы күреске қатысты мемлекеттік саясат тұжырымдамасын түзету;

- нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру;

- ішкі істер органдары жұмысының демократиялық негіздерін кеңейту;

- қызмет жағдайын жетілдіру;

- ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби мәдениетін арттыру;

- ішкі істер органдары жеке құрамының қызметтік тәртібін нығайту;

- заңдылықтың барлық талаптарын орындау үшін олардың қоғам мен мемлекет алдындағы жауапкершілігін арттыру;

- ішкі істер органдары жүйесінің ұйымдық құрылымын оңтайландыруға бағытталған шаралар кешенін жүргізу, олардың қаралып отырған жүйедегі функционалдық арнауына қарай.

Мемлекеттің рөлі туралы айта отырып, адам құқықтарын қандай да бір игілікке қол жеткізу құралы ретінде түсіну керек емес, егер өмір сүру жағдайларымен қамтамасыз етілген болса, олар өздері әлеуметтік құндылыққа материалданады. Сонымен қатар, Конституцияда және басқа да нормативтік құқықтық актілерде адам құқықтарын жариялау ғана емес, оларды шын мәнінде игілікке айналдыру үшін материалдандыру да талап етіледі. Бұл жағдайда мемлекеттің рөлі жай ғана маңызды емес, ең басты және ең маңызды болып табылады.

Ішкі істер органдары негізгі құқық қорғау органдарының бірі ретінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік-құқықтық қамтамасыз ету тетігінде маңызды орын алады. Олардың өкілеттігі әртүрлі, бірақ шектеусіз, себебі ішкі істер органдарының құзыреттілігіне байланысты, оған сәйкес бұл органдар Әкімшілік-құқықтық, жедел-ізвестіру және

қылмыстық іс жүргізу қызметін жүзеге асырады, сондықтан жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету әрқашан олардың назарында болуы тиіс.

Бұдан басқа, ішкі істер органдары адам құқықтарын қамтамасыз етуге тікелей бағытталған халыққа әлеуметтік қызмет көрсету (паспорттық-визалық, есепке алу-тіркеу, рұқсат беру және басқа да қызметтер) бойынша үлкен жұмыс көлемін орындайды.

Ішкі істер органдары жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілу дәрежесі осы органдар қызметкерлерінің әлеуметтік және құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету жай-күйіне тікелей байланысты. Бүгінде бұл проблема шиеленіс жағдайына жеткенімен де, жалпы мемлекеттік проблемалардың көлеңкесінде қалып отыр.

Заңдылықты бұзу себептерін жан-жақты зерделеу оны нығайтуға және ішкі істер органдарының қызметінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды күшейтуге бағытталған шараларды анықтауға мүмкіндік береді. Біздің пікірімізше, нормативтік реттеуді жетілдіру бойынша; басқару құрылымы мен жүйесін жетілдіру бойынша; Кадрлармен жұмысты жақсарту бойынша; жұртшылықпен байланысты жетілдіру бойынша шаралар осындай болып табылады.

Адам құқықтары проблемаларын шешуге, құқық қорғау институттарының нормативтік құқықтық базасын қалыптастыруға және қоғамның саяси жүйесінің барлық институттарының белсенді қызметіне кешенді көзқарас ғана азаматтардың құқықтық белсенділігін арттыру кезінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік-құқықтық қамтамасыз ету тетігінің жұмыс істеуіндегі бар кейбір олқылықтарды жоюға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Ибраева А.К. «ПО қызметіндегі адам құқықтары мен бостандықтары басымдығының конституциялық құқықтық қағидаттары» // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы. №1 (14). 2024. Б.20-24.

2. Коломийцев В.Ф. Демократия – это гражданское общество и правовое государство // Гражданин и право. - № 4. – 2018. – Б. 3-5.

-
3. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире. – М.: Изд-во «Юристь», 2017. – Б. 188-200.
 4. Лукашева Е.А. Права человека. – М.: Изд-во «Дашко и К», 2015. – Б.12-14.
 5. Матузов Н.И. Актуальные проблемы теории права. – М.: Изд-во «Норма», 2014. – Б.260-261.
 6. Мордовец А.С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина. – Саратов, 2016. – Б.20-23.
 7. Хлопушин С.Н. Правовое государство в России// Гражданин и право. - № 7. – 2017. – Б. 25-27.

Авторлар туралы мәліметтер:

¹Ибраева Айгүл Қасымбекқызы — заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, полиция полковнигі.

Ибраева Айгүл Қасымбековна — кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, начальник кафедры общих юридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, полковник полиции.

Ibraeva Aigul Kasymbekovna — candidate of law, associate professor, Head of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, a police colonel.

²Қопбай Жанмұрат — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-педагогикалық магистратурасының 1-курс магистранты, полиция аға лейтенанты.

Қопбай Жанмурат — магистрант 1-курса научно-педагогической магистратуры Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, старший лейтенант полиции.

Kopbai Zhanmurat — 1st-year master's student of the scientific and pedagogical magistracy of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, senior police lieutenant.

-
- Әкімшілік құқық
 - Административное право
 - Administrative law

Алмагамбетова А.А.¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛДЕР НЕГІЗІНДЕ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ

Мақалада практикаға бағытталған тәсілдер негізінде құқық бұзушылықтардың алдын алудың заңнамалық негіздері сипатталған, бүкіл қоғам тарапынан азаматтардың қауіпсіздігін ұзақ мерзімді қамтамасыз ету, яғни құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін проблемалардың себептерін жою үшін барлық мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың және жалпы халықтың күш-жігерін үйлестіру бойынша ұсыныстар берілген. Полиция қауіпсіздік саласындағы іс-қимылдарды бірлесіп анықтау және үйлестіру үшін осындай серіктестіктер құруда көшбасшы рөлін өзіне алады. Басты рөл полицияға жүктеледі, өйткені ол қылмыстың себептерін талдау және анықтау және құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерінде кәсіби құзыреттілікке ие. Полицияның мұндай кешенді жұмысы қоғамдағы қылмыс деңгейін тұрақты төмендетуге, азаматтардың қауіпсіздік сезімін арттыруға, полицияға деген сеніммен олардың жұмысына қанағаттануға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: профилактика, тәжірибеге бағдарланған тәсіл, полиция, учаскелік полиция пункті, азаматтар, қоғамдастық, атқарушы органдар, көрсеткіш, инновация, құзыреттер, халық, құқық бұзушылық, жүйе, нәтижелер, құқықтық тәрбие, құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілері.

ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НА ОСНОВЕ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПОДХОДОВ

В статье описываются законодательные основы профилактики правонарушений на основе практико-ориентированных подходов, даются рекомендации долгосрочного обеспечения безопасности граждан со стороны всего общества, то есть координация усилий всех государственных органов, общественных организаций и населения в целом для устранения причин проблем, способствующих совершению правонарушений. Полиция принимает на себя роль лидера в выстраивании таких партнерств для совместного определения и координации действий в сфере безопасности. Главная роль отводится полиции, потому что она обладает профессиональной компетенцией в вопросах анализа и выявления причин преступности и профилактики правонарушений. Такая комплексная работа полиции позволяет устойчиво снижать уровень преступности в обществе, повышению чувства безопасности у граждан, уровня доверия к полиции и удовлетворенности их работой.

Ключевые слова: профилактика, практико-ориентированный подход, полиция, участковый пункт полиции, граждане, сообщество, исполнительные органы, показатель, нововведение, компетенции, население, правонарушение, система, результаты, правовое воспитание, субъекты профилактики правонарушений.

PREVENTION OF OFFENSES BASED ON PRACTICE-ORIENTED APPROACHES

The article describes the legislative basis for the prevention of offenses based on practice-oriented approaches, gives recommendations for long-term security of citizens from the whole society, that is, coordination of efforts of all state bodies, public organizations and the population as a whole to eliminate the causes of problems contributing to the commission of offenses. The police assume a leadership role

in building such partnerships to jointly define and coordinate security activities. The main role is given to the police, because it has professional competence in the analysis and identification of the causes of crime and crime prevention. Such a comprehensive police work makes it possible to steadily reduce the level of crime in society, increase the sense of security among citizens, the level of trust in the police and their satisfaction with their work.

Keywords: Prevention, practice-oriented approach, police, district police station, citizens, community, executive bodies, indicator, innovation, competencies, population, offense, system, results, legal education, subjects of crime prevention.

Қазақстан Республикасының құқық бұзушылық профилактикасы туралы заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді, «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңынан және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады.

Құқық бұзушылықтың алдын алудың мақсаты құқық бұзушылықтың алдын алу саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты белгілеу болып табылады.

Осы құқық бұзушылық профилактикасының міндеттері:

1) адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз ету;

2) құқық бұзушылық деңгейін төмендету;

3) құқық бұзушылықтардың алдын алу жүйесін жетілдіру, сондай-ақ оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою;

4) өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарды әлеуметтік бейімдеу және әлеуметтік оңалту;

5) құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілерінің қызметін үйлестіру;

6) азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру;

7) азаматтар мен ұйымдардың құқық бұзушылықтың алдын алуға қатысуын қамтамасыз ету [1].

Қазақстан Республикасының Президенті өзінің 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Қазақстан жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Бүкіл прогрессивті әлемде полиция институты сервистік модель негізінде дамып келеді. Біз де осындай

модельге көшу туралы мәлімдедік, бірақ әзірге жұмыс тек фрагменттік нәтижелерге алып келді. Жергілікті полиция қызметінің «қадамдық қолжетімділік полициясы» қағидаты бойынша біршама біртұтас реформасы пісіп жетілді, онда учаскелік инспекторға басты рөл беріледі..» [2]. Олар тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алуды жүзеге асыруға арналған.

Қазіргі уақытта полиция қызметі шын мәнінде азаматтардың қажеттіліктеріне жауап бермейді, бұл халықтың теріс бағалануына және сенімінің төмен деңгейіне алып келеді. Халықаралық практикада соңғы онжылдықта құқық бұзушылықтың алдын алу мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігіне айналды. Бұл ретте Дания, Швеция, Ұлыбритания және т.б. елдерді мысалға алуға болады.

Құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі практикалық-бағдарланған көз-қарастар идеологиясы қоғамға қоғамдық қауіпсіздік жөнінде қызмет көрсететін ұйым ретінде полицияны қарастыруды білдіреді.

Заңға бағынатын азаматтармен жұмыс істеуге және «қорғау» және «көмек көрсету» ұғымдарының мазмұнын практикада іске асыруға баса назар аударылады, бұл қызметкерлердің нақты әрекеттерінде көрсетілген полицияның міндеттері болып табылады.

Тәжірибеге бағдарланған тәсіл полиция жұмысына қоғамдық қауіпсіздікке байланысты проблемалар мен азаматтардың қажеттіліктерін шешу әдістерін енгізуді білдіреді.

Практикаға бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтардың профилактикасын тиісінше жүзеге асыру үшін:

1) қылмыстылық тәуекелін арттыратын проблемаларды анықтау үшін нақты аумақтық бірліктегі жағдайды диагностикалау;

2) түпкілікті себептерді талдау;

3) ден қою мен алдын алудың тиімді стратегияларын әзірлеу және іске асыру;

4) шаралардың тиімділігін олардың анықталған проблемаларға әсері тұрғысынан бағалау.

Бұл цикл кезең-кезеңімен қайталанады және жергілікті жерлерде полицияның жұмыс жоспарларын жасау үшін міндетті шарт болып табылады. Осылайша, алдын алу жоспарлары төменнен жоғарыға қарай әзірленеді және азаматтардың қоғаммен серіктестіктегі нақты проблемаларын талдауға негізделеді.

Қоғаммен әріптестік ұзақ мерзімді қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін бүкіл қоғам тарапынан іс-қимыл қажеттігін білдіреді, яғни құқық бұзушылық жасауға ықпал ететін проблемалардың себептерін жою үшін барлық мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың және тұтастай алғанда халықтың күш-жігерін үйлестіру қажет. Полиция қауіпсіздік саласындағы іс-қимылдарды бірлесіп айқындау және үйлестіру үшін осындай серіктестіктерді құруда көшбасшы рөлін өзіне алады. Басты рөл полицияға беріледі, өйткені ол қылмыстың себептерін талдау мен анықтау және құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерінде кәсіби құзыретке ие. Полицияның мұндай кешенді жұмысы қоғамдағы қылмыс деңгейін тұрақты төмендетуге, азаматтардың қауіпсіздік сезімін, полицияға деген сенім мен олардың жұмысына қанағаттанушылық деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Құқық бұзушылықтың алдын алуға тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдануды енгізу үшін бұл тәсілдерді полицияның қазіргі жұмысына бейімдеу қажет.

Енгізуді іске асырылатын шаралардың тиімділігі мен сыни талдауын қатар бағалай отырып, кезең-кезеңмен жүргізу орынды.

Осыған байланысты халықпен күнделікті байланыста жиі болатын қызметтерден бастау қажет. Мұндай байланыстардың екі түрі болады: азаматтардың өздері ұйымдастырған және қызметкерлердің өздері

ұйымдастырған, бұл ретте екіншісі халықтың полицияға деген сенімін бағалауға неғұрлым күшті әсер етеді.

Міндет механизмдер мен тәжірибеге бағдарланған тәсілдер арқылы азаматтардың көзқарасы бойынша осы байланыстардың сапасын арттыру болып табылады.

Бұл үшін мынадай факторларды анықтау үшін құқық қолдану практикасына кешенді эмпирикалық талдау жүргізу қажет:

1) барлық деңгейдегі қызметкерлердің полицияның мақсаттары мен міндеттерін түсінуі және оларды күнделікті жұмысқа таратуы;

2) ЖПҚ жұмысын ұйымдастыруда басымдықтарды белгілеу;

3) басшылардың жұмысындағы қолданыстағы басқару практикалары;

4) көрсеткіштерді бағалау және қалыптастыру жүйесі, олардың қызметкерлердің жұмысына әсер ету дәрежесі;

5) жауынгерлік рух және қызметкерлердің шешім қабылдау процесіне тартылуы;

6) ЖПҚ қызметкерлерінің еңбегі мен жұмыс уақытын ұйымдастыру.

Осы талдау құқық бұзушылықтың алдын алудың қолданыстағы практикасы бойынша қызметтің нақты аспектілерін айқындауға және осының негізінде түзету және осы стандарттарға жақындату тетіктерін әзірлеуге мүмкіндік береді. Толық бейімделу үшін бүгінгі таңда қазақстандық полицияның өміршеңдігін анықтау үшін жаңалықтарды тәжірибеде, тиісті бақылауда сынақтан өткізу қажет.

Осылайша, тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтың алдын алудың мәні жаңа қағидаттарды, тетіктер мен құралдарды пилоттау және оларды қазақстандық полицияның жұмысына жаппай енгізу үшін бейімдеу болып табылады.

Жалпы алғанда, құқық бұзушылықтың алдын алуды тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып іске асыру жергілікті полиция қызметі қызметкерлерінің басқару жүйесін, жұмыс әдістерін және еңбегін ұйымдастыруды жақсарту жөніндегі нақты шараларды айқындауға мүмкіндік береді.

Атап айтқанда, нәтижесінде мынадай өзгерістерге қол жеткізілетін болады:

- УПИ, УПИ және ПП көмекшілерін басқару және қызметінің тиімділігін бағалау жүйесіне көзқарастар жаңғыртылды;

- УПИ қызметкерлерінің, УПИ, ПП көмекшілерінің құзыреттілік деңгейі арттырылды және қызметкерлерді тиімді даярлау және іріктеу үшін олардың біліктілігіне қойылатын талаптар анықталды;

- ішкі және сыртқы коммуникация үшін құралдар дайындалды;

- полиция мен азаматтар арасындағы байланыстың және өзара іс-қимылдың жаңа түрлері, арналары пысықталды;

- учаскелік полицияның жұмысы мен уақытын ұйымдастырудың тиімді моделі құрылды;

Пилоттық жобаның ұзақ мерзімді нәтижелері құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі шаралардың тиімділігін, халықтың сенім деңгейін арттыру болады [3].

Осылайша, осы тақырыпты зерттеу жалпы мемлекет пен қоғамның, атап айтқанда құқық қорғау органдарының қажеттіліктеріне жауап береді.

Тиісті жобаларды іске асырғаннан кейін практикаға бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтардың профилактикасын табысты бейімдеу үшін, оны іске қосуды бүкіл ел ауқымында кейіннен бір мезгілде келтірген кезде, отандық құқықтанушы-теоретиктер қоғамдастығының күш-жігерін атқарушы билік органдарының мемлекеттік қызметшілерімен біріктіру қажет, ПО-ның практикалық қызметкерлері, сондай-ақ полицияның халыққа қызмет көрсетуінің бірыңғай жалпы стандарттарына келтіру жөніндегі үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері, негізгі көрсеткіштерді және оларды ұсыну сапасын бағалау критерийлерін әзірлеу арқылы жүзеге асырылады.

Учаскелік полиция инспекторлары өздерінің әкімшілік учаскелерінде танымалдылығын арттыру үшін өздері және өздерінің байланыстары туралы ақпаратты орналастыруға міндетті.

Мұндай материалдарды жариялау үшін баспаханалық шығыстарға арнайы бюджет бөлінеді.

Тұрғындармен коммуникация учаскелік полиция инспекторларының жеке телефондарына жеке сұрау бойынша қоңырау шалу арқылы, сирек - учаскелік полиция пункттеріне бару арқылы немесе жекелеген кешендер тұрғындарының WhatsApp чаттары арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте учаскелік полиция пункттері азаматтарды қабылдаудың белгіленген сағаттарында ғана қолжетімді және ашық болады, бұл негізінен кешкі уақытта болады. Күндізгі уақытта учаскелік полиция пункттері жабылады, өйткені барлық учаскелік полиция инспекторлары өз аумақтарында немесе шығу жолдарында болады.

Халықпен өзара іс-қимыл да жүйелі есеп беру кездесулері арқылы жүзеге асырылады, бірақ азаматтардың келмеуіне байланысты бірыңғай кездесулерді ұйымдастыру қиын екенін ескере отырып, учаскелік полиция инспекторлары неғұрлым елді мекендердегі жеке шағын кездесулердің бірқатарын қолданады.

Бірлескен алдын алу іс-шараларын ұйымдастыру мәселелері бойынша өзара іс-қимыл негізінен басшылық арқылы жүзеге асырылады және учаскелік полиция пункттері деңгейінде жүргізілмейді[4].

Құқық бұзушылықтың алдын алудың проблемалық мәселелерін неғұрлым сапалы талдау үшін ғылыми зерттеулер шеңберінде:

1. Учаскелік полиция инспекторларының тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтың алдын алу үшін дағдыларының деңгейі қандай?

2. Учаскелік инспекторлардың жұмысына қанағаттанудың жалпы деңгейі қандай?

3. Азаматтар қызмет көрсету сапасын қалай бағалайды?

4. ПУИ уақыты мен жұмысы қалай ұйымдастырылған?

5. Учаскелік инспекторларды көтермелеу және жазалау жүйесі қалай құрылған?

Түпкі мақсаты тәжірибеге бағдарланған тәсілдерді қолдана отырып, құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі қоғаммен серіктестікте жұмыс істейтін және қажеттіліктерге ден қоятын кәсіби, өкілді, есеп беретін орган құру болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «Құқық бұзушылықтың профилактикасы туралы» 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Қазақстан Республикасының Заңы.
2. Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Ергалиева Н.Ж. Отчет «Казахстанская сервисная модель полиции». Астана, 2022. – Б. 15-18.
4. Избас Р.С., Думов Н.А. «Оптимизация рабочих процессов участковых инспекторов полиции с учетом практико-ориентированных подходов» // «Қазақстан Республикасы ПМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы, № 3 (12), 2023. - Б.20.

Автор туралы мәлімет

¹**Алмагамбетова Айгүл Әділханқызы** — Қазақстан Республикасы ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының әкімшілік құқық және ПО-ның әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі, aigul_set@mail.ru

Алмагамбетова Айгүль Адильхановна — старший преподаватель кафедры административного права и административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М. Букенбаева, подполковник полиции.

Almagambetova Aigul Adilkhanova — senior lecturer at the Department of Administrative Law and Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukeubayev, Police Lieutenant Colonel.

*¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы*

ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕ ТҰРҒАН АДАМДАР ТАРАПЫНАН ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Профилактика – профилактикалық есепте тұрған адамдардың жаңа құқық бұзушылықтарға жол бермеуіне бағытталған маңызды шаралардың бірі, ол өзінің зерделеуін және учаскелік полиция инспекторларының кешенді тәсілді қабылдауын талап етеді.

Профилактикалық есепте тұрған адамдардың жаңа құқық бұзушылықтар жасауына әсер ететін негізгі себептердің ішінде оларды болдырмау жөніндегі профилактикалық шараларды әзірлеу үлкен маңызға ие.

Автор мақалада профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтар жасаудың себептері мен шарттарын, құқық бұзушылықтардың профилактикасы жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметіндегі проблемалық мәселелерді сипаттайды, сондай-ақ оларды шешу жолдарын көрсетеді.

Түйінді сөздер: ішкі істер органдары, учаскелік полиция инспекторы, алдын алу, есепке алу, бақылау, нормативтік-құқықтық актілер, маскүнемдік, нашакорлық, уытқұмарлық, алдын алу, қайталану.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СО СТОРОНЫ ЛИЦ, СОСТОЯЩИХ НА ПРОФИЛАКТИЧЕСКОМ УЧЕТЕ

Профилактика – одна из важнейших мер, направленных на недопущение новых правонарушений лицами, состоящими на профилактическом учете, которая требует своего изучения и принятия комплексного подхода участковыми инспекторами полиции.

Среди основных причин, влияющих на совершение новых правонарушений лицами, состоящими на профилактическом учете, большое значение имеет разработка профилактических мер по их предотвращению.

Автор в статье описывает причины и условия совершения правонарушений со стороны лиц, состоящих на профилактическом учете, проблемные вопросы в деятельности участковых инспекторов полиции по профилактике правонарушений, а также указывает пути их решения.

Ключевые слова: органы внутренних дел, участковые инспекторы полиции, профилактика, учет, контроль, нормативно-правовые акты, алкоголизм, наркомания, токсикомания, профилактика, рецидив.

CURRENT ISSUES OF CRIME PREVENTION ON THE PART OF PERSONS REGISTERED FOR PREVENTIVE MAINTENANCE

Prevention is one of the most important measures aimed at preventing new offenses by persons on preventive registration, which requires investigation and adoption of an integrated approach by district police inspectors.

Among the main reasons influencing the commission of new offenses by persons on preventive registration, the development of preventive measures to prevent them is of great importance.

The author in the article describes the causes and conditions for the commission of offenses by persons on preventive registration, problematic issues in the activities of district police inspectors for the prevention of offenses, and also indicates ways to solve them.

Keywords: internal affairs bodies, district police inspectors, prevention, accounting, control, regulatory legal acts, alcoholism, drug addiction, substance abuse, prevention, relapse.

Учаскелік полиция пунктiнiң жұмысын ұйымдастыруға жауапты учаскелік полиция инспекторларының, учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілерінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1095 бұйрығының (бұдан әрі – Қағидалар) 14-тармағының 3) тармақшасына сәйкес учаскелік полиция инспекторы Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарында профилактикалық есепте тұрған [1]

Қағидалардың төртінші тарауында профилактикалық есепке қою және ішкі істер органдарының бөлімшелерімен дербес және (немесе) өзара іс-қимылда жүзеге асыру және жеке профилактикалық жұмыс тәртібі айқындалған, оған қатысты:

1. Әкімшілік қадағалау орнатылды.

Бұл санат «Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі № 28-І Заңының 2-бабына сәйкес профилактикалық есепке алынады. Көрсетілген тармақ учаскелік полиция инспекторларына:

а) қауіпті рецидив кезінде жасалған қылмыстар, сол сияқты террористік немесе экстремистік қылмыстар, кәмелетке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстар үшін;

б) ауыр және (немесе) аса ауыр қылмыстар немесе қасақана қылмыстары үшін екі және одан да көп рет бас бостандығынан айыруға сотталған және жаза мерзімі аяқталған сәтте үшінші теріс мінез-құлық дәрежесі болған;

в) ауыр және (немесе) аса ауыр қылмыстар жасаған немесе қасақана қылмыстары үшін екі және одан да көп рет бас бостандығынан айыруға сотталған адамдар, егер олар жазасын өтегеннен кейін ішкі істер органдарының ескертулеріне қарамастан, қоғамдық тәртіпті, адамның және азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерін жүйелі түрде бұзса, өзге де құқық бұзушылықтар жасаса.

2. Бас бостандығынан айыру орындарынан шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы шешім қабылданды.

Осы санатты профилактикалық есепке қою «Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдардың мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыруды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің міндетін атқарушының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 622 бұйрығымен көзделген [2].

3. Ауыр және (немесе) аса ауыр қылмыс жасағаны үшін жазасын өтегеннен кейін бас бостандығынан айыру орындарынан босату немесе қасақана қылмыс жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға екі және одан да көп рет сотталған адамды («Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» 1996 жылғы 15 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының әрекетіне формальды түрде түсетін) [3] шешім қабылданды.

4. Әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша мінез-құлыққа ерекше талаптар белгіленді.

Ерекше талаптарды белгілеу және профилактикалық есепке қою Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 54-бабында көзделген.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі сот өз бастамасы бойынша не полиция органдарының немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуге басқа да қатысушылардың өтініші бойынша қараған кезде әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамның мінез-құлқына осы Кодекстің 73, 73-1, 73-2, 127, 128, 131, 434, 435, 436-баптарында көзделген ерекше талаптар белгіленуі мүмкін 440 (үшінші бөлігінде) Осы Кодекстің 442 (үшінші бөлігінде), 448, 461, 482, 485 (екінші бөлігінде) -тармағына сәйкес үш айдан бір жылға дейінгі мерзімге:

1) жәбірленушінің еркіне қарамастан, жәбірленушіні іздестіруге, қудалауға, оған баруға, онымен ауызша, телефон арқылы сөйлесуге және оның отбасының кәмелетке толмағандарын және (немесе) әрекетке қабілетсіз мүшелерін қоса алғанда, өзге де тәсілдермен байланыс жасауға;

2) атыс қаруы мен қарудың басқа да түрлерін сатып алуға, сақтауға, алып жүруге және пайдалануға;

3) кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның рұқсатынсыз кәмелетке толмағандардың белгілі бір жерлерге баруына, басқа жерлерге шығуына;

4) алкогольдік ішімдіктерді, есірткі құралдарын, психотроптық заттарды пайдалануға тыйым салынады.

Отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамның мінез-құлқына ерекше талаптар белгіленген кезде, жәбірленушіні және оның отбасы мүшелерін күзету мен қорғау үшін сот ерекше жағдайларда отыз тәулікке дейінгі мерзімге адамға тыйым салу түріндегі әкімшілік-құқықтық ықпал ету шарасын қолдануға құқылы. тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамға жәбірленушімен жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге де тұрғын үйде тұруға құқығы бар.

Құқық бұзушының мінез-құлқына қойылатын ерекше талаптардың қолданылу мерзімі ішінде оған айына бір реттен төрт ретке дейін профилактикалық әңгімелесу үшін ішкі істер органдарына келу міндеті жүктелуі мүмкін [4].

5. Қорғау нұсқамасы шығарылды.

Өзіне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адамды профилактикалық есепке қою «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқ-сандағы № 214-V Заңында ұйғарылған.

Қорғау нұсқамасын шығарудың және профилактикалық есепке қоюдың негізгі мақсаты жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және әкімшілік ұстауды жүргізу үшін негіздер болмаған кезде Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген тәртіппен ұстауға, Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 128-бабында көзделген, аумақтық полиция органының бастықтары, жергілікті полиция қызметінің, олардың орынбасарларының, учаскелік полиция инспекторларының, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі және әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі

инспекторлар жәбірленушінің пікірін ескере отырып, ол тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған не оны жасау қатері төнген адамға орындау үшін қолхат арқылы табыс етіледі.

Өзіне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адамды ішкі істер органдары профилактикалық есепке қояды және оған профилактикалық бақылау жүзеге асырылады [5].

Профилактикалық жұмысты жүргізу кезінде полиция қызметкерлері, атап айтқанда құқық бұзушылық жасауға бейім адамдарды профилактикалық есепке алуды жүзеге асыруға шақырылған учаскелік полиция инспекторлары бірқатар проблемалармен бетпе-бет келеді.

Профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықты кримнологиялық талдау құқық бұзушылық жасаудың негізгі себептері:

- жұмыстың болмауы;
- жұмыста, тұрмыста тәртіпті жүйелі түрде бұзу;
- айналасындағылармен, жақын туыстарымен, жұмыста теріс қарым-қатынас;
- отбасындағы проблемалық мәселелер;
- алкогольдік ішімдіктерді, есірткіні теріс пайдалану;
- соттылықтың бірнеше рет жасалуы;
- түзелу жолына түскісі келмеу және т.б.

Бас бостандығынан айыру орындарынан босатыла отырып, түзеу мекемесі жазасын өтеген әрбір адамға, әдетте, адамның бостандықтағы ықтимал теріс мінез-құлқының болжамын қамтитын мінездеме береді.

Бұл сипаттамалардың ғылыми негізділігі жоқ, сонымен бірге оларды елемей керек. Өйткені, көбінесе, ұзақ уақыт қамау орындарында болған адамдар, бостандыққа шыққаннан кейін, учаскелік полиция инспекторларының алдын алу жұмыстарын жүргізуіне қарамастан, тағы да құқыққа қарсы әрекеттер жасайды.

Профилактика – профилактикалық есепте тұрған адамдардың жаңа құқық бұзушылықтарға жол бермеуіне бағытталған маңызды шаралардың бірі, ол өзінің зерделуін және учаскелік полиция инспекторларының кешенді тәсілді қабылдауын талап етеді.

Профилактикалық есепте тұрған адамдардың жаңа құқық бұзушылықтар жасауына әсер ететін негізгі себептердің ішінде оларды болдырмау жөніндегі профилактикалық шараларды әзірлеу үлкен маңызға ие.

Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Заңының 7-бабы 11-тармағының 5), 9-тармақтарына және 11-1) тармақшаларына сәйкес ішкі істер органдары:

- профилактикалық есепке алуды жүргізеді және профилактикалық бақылауды жүзеге асырады;

- қылмыстық қудалауды, пробацялық бақылауды, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді жүзеге асырады;

- қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде ұсталатын сотталғандардың құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында профилактикалық және жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізуді қамтамасыз етеді [6].

«Ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының 3 жылғы 23 сәуірдегі № 2014 Заңының 4-бабының 1) және 199-V) тармақшаларына сәйкес, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында ішкі істер органдары құқық бұзушылықтың алдын алуды және қылмысқа қарсы күресті жүзеге асырады.

Профилактикалық есепте тұрған адамдарды бақылауды жүзеге асыру кезінде учаскелік полиция инспекторлары кездесетін негізгі проблемалар полиция қызметкерінің азаматтардың аталған санатының мінез-құлқын тәулік бойы тексеруді жүзеге асыру мүмкіндігінің болмауы болып табылады.

Тәуліктің түнгі уақытында ішкі істер органдарында профилактикалық есепте тұрған адам өзіне берілген және тәуліктің осы уақытында құқық бұзушылық жасай алады.

Бүгінгі күні ерекше талаптар қойылған және қорғау нұсқамасы шығарылған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтар елеулі алаңдаушылық тудыруда.

Азаматтардың аталған профилактикаланатын санаты тарапынан жасалған қылмыстардың ауыр түрлері бойынша қызметтік

тексерулер ресми түрде жүргізіледі, қылмыс жасауға әкеп соққан істің барлық мән-жайлары зерделенбейді.

Учаскелік полиция инспекторларының қызметінде профилактикалық есепте тұрған адамдарды алкоголизмнен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан мәжбүрлеп емдеу өзекті болып қалуда.

Қазіргі уақытта іс жүзінде барлық өңірлерде мамандандырылған емдеу-алдын алу кәсіпорындары жұмыс істейді, онда маскүнемдер, нашақорлар және уытқұмарлар емделеді.

Алайда Қазақстанның бірде-бір облысында әйелдерді маскүнемдіктен, нашақорлықтан және уытқұмарлықтан мәжбүрлеп емдеуге арналған Үкіметтің қаулысымен көзделген мамандандырылған емдеу-профилактикалық кәсіпорындар құрылмаған, оларға қатысты учаскелік полиция инспекторлары да профилактикалық бақылау орнатады.

Профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі проблемалар негізінен учаскелік полиция инспекторларының жүктелуімен, нормаланбаған жұмыс күнімен, кадрлардың тұрақтамауымен және т.б. байланысты.

Осыған байланысты әкімшілік учаскеде қалыптасқан жедел жағдайға сүйене отырып, учаскелік полиция инспекторларының әрбір учаскелік полиция инспекторы мен олардың көмекшілерінің неғұрлым тиімді жұмыс тәртібі туралы жұмыс кестесін қайта қарау қажет. Көптеген қалалық және аудандық полиция бөлімдерінде ең тиімді жұмыс учаскелік полиция инспекторларының екі ауысымдағы жұмысы болып табылады. Бір бөлігі 9 сағаттан 18 сағатқа дейін, екіншісі 15 сағаттан 24 сағатқа дейін жұмыс істейді. Осындай жұмыс күні тәртібімен қызмет көрсетілетін аумақты «жабуға», профилактикалық есепте тұрған адамдар жасаған құқық бұзушылықтарға, әсіресе кешкі уақытта жедел ден қоюға болады.

Үш сағат ішінде (15-тен 18-ге дейін) барлық учаскелік полиция инспекторлары жұмыста болған кезде жиналыс өткізу мүмкіндігі пайда болады. Әрбір учаскелік полиция инспекторы мен олардың

көмекшілерін атқарылған жұмыс туралы тыңдау, ұсынымдар беруге, бірінші кезекте қандай және қандай мәселелерді шешу керектігін айқындауға, олардың назарына, полиция басқармасы басшылығының және жергілікті полиция қызметі бастығының нұсқауларын жеткізсін, келіп түскен шағымдар мен өтініштерді бөлуге, оларды шешу мерзімдері мен сапасын тексеруге міндетті.

Учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілерінің жұмыс режимін айқындау мынадай міндеттердің шешімдеріне жауап беруі тиіс:

- қызмет уақытының көп бөлігінде учаскелік полиция инспекторлары қызмет көрсетілетін әкімшілік учаскеде болуы тиіс;
- халық арасында жұмыс істеу;
- ішкі істер органдары үшін жедел қызығушылық туғызатын адамдарды анықтау мәселелерімен күнделікті айналысу;
- халықпен өзара құрметпен қарым-қатынас орнату;
- құқық бұзушылықтардың алдын алу жөнінде шаралар қолдануға;
- қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша полицияға жәрдем көрсететін азаматтармен өзара іс-қимылды жүзеге асыру.

Тек осындай жағдайларда ғана профилактикалық есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алуды тиісті түрде қамтамасыз ету мүмкіндігі пайда болады.

Учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілерінің жұмысқа шығу кестесін жасау қажет, оны жергілікті полиция қызметінің бастығы немесе оның орынбасары бекітуге тиіс. Онда бірінші және екінші ауысым бойынша жұмыс күндерін, ең бастысы – демалыс күндерін белгілеу қажет.

Әрбір учаскелік полиция инспекторы мен олардың көмекшісі үшін қосарланған демалыс күндері көзделсін.

Әдетте, ішкі істер органдарының міндеттерінің біреуін ғана шешетін кез келген басқа бөлімшенің қызметкерлерінен айырмашылығы, учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілері профилактикалық есепте тұрған адамдармен ғана емес, олардың қызметінің барлық бағыттары бойынша жұмыс істейді.

Қалалық және аудандық полиция бөлімдерінің жартысына жуығы аумағында уақытша бейімдеу және детоксикациялау орталықтары жоқ, демек, құқық бұзушылықтың алдын алу және маскүнемдікпен күресті негізінен учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілері жүргізеді. Осыған байланысты жергілікті полиция қызметі басшыларының рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Егер олар учаскелік полиция инспекторларының алдында тұрған профилактикалық есепте тұрған адамдардың құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі міндеттерді дұрыс түсінсе, онда өздеріне бағынысты қызметкерлердің жұмысын орындаудың дұрыс жолдары мен әдістерін таңдаса, онда ішкі істер органдарында есепте тұрған адамдар тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жалпы істің табысты болуы қамтамасыз етіледі.

Бұл жерде басшының учаскелік полиция инспекторының профилактикалық есепте тұрған адам тарапынан бұзушылыққа әрекет жасағанына принципті көзқарасы да маңызды.

Ішкі істер органдарының қызметіндегі аталған проблемалық мәселелердің барлығын шешпей, учаскелік полиция инспекторлары қабылданған шараларға қарамастан, жұмыстың осы бағытында тиісті жұмысты қамтамасыз етпейді деп ұзақ айтатын боламыз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1095 «Учаскелік полиция пунктінң жұмысын ұйымдастыруға жауапты учаскелік полиция инспекторларының, учаскелік полиция инспекторлары мен олардың көмекшілерінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы.

2. «Жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдардың мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыруды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің м.а. 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 622 бұйрығы.

3. «Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі Заңы.

4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі.

5. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-V Заңы.

6. «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы.

Автор туралы мәлімет

¹**Думов Нұрлан Айғалиұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Әкімшілік құқық және ІІО-ның әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі, e-mail: Dumov.@mail.ru

Думов Нурлан Айғалиевич — старший преподаватель кафедры административного права и административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции.

Dumov Nurlan Aigalievich — senior lecturer at the Department of Administrative Law and Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukeubayev, Police Lieutenant Colonel.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРМЕН ЖЕКЕ ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫС

Мақалада жеке профилактика деп белгілі бір адамдардың құқық бұзушылықтарға бармау мақсатында олардың санасы мен мінез-құлқына әсер етуге бағытталған іс-шаралар кешені түсіндіріледі. Авторлар жеке профилактика арқылы жеке жағдайларға әсер етіп, құқық бұзушылықтарды төмендетуге болады деген тұжырым жасайды. Мақалада полицияның жеке қадағалауы құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған мемлекеттік бақылаудың нысаны екені ашылып көрсетіледі. Полицияның жеке қадағалауы құқық бұзушылықтың жеке алдын алу жүйесінің бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандар, жеке профилактика, құқық бұзушылық, мінез-құлық, полицияның жеке қадағалауы.

**ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ПРОФИЛАКТИЧЕСКАЯ РАБОТА С
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ**

В статье под индивидуальной профилактикой понимается комплекс мероприятий, направленных на влияние на сознание и поведение определённых лиц с целью недопущения совершения ими правонарушений. Авторы делают вывод, что посредством индивидуальной профилактики можно повлиять на конкретные ситуации и снизить количество правонарушений. В статье раскрывается, что личный надзор полиции является частью государственного контроля, направленного на профилактику правонарушений. Личный надзор полиции рассматривается как элемент системы индивидуальной профилактики правонарушений.

Ключевые слова: несовершеннолетние, индивидуальная профилактика, правонарушения, поведение, личный надзор полиции.

INDIVIDUAL PREVENTIVE WORK WITH MINORS

In the article, individual prevention is understood as a set of measures aimed at influencing the consciousness and behavior of certain persons in order to prevent them from committing offenses. The authors conclude that through individual prevention, it is possible to influence specific situations and reduce the number of offenses. The article reveals that personal police surveillance is part of state control aimed at preventing crime. Personal police surveillance is seen as an element of the individual crime prevention system.

Keywords: minors, individual prevention, offenses, behavior, personal police supervision

2025 жыл Ішкі істер министрі тарапынан профилактика жылы деп жарияланды. Барлық жерде «Полиция – Заң және Тәртіп күзетінде» қағидасы сақталып, әрбір азамат өзін қауіпсіз сезінуі қажет. Осы мақсатта заң бұзған кез келген адам міндетті түрде жауапкершілікке тартылуы тиіс деген заң талаптары мүлтіксіз орындалуы керек.

Заң әдебиеттерінде жеке профилактика деп белгілі бір адамдардың құқық

бұзушылықтарға бармау мақсатында олардың санасы мен мінез-құлқына әсер етуге бағытталған іс-шаралар кешені түсініледі. Іс-шаралар әр адамның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның мінез-құлығына заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтау мақсатында әзірленеді және қолданылады.

Алдын алудың бұл тәсілі нақты жеке жағдайларға әсер ету арқылы құқық

бұзушылықтарды төмендетуге болады деген болжамға негізделген. Жеке профилактика көбінесе кеңес беру, психологиялық қолдау, білім беру іс-шаралары, әлеуметтік бейімделу бағдарламалары арқылы жеке тұлғаның құқықтық нормаларды түсінуіне бағытталған әдістерді қамтиды. Осы тәсіл әсіресе кәмелетке толмағандар мен әлеуметтік бейімделу қаупі жоғары адамдар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу контекстінде өзекті болып табылады.

И.И. Веременконың ойынша, жеке алдын алу шаралары нақты адамдарға әсер ету арқылы құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған. Олар нақты алдын алу мақсаттарына байланысты әлеуетті құқық бұзушыларға да және олардың құрбандарына да бағытталады.

И.И. Веременконың жіктелмесінде бойынша:

- жеке алдын алу шараларының түрлері
- виктимологиялық профилактика құқық бұзушылықтың құрбандарын қорғайды. Профилактиканың бұл түрі құқық бұзушылық объектісіне айналуы мүмкін адамдарға қатысты зорлық-зомбылықтың, қанаудың және басқа қауіптердің алдын алуға бағытталған шараларды қамтиды. Мұндай шаралардың мысалдары қауіпсіздік мәселелері бойынша кеңес беру, психологиялық қолдау, зорлық-зомбылықтан қорғауға үйрету және т. б.

- ықтимал құқық бұзушылар арасындағы профилактика

- нақты адамдардың құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға бағытталған шаралар. Бұл тәрбие және білім беру бағдарламаларының әртүрлі нысандарын, заң бұзушылықтарға бейім адамдарға арналған оңалту іс-шараларын, әлеуметтік бейімделуді бақылауды және т. б. қамтиды [1, 72 б.].

Құқық бұзушылықтардың алдын алу – құқық бұзушылықтардың себептері мен жағдайларын анықтау және жою немесе құқық бұзушылықтарға жол бермеу бойынша ұйымдастырушылық, құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, демографиялық, тәрбиелік және өзге де шаралар жиынтығы [2, 70 б.].

Бұдан әрі талқылау барысында біз полицияның құқық бұзушыларға қатысты жеке сипаттағы құқықтық шараларды қолдануын қарастыратын боламыз.

Ішкі істер органдары кәмелетке толмағандарды, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, оқыту, бағып-күту жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын және (немесе) олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін олардың ата-аналарын немесе заңды өкілдерін анықтайды, есебін жүргізеді және оларға қатысты жеке профилактикасы шаралары жүргізеді.

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №591 Заңының 19 бабына сәйкес, жеке профилактикасы шаралары жүргізіледі:

- 1) қадағалаусыз және панасыз қалған;

- 2) арнаулы білім беру ұйымдарында, ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарында ұсталатын кәмелетке толмағандарға және олардың түлектеріне, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтарында ұсталатын;

- 3) адамның психикасына дене мүшесі функциялары мен мінез-құлқына кері әсерін тигізетін алкогольдік ішімдіктерді, есірткі құралдарын, психотроптық және өзге де күшті әсер ететін заттарды шамадан тыс пайдаланатын;

- 4) дәлелсіз себептермен жалпы білім беретін оқу орындарына бармайтын;

- 4-1) өздеріне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған;

- 5) әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған, сондай-ақ әкімшілік жауаптылықтан немесе тәрбиелік ықпал ету шаралары қолданыла отырып, тағайындалған әкімшілік жазаны орындаудан босатылған;

- 6) қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықтан немесе жазадан Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 35-бабының бірінші бөлігі 3), 4), 9), 10) және 12) тармақтарының немесе 36-бабының

негізінде, оның ішінде рақымшылық немесе кешірім жасау актісі негізінде босатылған;

7) қылмыстық жауаптылық басталатын жасқа толмауына байланысты немесе психикасының бұзылуына байланысты емес психикалық дамуының кешеуілдеуі салдарынан қылмыстық жауаптылыққа жатпайтын қылмыстық құқық бұзушылық белгілері бар іс-әрекеттер жасаған;

8) күзетпен қамауға алуға байланысты емес бұлтартпау шаралары таңдап алынған, қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған немесе күдікті болған;

9) жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған;

10) жазасын өтеу кейінге қалдырылған немесе үкімнің орындалуы кейінге қалдырылған;

11) қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босатылған;

12) ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін сотталған және сот тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы жазадан босатқан;

13) шартты түрде, қоғамдық немесе түзеу жұмыстарына, бас бостандығынан айыруға байланысты емес өзге де жазалау шараларына сотталған кәмелетке толмағандарға қатысты жүргізіледі.

2. Егер кәмелетке толмағандардың ата-аналары, басқа да заңды өкілдері оларды тәрбиелеу, оқыту және (немесе) бағып-күту жөніндегі өз міндеттерін орындамаса, олардың мінез-құлқына теріс әсер етсе, оларға қатысты, сондай-ақ кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға тартып жүрген өзге де адамдарға қатысты да жеке профилактикасы шаралары жүргізіледі [3].

Статистика алкоголь өнімдері мен нашакорлықпен айналысатындардың арасындағы байланысты растайды. Осындай заттарды қолданатын ата-аналар алкоголь мен есірткіні тұтынуды қауіпсіз және әлеуметтік қолайлы әрекет ретінде қабылдайды. Мұндай отбасылардың табысы жиі төмен, бұл әдетте өзін-өзі бағалауы төмен және әлеуметтік нормаларды меңгеру қабілеті нашар балалардың әлеуметтенуіне теріс әсер етеді.

Біздің ойымызша, О.И. Бекетов «жеке полицияның қадағалауы» құқық бұзушылықтың жеке профилактикасының бөлігі бола отырып, қосымша шектеулер мен міндеттер қою арқылы адамның құқықтық мәртебесін өзгертеді деп толықтай негіздейді [4, 13 б.]. Жеке полицияның қадағалауы - заңсыз әрекеттерді жасаған адамдардың қайталанған құқық бұзушылықтарының алдын алуға бағытталған мемлекеттік бақылаудың нақты нысаны. Жеке полиция қадағалауы құқық бұзушылықтың жеке алдын алу жүйесінің бөлігі ретінде құқық қорғау органдарының маңызды құрал болып табылады. Қосымша шектеулер мен міндеттерді жүктеу арқылы бақылаудағы адамдардың құқықтық мәртебесін өзгерту арқылы бұл механизм қайталанған құқық бұзушылықтардың алдын алуға ғана емес, оларды әлеуметтік оңалтуға да ықпал етеді.

А.В. Лапшин кәмелетке толмағандарды ПО-на есепке қою «жеке профилактикалық жұмыс жүргізу және оларға арнайы әкімшілік қадағалау белгілеу үшін негіз болып табылады» деп бекітеді [5, 52 б.]. Мұндағы мақсат бұрын құқыққа қарсы қызметі бойынша белгілі азаматтарға қатысты құқық бұзушылықтардың алдын алу.

Жастар арасындағы қылмыстың алдын алу шаралары туралы өз зерттеулерінде Ferguson et al. шетелдік ғалымдар мәжбүрлі және мәжбүрлі емес шараларды қамтитын кешенді тәсіл ең жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретінін атап өтті. Олар қайталанған құқық бұзушылықтар деңгейін төмендету үшін әкімшілік қадағалаумен қатар әлеуметтік қолдау мен оңалтудың маңыздылығын атап көрсетеді [6].

Peter Wagner кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алудың тиімді жүйесінің маңызды бөлігі қатаң бақылау шараларын қолдау және оңалту шараларымен біріктіру екенін айтады. Ол тиісті әлеуметтік қолдау мен оңалту бағдарламалары болмаса, ұзақ мерзімді оң нәтиже беру үшін мәжбүрлеу шаралары жеткіліксіз болуы мүмкін екенін атап өтті [7].

Lawrence Sherman өз еңбектерінде кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың өміріне араласу қалпына келтіру әділеттілігі мен әлеуметтік қолдауға баса назар аудара отырып, мұқият теңдестірілген болуы керек деп атап көрсетеді. Ол әлеуметтік қолдау, кеңес беру және білім беру бағдарламаларына қатысу сияқты шаралар қайталанатын құқық бұзушылық қаупін айтарлықтай төмендетуі мүмкін екенін көрсетеді [8].

Алайда қарастырылып отырған институттар айтарлықтай ұқсастықтарға ие. Біріншіден, әкімшілік қадағалаудың заңды мақсаты «мемлекеттік және қоғамдық мүдделерді қорғау» ретінде анықталады, бұл кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыстың мақсатты белгілеуіне толық сәйкес келеді. Кәмелетке толмағандармен әкімшілік қадағалау және жеке профилактикалық жұмыс мемлекеттік және қоғамдық мүдделерді қорғауға бағытталған мақсаттары бірдей.

Аталған заңның құқықтық реттеу пәндерінің бірі полиция қызметкерлері мен есеп берушілер арасында туындайтын қатынастар болып табылады. Аталған адамдарға қатысты қызметті арнайы субъектілер – мамандандырылған полиция бөлімшелерінің қызметкерлері олардың қарамағында емес адамдарға қатысты жүзеге асырады.

Тұжырымдаудың аралық нәтижелерін қорытындылай келе, полицияның кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыс моделі келесі белгілермен сипатталуы мүмкін деп санаймыз:

- заңнамада бекітілген кейбір адамдардың теріс әлеуметтік мінез-құлқының мүмкіндігі туралы болжамға негізделеді;

- заңда көрсетілген негіздер көзделген процестік тәртіп болған кезде ғана қолданылады;

- уәкілетті органдар адамдардың өмірінің белгілі бір аспектілеріне олардың келісімінсіз араласуы, міндетті нұсқаулар беруі және кейбір жағдайларда мәжбүрлеу шараларын қолдануы, сондай-ақ басқа құзыретті органдардың алдында мәжбүрлеу

шараларын қолдану туралы мәселелерді талқылауы мүмкін;

- адамдардың қылмыстық әрекеттеріне немесе мұндай әрекеттердің алдын алу қажеттілігіне байланысты.

Әкімшілік-алдын алу нысандарына енгізілген құқықтық институт ретінде полиция қызметкерлері тарапынан кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыстың заңды мәнін ашу және одан әрі жетілдіру бағыттарын айқындау оның сипаттамаларына мүмкіндік береді: 1) мақсаттар; 2) принциптер; 3) субъект; 4) негіз; 5) объект; 6) субъект пен объектінің өзара байланысы.

Мақсаты – кәмелетке толмағандарды көмек көрсету және дұрыс жолға жіберу арқылы қылмыстар немесе басқа да құқық бұзушылықтар жасаудан қорғау.

Принциптері – әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру, ата-аналармен және басқа да әлеуметтік қызметтермен ынтымақтастық принциптеріне негізделген.

Субъекті – кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу үшін арнайы білімі мен өкілеттіктері бар полиция қызметкерлері.

Негіз – жеке профилактикалық жұмыс жүргізу үшін заңдарда көзделген полицияның заңды өкілеттіктері, сондай-ақ қоғамдық қауіпсіздікті қорғау қажеттілігі негіз болып табылады.

Объект – құқық бұзушылық жасау қаупі бар немесе оған әсер еткен нақты кәмелетке толмағандар.

Субъект пен объектінің өзара байланысы – полиция қызметкерлері мен кәмелетке толмағандар арасындағы сенімді қарым-қатынас орнатуды, проблемаларды шешуге көмектесуді және құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін әлеуметтік қолдауға бағыттауды қамтиды.

Бұл қадамдар жеке профилактикалық жұмысты тиімдірек етуге көмектеседі, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық деңгейін төмендетеді және олардың қорғалуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Жеке профилактикалық жұмыстың негізгі заңнамалық мақсаты олардың құқыққа қайшы және қоғамға жат мінез-құлқының алдын алу және уақтылы жолын кесу үшін алдын алу объектілерінің

(кәмелетке толмағандардың) санасы мен мінез-құлқына әсер ету деп санауға болады деп санаймыз.

Кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыс принциптері жастарды тиімді қорғау және әлеуметтендіру үшін маңызды. Олардың әрқайсысына жеке тоқтала кетейік:

Заңдылық принципі. Барлық жеке профилактикалық жұмыстар заңнамаға сәйкес қатаң түрде жүргізілуі керек. Тек кәмелетке толмағандар мен олардың отбасыларына әсер етудің заңды әдістері мен құралдарын қолдануды қамтиды.

Лауазымды адамдар мен азаматтардың кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін жауаптылық қағидаты. Жеке профилактикалық жұмыстармен айналысатын адамдар кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін сақтауға жауапты болады. Ол заңсыз немесе этикалық емес мінез-құлықтан қорғауды қамтиды.

Уақтылық принципі. Проблемалардың немесе дағдарыстық жағдайлардың алдын алу үшін кәмелетке толмағандарға әсер ету және уақытында көмек көрсету.

Жүйелілік принципі. Проблемаларды шешуде кешенді көзқарасты қамтамасыз ете отырып, әртүрлі мекемелер мен қызметтерді үйлестіру жүйесі аясында жүзеге асыру.

Кәмелетке толмағандарға және оның отбасы мүшелеріне адамгершілікпен қарау принципі. Кәмелетке толмаған адамның және оның отбасының қадір-қасиетін құрметтей отырып, қолдау мен көмек көрсету.

Есепте тұрған адамға қолдау көрсету принципі. Полицияда немесе әлеуметтік қызметтерде есепте тұрған адамдар одан әрі проблемалардың алдын алу үшін арнайы қолдау мен назар аудару.

Мемлекеттік және мемлекеттік емес субъектілермен өзара іс-қимыл принципі. Кәмелетке толмағандардың қайта әлеуметтенуі үшін барлық серіктестермен және қоғамдық ұйымдармен ынтымақ-тастық.

Ақпараттың құпиялылығын сақтау қағидаты. Кәмелетке толмағанның жеке деректері мен отбасы туралы ақпарат заңнамаға сәйкес құпия сақтау және пайдалану. А.И. Бекетовтің пікірінше, «жеке

полицияның қадағалауы құқық бұзушылықтың жеке профилактикасының құрамына кіреді және қосымша шектеулер мен міндеттер қою арқылы адамның құқықтық мәртебесін өзгертеді». Біз бұл пікірді негізді деп санаймыз, өйткені қадағалау қайталанатын қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алады, сонымен қатар заңға құрмет көрсете отырып, бейімделу мен әлеуметтенуге ықпал етеді.

А.В. Лапшин кәмелетке толмағандарды ПО-да есепке алу жеке профилактикалық жұмыс құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған арнайы әкімшілік қадағалауды енгізу үшін негіз болады деп санайды. Кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыста қолданылатын әкімшілік алдын-алу шаралары мәжбүрлеу және сендіру әдістерін қамтиды және алдын-алудың ажырамас бөлігі болып табылады.

Профилактиканың барлық субъектілері (білім беру мекемелері, ішкі істер органдары және т.б.) жүргізетін жеке профилактикалық жұмыстардың мақсаты қылмыскердің санасына әсер ету болып табылады. Яғни қайталанып жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алуға және заңға бағынатын мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен және балаларды тәрбиелеу жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын ата-аналармен жұмыс әртүрлі әкімшілік-құқықтық әдістерді, тәрбие нысандары мен шараларын қолдануды қамтиды. Мұндай құралдардың арсеналына бұқаралық ақпарат құралдары, сондай-ақ сендіру, көтермелеу, мәжбүрлеу әдістері және басқа тәсілдер кіреді.

Сендіру әдістері негізінде кәмелетке толмағандармен тәрбие жұмысын ұйымдастыру әртүрлі ұйымдардың белсенді қатысуын талап етеді. Бұған педагогикалық және оқу ұжымдары, мәдени мекемелер, шығармашылық зиялы қауым өкілдері, спорттық қоғамдар және өскелең ұрпақты кәсіби және қоғамдық міндеттер шеңберінде тәрбиелеуге қатысатындардың барлығы кіреді. Осы әдіс әлеуметтік мінез-құлық нормаларын оң қабылдауға ықпал етеді. Жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуда мектеп оқушыларында, колледждер мен лицейлерде

құқықтық сананы қалыптастыруға және дамытуға бағытталған құқықтық тәрбие жұмысы маңызды.

Қорытындылай келе, сендіру әдісі құқықтық әсер ретінде моральдық атмосфераны қалыптастырудың маңызды элементі болып табылады. Мұндай ортада жасөспірім

өз іс-әрекеттерін бақылай алады және көп күш жұмсамай-ақ құқықтық нұсқауларды орындай алады. Сондай-ақ өзінің бұзылған құқықтарын құқықтық қорғауға моральдық және психологиялық тұрғыдан дайындалады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Веремеенко И.И. Административно-правовые санкции: монография / И.И.Веремеенко. Москва: Юридическая литература, 1975. - 192 с.
2. Фаткулин И.О., Ерланұлы Қ. Құқық бұзушылықтар профилактикасында қоғамдық бірлестіктердің рөлі // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы, №3(16). – 2024. – Б. 68-71.
3. «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 591 Заңы.
4. Бекетов О. И. Полицейский надзор: теоретико-правовое исследование: автореф. дис д-ра юрид. наук. Омск, 2011. – 37 с.
5. Лапшин А. В. Правовое регулирование деятельности подразделений милиции по предупреждению и пресечению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2001. – 229 с.
6. Ferguson CJ, San Miguel C, Hartley RD. A multivariate analysis of youth violence and aggression: the influence of family, peers, depression, and media violence. J Pediatr. 2009 Dec;155(6):904-908.e3. doi: 10.1016/j.jpeds.2009.06.021. Epub 2009 Aug 15. PMID: 19683724.
7. Wagner, P. (2005). Mass incarceration: The whole pie. Prison Policy Initiative. // <https://www.prisonpolicy.org/reports/pie2024.html>
8. Sherman, L. W., & Strang, H. (2007). Restorative Justice: The Evidence. Smith Institute. // https://www.iirp.edu/images/pdf/RJ_full_report.pdf.

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Күмісбеков Серікқазы Күмісбекұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі.

Кумисбеков Серикказы Кумисбекулы — профессор кафедрa административно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, подполковник полиции.

Kumisbekov Serikkazy Kumisbekuly — Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Doctor of Philosophy (PhD), associate professor, Police Lieutenant Colonel.

²**Есенгельдиев Жомарт Болатұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты.

Есенгельдиев Жомарт Болатович — магистрант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, старший лейтенант полиции.

Esengeldiev Zhomart Bolatovich - graduate student of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, senior police lieutenant.

^{1,2}Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ПОЛИЦИЯНЫҢ СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУ

Мақала полицияның сервистік қызметіндегі қоғамдық және мемлекеттік бақылауға арналған. Авторлар азаматтардың қоғамдық бақылауға жеке өзі де, қоғамдық бірлестіктер мен коммерциялық емес ұйымдардың құрамында да қатыса алатынын атап өтеді. Мақалада серіктестік моделін құрудың бірқатар халықаралық және ұлттық нормативтік актілеріне талдау жасалады. Сонымен қатар шетелдердің полицияның сервистік қызметіндегі қоғамдық және мемлекеттік бақылауының тәжірибелері баяндалады. Авторлар қоғамдық қауіпсіздік саласындағы заманауи зерттеулер азаматтық қоғамның құқықтық тәртіпті сақтау процесіне қатысуындағы маңыздылығын көрсетеді.

Түйінді сөздер: полиция, қоғамдық және мемлекеттік бақылау, сервистік полиция, құқықтық сана, азаматтық институттар.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ В СЕРВИСНОЙ СЛУЖБЕ ПОЛИЦИИ

Статья посвящена общественному и государственному контролю в сервисной деятельности полиции. Авторы отмечают, что граждане могут участвовать в общественном контроле как лично, так и в составе общественных объединений и некоммерческих организаций. В статье анализируется ряд международных и национальных нормативных актов по созданию модели партнерства. Также представлен опыт общественного и государственного контроля за сервисной деятельностью полиции зарубежных стран. Авторы подчеркивают важность участия гражданского общества в процессе поддержания правопорядка в современных исследованиях в области общественной безопасности.

Ключевые слова: полиция, общественный и государственный контроль, сервисная полиция, правосознание, гражданские институты.

PUBLIC AND STATE CONTROL IN THE POLICE SERVICE

The article is devoted to public and state control in the service activities of the police. The authors note that citizens can participate in public control both personally and as part of public associations and non-profit organizations. The article analyzes a number of international and national regulations on creating a partnership model. The experience of public and state control over the service activities of the police of foreign countries is also presented. The authors emphasize the importance of civil society participation in the process of maintaining law and order in modern public safety research.

Keywords: police, public and state control, service police, legal consciousness, civil institutions.

2023 жылғы 02 қазанда Мемлекет басшысы «Қоғамдық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. Қабылданған заңның мақсаты – елімізде құқықтық сана мен құқықтық тәрбие негіздерін қалыптастыру. Ол әлеуметтік маңызды мәселелерді шешу

мәселесіне азаматтардың белсене атсалысуына ықпал етеді [1].

Полиция қызметіне қоғамдық бақылау субъектілері азаматтар, қоғамдық бірлестіктер, партиялар, бұқаралық ақпарат құралдары, ІІМ және оның аумақтық органдары жанындағы қоғамдық бақылау комиссиялары мен қоғамдық кеңестер бола

алады. Азаматтар қоғамдық бақылауға жеке өзі де, қоғамдық бірлестіктер мен коммерциялық емес ұйымдардың құрамында да қатыса алады.

Қоғамдық кеңестер қылмысқа қарсы іс-қимыл саласындағы полиция мен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының маңызды нысаны болды. Кеңестердің негізгі қызметіне ішкі істер органдарына қолдау көрсету және жұртшылықты жұмылдыру жатады. Қоғамдық кеңестердің құрамына депутаттар, құқық қорғау органдарының ардагерлері, БАҚ қызметкерлері, қоғамдық ұйымдар мен шығармашылық одақтардың мүшелері, білім және ғылым қызметкерлері, қоғам қайраткерлері және діни қызметкерлер кіреді.

Құқық қорғау қызметіне бағытталған қоғамдық ұйымдардың өсуі қазіргі демократиялық мемлекеттердің ажырамас өміріне айналады. Азаматтық қоғамның құқық қорғау қызметіне белсенді қатысуы құқықтық мемлекеттің дамуының қажетті шарты ретінде қарастырылады. Полиция мен азаматтық институттар мемлекеттің құқық қорғау функциясын іске асырудағы негізгі субъектілерге және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі серіктестерге айналады.

Қоғамдық ұйымдар полиция қызметін бақылауда маңызды рөл атқарады, құқық қорғау органдарының ашықтығы мен есептілігін арттыруға ықпал етеді. Олар сондай-ақ қылмыстың алдын алу бағдарламаларын әзірлеуге және іске асыруға белсенді қатысады. Құқықтық мәдениетті арттыруға бағытталған халыққа арналған білім беру іс-шараларын ұйымдастырады. Полиция мен қоғамдық ұйымдардың бірлескен күш-жігері қауіпсіз және тұрақты қоғамдық ортаны құра отырып, халықпен сенімді қарым-қатынасты қалыптастыруға көмектеседі.

Осындай ұйымдардың дамуы азаматтарды шешім қабылдау процесіне тартуға ықпал етеді. Олар демократиялық институттарды және әлеуметтік әділеттілікті нығайтады.

Бірлескен ынтымақтастық құқықтық мемлекеттің тұрақты дамуы мен қоғамдық тәртіпті сақтаудың ажырамас элементіне айналады.

Азаматтық қоғам институттарымен әріптестік қатынастарды нығайту және дамыту көптеген елдерде полиция қызметінің ресми танылған бағыты болып табылады. Осындай ынтымақтастыққа сүйене отырып, полиция өзінің басты мақсаты – қоғамға қызмет ету арқылы құқық қорғау қызметін жүзеге асырады. Қылмысқа қарсы іс-қимылдағы полиция мен азаматтық қоғам институттарының өзара іс-қимылының әріптестік моделі азаматтардың мемлекеттік органдарға деген сеніміне және олардың қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге тартылуына негізделеді.

Құқық қорғау саласындағы мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғам институттары арасындағы қарым-қатынастардың серіктестік моделін құру бірқатар халықаралық және ұлттық нормативтік актілерде бекітілген. БҰҰ 1979 жылы «Құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың мінез-құлық кодексін» [2] және 1989 жылы «Құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың мінез-құлық кодексін тиімді жүзеге асыруға арналған нұсқаулықтарды» [3] қабылдады. Көптеген елдерде осы құжаттар құқық қорғау органдары қызметкерлерінің мінез-құлық стандарттарын қалыптастыруға сілтеме болды.

Солтүстік Американың, Еуропаның және Орталық Азияның мемлекеттерін біріктіретін Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕКЫҰ) полиция мен қоғам арасындағы серіктестік орнатуды өзінің басты міндеті деп санайды. Полицейлер, мемлекеттік құрылымдар мен халық арасындағы белсенді ынтымақтастық қоғамдық тыныштық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, жеке тұлғаның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қылмыстардың алдын алу және ашу жөніндегі міндеттерді кешенді шешу құралы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар осы тәсіл қылмыс деңгейін төмендетуге, дене жарақаттары мен әлеуметтік-тұрмыстық тәртіпсіздіктердің алдын алуға бағытталған.

Ғылыми тұрғыда полиция мен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының серіктестік моделі құқықтық мемлекеттің дамуындағы шешуші факторына айналды.

Ол өз кезегінде құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыруға ықпал етіп қана қоймай, халықтың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтады. Бірлескен күш-жігердің нәтижесінде әлеуметтік тұрақтылық пен құқықтық тәртіпке ықпал ететін қауіпсіз қоғамдық орта құрылды.

Қоғамдық қауіпсіздік саласындағы заманауи зерттеулер азаматтық қоғамның құқықтық тәртіпті сақтау процесіне қатысуының маңыздылығын көрсетті. Азаматтық қоғам институттарымен өзара әрекеттесу құқық қорғау органдарына әртүрлі әлеуметтік топтардың нақты қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, қиындықтарға икемді жауап беруге мүмкіндік берді. Осындай серіктестік демократиялық мемлекеттердің ұзақ мерзімді дамуының негізі болып табылатын тұрақты және әділ қоғамдық қатынастарды қалыптастыруға ықпал етті.

1979 жылы Еуропа Кеңесінің Парламенттік Ассамблеясы қабылдаған «Полиция туралы декларация» адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету саласындағы полиция қызметінің негізгі ережелерін белгілейтін маңызды құжат болып табылады [4].

Декларация полицияның мемлекет пен қоғам үшін маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. «Полиция туралы декларацияда» бекітілген этикалық нормалар полиция мен қоғам арасындағы тығыз ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған.

«Полиция туралы декларацияда» көрсетілген этикалық нормалар құқықтық тәртіпті сақтауға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар, полиция мен халық арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады. Осы құжатта белгіленген қағидаттар құқық қорғау органдары қызметкерлерінің мінез-құлқы мен жауапкершілігінің жоғары стандарттарын белгілей отырып, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етті.

Ғылыми зерттеулер бұл нормалардың сақталуы полиция қызметкерлері арасындағы құқық бұзушылық деңгейінің төмендеуіне және құқық қорғау органдарына қоғамдық сенімнің артуына ықпал

ететіндігін растайды. Полиция жұмысында ашықтық пен есептілікті қамтамасыз етуге ұмтылу құқықтық жүйенің тиімді жұмыс істеуінің және демократиялық институттарды нығайтудың кепілі болады.

Полиция декларациясы сонымен қатар қызметкерлердің біліктілігін арттыруға және өз міндеттерін орындауға дайын болуға мүмкіндік беретін үздіксіз кәсіби даму мен оқыту қажеттілігін көрсетеді. Декларация өз кезегінде тұрақты және қауіпсіз қоғам үшін негіз болып табылатын құқықтық тәртіпті неғұрлым сапалы және әділ жүзеге асыруға ықпал етеді.

Полиция мен қоғамның серіктестік қатынастарының жай-күйінің көрсеткіші азаматтардың қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету процесіне қатысу деңгейі арқылы көрінеді. АҚШ, Жапония және Батыс Еуропа елдерінде полиция органдары мен азаматтық қоғам институттары арасындағы серіктестіктің жоғары тиімді тәжірибесі байқалады. Бұл мемлекеттерде полиция қызметінің негізгі қағидаты қоғамдық белсенділікті құқық қорғау жүйесіне біріктіруді көздейтін «белсенді әлеуметтік әріптестік» қағидаты жатады.

Азаматтар заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту жөніндегі өздерінің жоғары миссиясын орындай отырып, өз бетінше әрекет ету үшін елеулі ресурстарға ие. Азаматтардың құқықтық тәртіпті қорғауға және қылмысқа қарсы күреске қатысуының ұжымдық нысандарының ішінде мынадай әдістер қолданылады:

- құқық тәртібін қамтамасыз ету және қылмыстың алдын алу бойынша пункттер құру (Жапония);
- полиция резервін (көмекшілерін) құру (АҚШ);
- қоғамдық орындарды патрульдеуді ұйымдастыру;
- ерікті жасақтар мен құқық қорғау бағытындағы өзге де қоғамдық құрылымдарды құру (Беларусь, Ұлыбритания, АҚШ, Эстония).
- жеке күзет кәсіпорындарымен ынтымақтастық құру (Перу).

Полиция мен азаматтық қоғам институттары арасындағы өзара іс-қимылдың жоғары деңгейге көтеруге осы

шаралар көмектеседі. Сонымен қатар қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті нығайтуға ықпал етеді.

Құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды орындайтын қарапайым тұрғындардан тұратын еріктілерден АҚШ-тағы полиция резерві жасақталады. Олардың құқық бұзушылықтардың жолын кесу жөніндегі өкілеттіктері бар және полиция киімімен қамтамасыз етілген. Олар өздеріне жүктелген міндеттерді жоғары кәсіби деңгейде орындауға мүмкіндік беретін мамандандырылған дайындықтан өтеді. Халықтық полиция академиялары азаматтарды полиция қызметімен таныстыруға, полицияның жұмысы туралы оң қоғамдық пікір қалыптастыруға және полиция мен халық арасындағы өзара іс-қимылды нығайтуға бағытталған. Мұндай академиялардың түлектері полиция қызметінің ерекшеліктерін тереңірек түсінеді, полицейлерге олардың жұмысына белсенді түрде көмектеседі және олармен байланысуға дайын.

Ұлыбританияда «Law and Order» деп аталатын қылмысқа қарсы саясат тұжырымдамасына сай мемлекеттік және қоғамдық институттар арасындағы байланыс орнатылған.

Британдық полиция бөлімше-лерінің көпшілігінде арнайы топтар ұйымдастырылған, онда дайындықтан өткен азаматтар аптасына кемінде 4 сағат өз еркімен жұмыс істейді. Нидерландыда полиция көбінесе халыққа әртүрлі көмек көрсетеді, ал азаматтар полиция іс-шараларына белсенді қатысады. Дайындықтан өткеннен кейін еріктілер тәртіпті сақтау бойынша қарапайым функцияларды орындайды. Сауалнамаларға сәйкес, Нидерланды тұрғындары өз полициясына сенеді және полиция мамандығын ең беделділердің бірі деп есептейді [5].

Практикалық-бағдарланған тәсіл полиция жұмысына қоғамдық қауіпсіздікке байланысты проблемалар мен азаматтардың қажеттіліктерін шешу әдістерін енгізуді білдіреді [6, 29 б.].

Сервистік тәсілді сәтті жүзеге асыру үшін құқықтық негіздер ғана емес,

әлеуметтік жағдайлар да қажет. Олардың ішінде:

- азаматтардың қылмыстардың алдын алуға және жолын кесуге қатысуы;
- полицияның жұртшылықты құқықтық тәртіпті қорғауға тартуға деген ұмтылысы;
- құқық қорғау қызметінде полиция мен жұртшылық арасындағы ынтымақтастық тәжірибесін дамыту және мемлекеттік ынталандыру.

Сервистік тәсілдің басты міндеттердің бірі ретінде полиция мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың басым моделін емес, серіктестікті бекітуді анықтады.

Сервистік модель екі тараптың ынтымақтастыққа деген ұмтылысын күшейтуді және азаматтық қоғамның полиция қызметін бақылауды қамтамасыз етуін білдіреді. Бұл тұрғыда құқық қорғау органдары қызметкерлерінің ребрендингі және полицейдің жаңа имиджін қалыптастыру қарастырылды. Полиция жазалаушы орган ретінде қарастырылмауы керек. Ол әлеуметтік серіктес және халықтың қорғаушысы болуы тиіс.

Сервистік модель ашықтық, жариялылық, сенім, толықтыру және тең құқылы ынтымақтастық қағидаттарына негізделген полиция мен қоғам арасындағы өзара әрекеттесудің серіктестік моделінің маңыздылығын көрсетеді. Сервистік модель тетіктеріне жатады:

- азаматтармен қоғамдық сенім мен ынтымақтастықты қамтамасыз ету;
- полиция қызметіне қоғамдық бақылау мен мониторинг орнату;
- азаматтардың мемлекеттік саясатты іске асыруға қатысуы;
- қоғамдық бірлестіктер мен азаматтардың тұжырымдамаларын, бағдарламалары мен бастамаларын әзірлеуге және қарауға полицияның қатысуы;
- бұқаралық ақпарат құралдарында полиция қызметінің мәселелерін талқылау.

Қоғамдық пікір ішкі істер саласындағы атқарушы орган белгілеген полиция қызметін бағалаудың негізгі критерийі болып табылады. Қарағанды облысында 10 жылдан бері қоғамдық көмекшілер полициямен бірлесіп белсенді жұмыс істеп келеді. Олардың саны жыл сайын өсіп,

олармен бірге ашылған және алдын алынған құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың саны да артып келеді. Бұл мысал полиция мен азаматтық қоғам арасындағы құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі серіктестіктің маңыздылығын көрсетеді. Қоғамдық көмекшілер қоғамдық тәртіп пен құқық қорғау органдарына деген сенімді сақтауға айтарлықтай үлес қосады.

Тек 2024 жылы Қарағанды облысында қоғамдық көмекшілердің көмегімен 110-нан астам қылмыстық қылмыс және 1200-ден астам әкімшілік құқық бұзушылық анықталды. Кінәлілер жазаланды, ескертілді немесе айыппұл салынды. Ерікті көмекшілер халықпен кездесулер мен рейдтерді ұйымдастыруға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қарлы жолдарда кептелісте қалған көліктерді шығаруға, әлеуметтік желілердегі күмәнді хабарландыруларды бұғаттауға, синтетикалық есірткі жарнамалары бар граффитиді жоюға және жаппай іс-шаралар кезінде тәртіпті сақтауға көмектеседі [7].

Азаматтардың белсенді қатысуы құқық қорғау органдарының тиімділігін едәуір арттыруға және өңірдегі қауіпсіздік пен өмір сапасын жақсартуға көмектеседі.

Мемлекеттік органдардың, оның ішінде полицияның қызметін қоғамдық бақылау мемлекет пен азаматтық қоғамның

арасындағы қарым-қатынастың серіктестік моделінің маңызды белгісі болып табылады. Қоғамдық бақылаудың негізгі мақсаты – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктердің заңды мүдделерін іске асыруды және қорғауды қамтамасыз ету. Қоғамдық бақылау шешім қабылдау кезінде азаматтар мен ұйымдардың қоғамдық пікірін, ұсыныстары мен ұсыныстарын ескеруге, сондай-ақ полицияның қызметін бағалауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, полицияның қызметіне қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді шара ретінде қызмет екенін байқаймыз. Қоғамдық бақылаудың міндеттеріне азаматтарды полиция жұмысын бағалау процесіне тарту, оның қызметіне оң әсер ету және халықтың полицияға деген сенім деңгейін арттыратынына сенімдіміз. Сондай-ақ полицияның азаматтық қоғам институттарымен тығыз өзара іс-қимылына, оның қызметінің ашықтығы мен ашықтығын сақтауға, қоғамда полиция қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлық мінез-құлқына төзбеушілікті қалыптастыруға және полицияның өзі жұртшылықтың бастамалары мен қоғамдық бақылау тетіктеріне деген сенімін күшейтуге ықпал етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «Қоғамдық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 2 қазандағы № 30-VIII ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000030>
2. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (принят резолюцией 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 года) // ООН. 2016. – http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_conduct.shtml (дата обращения: 10.01.2025).
3. Руководящие принципы для эффективного осуществления Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (приняты 24 мая 1989 г. Резолюцией 1989/61 на 15-ом пленарном заседании Экономического и Социального Совета ООН) – <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=6329#0> (дата обращения: 10.01.2025).
4. Резолюция № 690(1979) Парламентской ассамблеи Совета Европы «Декларация о полиции» (принята в г. Страсбурге 8 мая 1979 года на 31-ой сессии Парламентской ассамблеи Совета Европы) // [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRes690\(1979\).html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRes690(1979).html) (дата обращения: 10.01.2025).
5. Полиция Нидерландов: официальный сайт. 2025. – <https://www.politie.nl> (дата обращения: 10.01.2025).

6. Избас Р.С., Думов Н.А. Законодательные основы профилактики правонарушений на основе практико-ориентированных подходов // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы, №2 (11). – 2023. – Б. 29-33.

7. Как добровольцы помогают полицейским в Карагандинской области <https://www.zakon.kz/stati/6440488-kak-dobrovoltsy-pomogayut-politseyskim-v-karagandinskoy-oblasti.html> (дата обращения: 10.01.2025).

Авторлар туралы мәліметтер:

¹**Күмісбеков Серікқазы Күмісбекұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі.

Кумисбеков Серикказы Кумисбекулы – профессор кафедры административно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, подполковник полиции.

Kumisbekov Serikkazy Kumisbekuly – Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Doctor of Philosophy (PhD), associate professor, Police Lieutenant Colonel

²**Канафин Арман Абайбекұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының магистранты, полиция майоры.

Канафин Арман Абайбекович – магистрант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, майор полиции.

Kanafin Arman Abaybekovich – graduate student of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police major.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада Қазақстандағы бұқаралық ақпарат құралдарын (БАҚ) жетілдіру мәселелері және оларды шешу жолдары қарастырылады. Ғаламдық цифрландыру және ақпараттық бәсекелестік жағдайында БАҚ-тың рөлі қоғамдық пікірді қалыптастыруда, ұлттық мәдениетті ілгерілетуде және елдің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде аса маңызды болуда. Қазақстандық медиа кеңістігінің даму кезеңдері талданып, біртұтас идеологиялық жүйенің күйреуінен және нарықтық қатынастарға көшуден бастап, қазіргі таңда ғаламдық ақпараттық кеңістікке интеграциялану процесіне дейінгі өзгерістер қарастырылады.

Мақалада БАҚ-ты заңнамалық реттеу, отандық медианың бәсекеге қабілеттілігі, ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымды дамыту және цифрлық технологияларды енгізу мәселелеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, экономикалық тұрақтылық, журналистердің біліктілігін арттыру, сөз бостандығын қамтамасыз ету және этикалық нормаларды сақтау сияқты өзекті мәселелер қозғалады.

Қорытындысында, Қазақстанның жаһандану жағдайында әлеуметтік тұрақтылықты нығайту және тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін БАҚ-ты үздіксіз жетілдіру қажеттілігі атап өтіледі.

Түйінді сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, цифрландыру, ақпараттық қауіпсіздік, заңнамалық реттеу, сөз бостандығы, медиа-бәсекелестік, журналистік этика.

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья рассматривает проблемы совершенствования средств массовой информации (СМИ) в Казахстане и пути их решения. В условиях глобальной цифровизации и информационной конкуренции роль СМИ становится ключевой в формировании общественного мнения, продвижении национальной культуры и обеспечении информационной безопасности страны.

Анализируются этапы развития казахстанского медиа-пространства, начиная с распада единой идеологической системы и перехода к рыночным отношениям, до современной интеграции в глобальное информационное пространство.

Особое внимание уделяется законодательному регулированию СМИ, конкурентоспособности отечественных медиа, развитию информационно-телекоммуникационной инфраструктуры и внедрению цифровых технологий. В статье также поднимаются актуальные проблемы, такие как экономическая устойчивость СМИ, повышение квалификации журналистов, обеспечение свободы слова и соблюдение этических норм.

В заключение подчеркивается необходимость постоянного совершенствования СМИ для укрепления социальной стабильности и устойчивого развития Казахстана в условиях глобализации.

Ключевые слова: средства массовой информации, цифровизация, информационная безопасность, законодательное регулирование, свобода слова, медиа-конкуренция, журналистская этика.

ISSUES OF IMPROVING MASS MEDIA AND WAYS TO SOLVE THEM

The article examines the issues of improving mass media in Kazakhstan and ways to address them. In the context of global digitalization and information competition, the role of mass media is becoming crucial in shaping public opinion, promoting national culture, and ensuring the country's information security. The stages of development of the Kazakhstani media space are analyzed, from the collapse of a unified ideological system and the transition to market relations to the current process of integration into the global information space.

The article pays special attention to the legislative regulation of mass media, the competitiveness of domestic media, the development of information and telecommunication infrastructure, and the implementation of digital technologies. It also highlights pressing issues such as economic sustainability, improving journalists' qualifications, ensuring freedom of speech, and adhering to ethical standards.

In conclusion, the necessity of continuously improving mass media is emphasized to strengthen social stability and ensure sustainable development in Kazakhstan under globalization.

Key words: mass media, digitalization, information security, legislative regulation, freedom of speech, media competition, journalistic ethics.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздікке қол жеткізгелі бері әлемде саяси, экономикалық, қоғамдық орны бар екенін ешкім жоққа шығара алмайды. Әлемдік өркениеттің биік өресін танытатын өзгеше әлем адамзат жаралғалы тарихтан белгілі, көне замандардан бастап дамудың небір сатыларынан аман-есен өтіп, әлемнің жоғары деңгейге жетуі үшін талай жаңалықтар ашты.

Қазақстанның әлемдік өркениет алдындағы экономикалық, мәдени және әлеуметтік жағынан дамуы үшін оларды танытатын БАҚ маңызы айрықша. ХХІ ғасыр қарулы майданның емес, ақпарат майданы екенін ескерсек, жаһандық соғыс қазір күштілер қару саналатын баспасөздер арасында болып жатыр. Сондықтан елдің дамуын, қарқынды өркендеуін насихаттау үшін БАҚ-тың тұрақты да жүйелі жұмыс істеуі ең алдыңғы шаруа болып есептелмек.

Билік институтында БАҚ-тың тура мағынасындағы орны болмағанымен, оның саяси процестегі орнын асыра бағалау мүмкін емес. Қазіргі кезде электронды ақпарат құралдарының пайда болуымен бұл әлеуметтік институт бүгінгі қоғамның, саяси биліктік қатынастардың барлық қырларын түбірімен түрлендіріп жіберді.

Бір сөзбен айтқанда, БАҚ – күнделікті теледидар, радио, мерзімді баспасөз басылымы және интернет сайттар. Ал, оған қоса жаңа медиа мен жаңа ақпараттық технологиялардың ақпарат таратып, ақпарат жинақтауын да қосуға болады. Наполеон: «Жауға қарсы жүздеген мың қол әскерден,

төрт газеттің ойсырата соққы беру мүмкіндігі зор», — деген. Сарапшылар БАҚ-тың мынадай ерекше белгілерін атап көрсетеді:

жариялылық, яғни тұтынушылардың шексіздігі;

– арнайы техникалық құралдардың, аппаратуралардың болуы;

– ақпарат таратушының қабылдаушыға біржақты ықпалы;

– тұтынушы аудиторияның тұрақсыз әркелкілігі [1, 5 бет].

БАҚ – бұл мемлекеттік идеология құралы. Әрбір аймақтың, әрбір мемлекеттің өзіндік ерекшеліктері бар. Үлкен мемлекеттер айналасындағы шағын елдердің мәдениетін басып, халқын өз аузына қаратып алуға талпынады. Сондықтан шағын елдердің өз мәдениетіне және өз ақпараттық саясатын жүргізу ісіне мығым болуы қажет. Бұл Қазақстан үшін, мемлекеттік тілдегі бұқаралық ақпарат құралдары үшін өзекті мәселе болып табылады [2, 7 бет].

Қазақстан – Тәуелсіздік дәуірінің алғашқы жылдарынан бастап баспасөз саласындағы халықаралық беделді құжаттардың аясында БАҚ-тың еркіндігін қамтамасыз етіп келе жатқан мемлекет. Ата заңымыз және Республика Президенті – ақпарат құралдары бостандығының кепілі. Осы орайда БАҚ-ты құруда болған қиындықтарға тоқталар болсақ, қоғамдар алмасып, нарықтық экономикалық қатынастар орныға бастаған тұстан бергі уақытта БАҚ саласындағы өзгерістермен сараласақ, ақпарат көздерінің даму

сатыларын үш кезеңге бөлуге болады [3, 4 бет].

Біріншісі кезең. Жалғыз идеологияның пәрменінде болып келген біртұтас ақпарат жүйесінің ыдырауы және қаржылық, идеялық тоқырауға ұшырауы.

Екінші кезең. Ақпарат әлемінің мемлекеттік және жекеменшік түрінде қайтадан қалыптасуы, кәсіпкерлік баспасөздің құрылуы.

Үшінші кезең. Еліміздегі экономикалық-әлеуметтік, мәдени реформалардың тереңдеуіне сәйкес әлемдік ақпараттың республиканың эфирлік кеңістігіне енуі және Қазақстанның ғаламдық ақпарат айдынына талпынысымен сипатталады.

Алғашқы кезеңдердің қиындыққа толы болғаны белгілі. Сол күрделі тұста тұңғыш Республика Президенті жаңа қоғамға ақпараттық берік демеу керектігін ойлап, баспасөздің беделін және ел мен мемлекет алдындағы жауапкершіліктің жоғары екендігін сезінді. Президент 1998 жылдың 3 шілдесінде БАҚ-ты өндірістік және тарату кезіндегі қосымша құн салығынан босату туралы Жарлыққа қол қойды. Республика 1991 жылдан бері қарай ақпарат құралдары туралы заңнаманы ұдайы жетілдірумен болды. Осы жылғы 28-тамызда «Баспасөз және басқа бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заң қабылданды. Ол елімізде мемлекеттік емес БАҚ-тың пайда болуына және жедел дамуына қолайлы жағдай туғызды. Ақпарат әлемінде бәсекелестік орнады. Баспасөз бен эфирлерге жаңа мазмұн берген ірі медиа бірлестіктер өмірге келе бастады. Осыған орай, елбасы 1997 жылы 3-желтоқсанда «Қазақстан Республикасының біртұтас ақпарат кеңістігін қалыптастыру туралы» Жарлыққа қол қойды. Президенттің тапсыруымен жылы жаңа заң күшіне енді. Көп ұзамай, 2001 жылы оған елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Осы заңдардың қай-қайсы да БАҚ-ты демократияландыру, әлемдік талаптарға сай жетілдіру және саясаттан тыс дамуына жол ашу үшін арынша тиімді болғаны ерекше атап айту керек. Бастау бұлағы сонау көне Түрік заманынан бастау алып, Алаш қозғалысынан

терең тамыр тартатын, байырқалайтын тұсы 1986 жылғы Желтоқсан көтерілісімен тұйықталатын тағлымы зор тарихи бірізділігімен ерекше Ұлттық идея – Алаш идеясының бүгінгі жаңа буын, жас ұрпаққа берер сабағы мен философиялық салмағы, әлеуметтік қуаты жоғары. Бұл ретте тарихи тұрғыдан тәрбиелеу мәселесі, атап айтқанда, сол аға буынның қабырғасын «Қазақ елі – мәңгілік ұлттық идея.

Бұл болашаққа бастайтын, келешекке деген нық сенім қалыптастыратын идея болды. Сонымен бірге, қазақ елі мәңгілік деу – ұрпақтар алмасуына, олардың сабақтастығына, солармен бірге халықтың табиғи құндылықтарының жасампаздығына деген сенім. Осылай дей отыра, қазақ елі – мәңгілік дегенде, біз бүгінгі бар тарихымыздың баяндылығы туралы қалыптасатын байсалды сана туралы айтпақпыз» [4, 6 бет].

Жетістігің бар болса, желпінтіп айтсаң да, жалауларып айтсаң да жарасады. Қазақстанда БАҚ-ты саяси-экономикалық даму сатыларына сәйкес жетілдіру үрдісі осылай ұдайы жүріп жатты. Тұжырымдамада мына маңызды міндеттерге айрықша назар аударылды және жүзеге асырылу жолдары белгіленді:

1. Ақпарат саласы мәселелері жөніндегі заңнаманы жетілдіру.
2. Отандық және мемлекеттік БАҚ-тың бәсекеге қабілеттілігін дамыту.
3. Ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымын дамыту. Сандық теледидарды енгізу.

Осы үш міндеттің бәрі республикадағы барлық сипаттағы БАҚ-тың одан әрі өркендеуіне айрықша ықпал етуде.

Қазіргі таңда тек қана Қазақстанда емес, әлемнің көптеген елдерінде сауда мен өндіріске негізделген БАҚ – адамгершілік және моралдық құндылықтарға емес, экономикалық пайда жағын алға тартуда.

Бұл жерде маңызды әрі шешім қабылдайтын нәрсе: ұлттық және жергілікті ақпарат құралдарының не қалайтынын және БАҚ-ның елімізге, Қазақстан Республикасының болашағына қалай қызмет ететіні маңызды болуда.

Шешімін күткен мәселелер:

Қоғамның пікірін қалыптастыру, ақпаратпен қамтамасыз ету, ағарту, ойын-сауық, хабар беру және экономикалық жағынан үлес қосу сияқты қызметтер ақпарат құралдарының қызметі бола тұра, мәселелері де жоқ емес:

- Біліктілікті арттыру;
- Экономикалық мәселелер;
- Журналистердің танымалдығы;
- Жұмыспен қамту (жалақы);
- Ақпарат құралдарының еркіндігі және этикалық жағдайы;
- Тираж, жарнама және тарату жолдары;
- Жергілікті ақпарат құралдарының мәселелерін қолға алу;
- Құқықтық мәселелер.

Мақаланы қорытындылай отырып, бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы маңызы мен оның тұрақты дамуы үшін қажетті шараларды атап өткен жөн. Ақпараттық кеңістікті жетілдіру, БАҚ-тың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, оны заман талабына сай жаңғырту – Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылығын нығайтуға тікелей ықпал ететін факторлар.

Қорыта айтқанда, Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдары жаһандық ақпарат майданында өз орнын нығайту үшін үнемі дамып, жаңарып отыруы тиіс. Тек осы жағдайда ғана БАҚ мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуына үлес қосып, қоғамның сенімді ақпарат көзіне айналады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Богомоллова Е.Г. Особенности взаимодействия органов государственной власти и средств массовой информации // Ученые записки Тамбовского отделения РoCMY. – 2013. – № 1.
2. Сыдыкова А.Е. Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология. – 2023. – № 3 (144).
3. Харламова Ю.О. СМИ как инструмент реализации государственной политики // Власть. – 2012. – № 8. – С. 41–45.
4. Шынғысова Н.Т., Керимбек З.С., Ашимова А.Б., Алкожаева А.С. Освещение вопросов миграции в СМИ: эффекты медиа // Серия Журналистики. – 2023. – Т. 69, № 3. – С. 52–65. DOI: 10.26577/HJ.2023.v69.i3.05.

Автор туралы мәлімет:

Тилемисова Эльмира Жаркыновна – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы Кәсіби даярлық факультетінің бейінді магистратурасының магистранты, полиция капитаны

Тилемисова Эльмира Жаркыновна – магистрант профильной магистратуры факультета профессиональной подготовки Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, капитан полиции

Tilemisova Elmira Zharkynovna – Master's student of the specialized master's program at the Faculty of Professional Training of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Police captain

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы.

КӨЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖАСАҒАН ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ

Бұл мақалада ішкі істер органдары көлік инфрақұрылымы объектілерінде құқық бұзушылық жасайтын кәмелетке толмағандармен жүргізетін профилактикалық жұмыстың маңыздылығы қарастырылады. Сондай-ақ кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының ерекшеліктері мен себептеріне назар аударылады. Көлік объектілерінде кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу әдістерін және кәмелетке толмағандардың қоғамға жат, қауіпті, қылмыстық мінез-құлқының алдын алу шаралары ұсынылады. Мақалада негізінен өте қауіпті әлеуметтік жағдайдағы кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының тікелей алдын алуға бағытталған қорытындылар жасалады.

Түйінді сөздер: көлік инфрақұрылымы объектілері, ішкі істер органдары, полиция, құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу, қадағалаусыз және панасыз қалудың алдын алу, алдын алу іс-шаралары.

ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ НА ТРАНСПОРТНЫХ ОБЪЕКТАХ

В данной статье рассматривается важность профилактической работы, проводимой органами внутренних дел с несовершеннолетними, совершающими правонарушения на объектах транспортной инфраструктуры. Также обращено внимание на особенности и причины правонарушений несовершеннолетних. Предлагаются методы профилактики правонарушений несовершеннолетних на транспортных объектах и меры профилактики антиобщественного, опасного, преступного поведения несовершеннолетних. В статье делаются выводы, направленные в основном на непосредственную профилактику безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних в особо опасных социальных ситуациях.

Ключевые слова: объекты транспортной инфраструктуры, органы внутренних дел, полиция, правонарушения, профилактика правонарушений несовершеннолетних, профилактика безнадзорности и беспризорности, профилактические мероприятия.

PREVENTION OF OFFENSES COMMITTED BY MINORS AT TRANSPORT FACILITIES

This article examines the importance of preventive work carried out by law enforcement agencies with minors who commit offenses at transport infrastructure facilities. Attention is also drawn to the features and causes of juvenile delinquency. Methods of preventing juvenile delinquency at transport facilities and measures to prevent antisocial, dangerous, and criminal behavior of minors are proposed. The article draws conclusions aimed mainly at the direct prevention of neglect and juvenile delinquency in particularly dangerous social situations.

Key words: transport infrastructure facilities, law enforcement agencies, police, offenses, prevention of juvenile delinquency, prevention of neglect and homelessness, preventive measures.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу ішкі істер органдарының құқық бұзушылықтарды

анықтау, алдын алу, жолын кесу жөніндегі қызметінің маңызды түрі болып табылады. Бұл мәселенің маңыздылығын Қазақстан

Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев үнемі Жолдауларында атап өтеді.

Қасым-Жомарт Тоқаев әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғау бағытында қабылданған заңнамалық өзгерістердің нәтижесінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу шаралары күшейтілгенін және балаларға қатысты зорлықтың кез келген түріне жаза қатандатылғанын атап өтті. Заңға Бала құқықтары жөніндегі уәкіл мен азаматтық қоғам секторы бірлесе ұсынған нормалар топтамасы енді. Бала құқықтары жөніндегі уәкіл Динара Зәкиеваның айтуынша, қазір аталған заңнамалық нормаларды нақты жүзеге асыру үшін белсенді жұмыс жүргізілуде. «ІІІ» бірыңғай байланыс жүйесі іске қосылған. Сонымен қатар кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын-алумен көптеген мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар, жұмыс және оқу орнындағы ұжымдар, жеке азаматтар мен лауазымды тұлғалар айналысады.

Дей тұрғанмен, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына қарсы күрес саласындағы заңдылықтың жай-күйі толық бақыланбайды және реттелмейді. Полиция – балалар жұмыс істеуге тура келетін жұртшылықтың ерекшеліктерін ескеру қажет. Балалар мен жасөспірімдерді, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету, кәмелетке толмағандарды қылмыстық іс-әрекетке тарту жағдайларын анықтау және жолын кесу, қадағалаусыз және панасыз қалудың алдын алу, кәмелетке толмағандарды қоғамдық пайдалы қызметке барынша көп тарту қоғам мен мемлекеттің басты міндеті болып табылады [1].

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу субъектілерінің алдын алу іс-шараларын жүргізудің шұғыл қажеттілігі мынадай себептерден туындайды:

- пойыздардың вагондары мен тамбурлары, вокзалдық үй-жайлар мен перрондар, рельстік жолдар, теміржол көлігінің қатынас жолдарын электрмен жабдықтау объектілері көлік инфрақұрылымының объектілері бола отырып,

кәмелетке толмаған азаматтар жиі пайдаланатын құқық бұзушылықтарды жүзеге асыру үшін қолайлы;

- кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтардың алдын алудың қалыптасқан жүйесі жаңғыртуды талап етеді, өйткені ол жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын толық сапалы реттей алмайды;

- қазіргі уақытта жас ұрпақ дамып, өзінің даралығын көрсете алатын идеологиялық қамтамасыз етудің тегін шығармашылық, спорттық және мәдени объектілерінің тапшылығы байқалады;

- жасөспірімдердің қоғамдық орындардағы девиантты мінез - құлқы жастардың жоғары әлеуметтік белсенділігімен, көшбасшылық пен басымдыққа деген ұмтылысымен, кәмелетке толмағандардың заңдылықты сақтамауы арқылы көрінеді;

- мемлекет тарапынан қолайсыз отбасында өсіп, заңды жүйелі түрде бұзған жасөспірімдерге кешенді әлеуметтік, психологиялық көмек көрсетілуі керек.

Профилактикалық іс-шаралардың тиімділігі кәмелетке толмаған адам тұратын және тәрбиеленетін ортаны сауықтыру шараларымен де қамтамасыз етіледі. Көлік объектілерінде кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алудың қажеттілігі мен ерекшеліктерін түсіну үшін көлік инфрақұрылымы объектілеріндегі құқық бұзушылықтардың себептерін түсіну керек [2].

Кәмелетке толмағандардың көлікте жасаған құқық бұзушылықтарының өзіндік ерекшеліктері бар.

Біріншіден, вокзалдарда, вокзал маңындағы аландарда, теңіз порттарында және жағалауларда, әуежайлардың жанында кәмелетке толмағандарға ерекше қолайсыз әсері бар өзінің «микроортасы» қалыптасуда. Бұл «микроортада» девиантты мінез-құлық қарапайым болып саналады, ал кәмелетке толмаған адам қандай да бір себептермен осындай жағдайға түсіп, Заңсыз мінез-құлықтың барлық ерекшеліктерін тез игереді және қабылдайды. Екіншіден, белгіленген учаскелерде қылмыс пен құқық бұзушылықтарды орташа, ресми бақылау жүзеге асырылмайды немесе жүзеге

асырылмайды. Ресейде танымал YouTube Интернет-ресурсының cheburussiatv жобасы «Ресейдегі лаңкестік шабуылдардың себебі» атты әлеуметтік эксперимент жүргізді, онда ең маңызды деталь – көлік объектілерінде қауіпсіздікті жүзеге асыратын органдардың сапасыз жұмысы нақты белгіленді және нақты көрсетілді.

Үшіншіден, су, әуе, теміржол қатынасы жүйесі өте мобильді және серпінді. Көлік объектілерінің де, адамдардың да қозғалысының жоғары қарқындылығы қылмыс жасауға көмектеседі, мысалы, ұрлық [3].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, көлік объектілерінде кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алудың мынадай әдістерін ұсынамыз:

1. Көлік инфрақұрылымы объектілерінде адамдар көп жиналатын орындарда бейнебақылау жүйелерін енгізу қажет. Көлік инфрақұрылымы объектілерінде және басқа да қорғалатын объектілерде діріл бейнелеу жүйелерін практикалық пайдалану қауіпсіздікті едәуір арттырып, терроризмге қарсы іс-қимылды жақсартуға ықпал етуі тиіс.

2. Теміржол көлігі объектілерінде кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша полицияның, тергеу комитетінің, Прокуратураның, Қазақстан темір жолдарының, жұртшылық пен бұқаралық ақпарат құралдарының бірлескен қызметін үйлестіру қажет.

3. Осы саладағы ішкі істер органдарының жұмысын күшейту, бірлескен қызмет пен өзара іс-қимылды, ішкі істер органдарының Құзыретті ведомстволары арасында ақпарат алмасуды жолға қою керек. Бұған ІІМ білім беру жүйесінде кадрларды сапалы даярлау арқылы қол жеткізуге болады; біртекті құзыреттіліктің ведомствоаралық орган-дарын құру арқылы; полицияға көмек-тесетін қоғамдық ұйымдар құру арқылы; ішкі істер органдары қызметінің құқықтық негізін жетілдіру арқылы; сапалы анализаторлық жұмыс арқылы [4].

Соңғы жылдары кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылық-

тардың жалпы алдын алуға бағытталған «жасөспірім» ведомствоаралық кешенді профилактикалық операциясы жүйелі түрде жүргізілуде. Профилактика субъектілері тарапынан профилактикалық іс-шаралардың бұл түрі «тәуекел тобына» кіретін балалардың демалысын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыруға бағытталған. Осы профилактикалық іс-шараларды жүргізудің оң үрдісін атап өту қажет: – жасөспірімдер қылмысы көрсеткіштерінің төмендеуі байқалады; – кәмелетке толмағандар жөніндегі бөлімшеде есепте тұрған «қиын» жасөспірімдер үшін бос уақыт іс-шаралары ұйымдастырылады [5].

«Жасөспірім» ведомствоаралық кешенді профилактикалық операциясының қорытындысы бойынша алдын алу шараларын жетілдіруге бағытталған келесі шараларды ұсынуға болады:

- Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-ІІ (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) заңына «қадағалаусыз және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесінің негіздері туралы» өзгерістер енгізу, учаскелік полиция уәкілінің профилактикалық қызмет субъектісіне өкілеттік беру, инспекторларға тағайындау кәмелетке толмағандардың істері бойынша халық алдында бекітілген аумақта атқарылған жұмыстардың нәтижелері туралы тоқсан сайынғы есеп;

- кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі бөлімшелердің қадағалауында болатын, олармен профилактикалық әңгімелер, тренингтер және ұжымда жұмыс жүргізу арқылы тұрақты бақылау мен профилактикалық жұмыстарды жүзеге асыратын адамдардың ақпараттық компьютерлік есебін енгізу. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың негізгі себебі-әртүрлі салаларда өзін-өзі растау ниетін жүзеге асыру[6].

Жеке тұлғаны қалыптастырудың негізгі көздерінің бірі бола отырып, оқу

жасөспірімдерге, олардың санасына, мінез-құлқы мен іс-әрекеттеріне айтарлықтай әсер етеді. Оқу процесінде ұжыммен өзара әрекеттесу жүреді, жеке тұлғаның күшті жақтары ерекшеленеді және әлсіз жақтары көрінеді. Қарқындылығы, еңбекқорлығы, ілімдегі еңбекқорлығы бойынша адам өзінің қабілеттерін, агрессия немесе Бейбітшілік, ашуланшақтық немесе мейірімділік, жеккөрушілік немесе тыныштық болсын, мінез-құлықтың қандай да бір түріне бейімділігін жасырын түрде көрсетеді.

Айта кету керек, 16 жасқа дейін қалыптасатын жеке қасиет – бұл бүкіл өмірдің жеке басының сипаттамасы. Балалардың психикалық сипаттамалары олардың қалыптасу барысында Заңсыз мінез-құлық мысалдарымен бұзылмауы өте маңызды [8].

Жасөспірімдердің мінез-құлқына әсер ететін сыртқы (байқау, объективті) факторлардан басқа, ішкі (субъективті) факторлар да бар. Әлеуметтену процесінде жеке тұлғаның дамуының міндетті кезеңі – өз бетінше байыпты шешім қабылдауға қабілетті, бірақ сонымен бірге заңсыз мінез-құлық үшін жүктелген барлық жауапкершілікті жеткілікті түрде білмейтін ересек болып көрінуге деген ұмтылыс [7].

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-ІІ (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) заң осы нормативтік құқықтық актінің нормалары негізінен өте қауіпті әлеуметтік жағдайдағы кәмелетке толмағандардың қараусыз қалуы мен құқық бұзушылықтарының тікелей алдын алуға бағытталған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді [6].

Алайда, әлеуметтік қауіпті жағдайдың алдын алуды көздейтін нормалар заңда жоқ.

Кәмелетке толмағандардың қоғамға жат, қауіпті, қылмыстық мінез-құлқының алдын алу шараларын ұсынамыз:

- бүкіл ел аумағында тегін мәдени-демалыс және спорт кешендерін дамыту;

- өскелең ұрпақтың құқықтық тәрбиесіне, құқықтық санасы мен құқықтық

мәдениетіне бағытталған ауқымды әлеуметтік акциялар өткізу;

- өскелең ұрпақтың құқықтық тәрбиесіне, құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетіне бағытталған ауқымды әлеуметтік акциялар өткізу;

- «театр жылы», «өнер жазы» сияқты мемлекеттік деңгейдегі білім беру іс-шараларын өткізу;

- мектептерде үлгерімі төмен жасөспірімдермен, туыстарымен және жақындарымен жанжалды жағдайлармен ұйымдастыру және тәрбие жұмыстарын жүргізу;

- ата-аналар жиналыстарында ата-аналармен, мұғалімдермен және мектеп директорларымен профилактикалық әңгімелер өткізу;

- түрлі дәуірлер мен бағыттардағы өнер туындыларын көрсетуді ұйымдастыра отырып, мұражайлар, кинотеатрлар, көрме залдары мен көрме аллеялары желісін қарқынды дамыту;

- көлік объектілерінде, кәмелетке толмағандар арасында ең танымал орындар бойынша рейдтер жүргізу;

- аумақтық полиция органдарында белгілі бір мерзімде атқарылған жұмыстарға, сондай-ақ белгілі бір кезеңге (ай, маусым, тоқсан, жыл және т. б.) арналған жоспарларға талдау жасай отырып, үйлестіру кеңестерін өткізу;

- зацепингті және т. б. насихаттайтын жаңа интернет сайттарды құруды және бұрыннан бар интернет сайттарды бұғаттауды қадағалау;

- осы саладағы проблемалармен жалпы күресу үшін полиция, прокуратура, жұртшылық және бұқаралық ақпарат құралдары арасында байланыс орнату;

- әрбір кәмелетке толмаған құқық бұзушының ерекшелігін ескеру, оған тәрбиелік сипаттағы ақылға қонымды шараларды қолдану.

Осылайша, көліктегі кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтары туралы мәселе өте өткір және көптеген ведомстволармен реттеледі. Мемлекет бұл жағымсыз құбылыстарды әртүрлі жолдармен жоюға тырысады. Қоғамдық құрылымдар мен мемлекет

органдарының кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу саласындағы бірлескен қызметі де өте тиімді. Құқық қорғау және басқа да мемлекеттік органдардың халықпен байланысын қалпына

келтіру және дамыту – бұл кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу жөніндегі жұмыс тиімділігінің шешуші шарты.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Федорова И. В., Калинина С. В. Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних // Вестник экономической безопасности. 2022. № 1. 192–196бб.
2. Спицин И. С. Профилактика правонарушений несовершеннолетних в рамках межведомственного взаимодействия в реализации государственной молодежной политики // Студенческий вестник. 2022. № 4-5 (196). 13–22бб.
3. Протасов В. Л. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних граждан: нормативно-правовые основы // Современный педагогический взгляд. 2020. № 6 (43). 30–44бб.
4. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша жұмысты ұйымдастыру: әдістемелік ұсынымдар. – Қарағанды: ОӨО ҚО ББД, 2015.
5. Умурзакова А.А. Жол-көлік оқиғасының себептері мен алдын алу шаралары. // «Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы, № 2 (15), 2024. Б. 60-65.
6. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңы. (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).
7. Паршаков А. С. К вопросу о виктимологической профилактике преступлений на транспорте // Транспортное право и безопасность. 2017. № 8 (20). 20–27бб.
8. Ильина О. Г. К вопросу об участии ОВД на транспорте в обеспечении безопасности несовершеннолетних на железной дороге / В сб.: Детство – территория безопасности. Московский городской педагогический университет. Саратов, 2022. Б. 151–156.

Автор туралы мәлімет:

¹**Токпанбетова Гүлшат Ныгметқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі.

Токпанбетова Гүлшат Ныгметовна — старший преподаватель кафедры организации безопасности на транспортных объектах Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции.

Tokpanbetova Gulshat Nygmetovna — is a senior lecturer at the Department of Security Organization at Transport Facilities of the M. Bukeubayev Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, a police lieutenant colonel.

-
- Қылмыстық құқық, криминология,
қылмыстық процесс
 - Уголовное право, криминология,
уголовный процесс
 - Criminal law, criminology,
criminal procedure

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы.

КОМПЬЮТЕРЛІК КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ ҚЫЛМЫСТАРДЫ АШУДАҒЫ ЖӘНЕ ТЕРГЕУДЕГІ РӨЛІ

Бұл мақалада заманауи криминалистиканың даму бағыттарының бірі – «компьютерлік криминалистика» деп аталатын жаңа жеке теория қарастырылады, ол ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы жасалатын қылмыстар санының өсуіне, сондай-ақ қылмыстарды ашу мен тергеуде цифрлық технологиялар мен бағдарламалық құралдардың мүмкіндіктерін заманауи пайдалануға байланысты үлкен маңызға ие. Мақалада компьютерлік криминалистика қылмыстарды ашу және тергеу қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған деп қарастырылады.

Түйінді сөздер: цифрлық технологиялар, компьютерлік криминалистика, ақпараттық технологиялар, криминалистикалық әдістеме, киберқылмыстар.

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ В РАСКРЫТИИ И РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В данной статье рассматривается одно из направлений развития современной криминалистики - новая частная теория, называемая «компьютерная криминалистика», которая имеет большое значение в связи с ростом числа преступлений, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, а также современное использование возможностей цифровых технологий и программных средств в раскрытии и расследовании преступлений. В статье рассматривается, что компьютерная криминалистика направлена на повышение эффективности деятельности по раскрытию и расследованию преступлений.

Ключевые слова: цифровые технологии, компьютерная криминалистика, информационные технологии, криминалистическая методика, киберпреступления.

THE ROLE OF COMPUTER FORENSICS IN CRIME DETECTION AND INVESTIGATION

This article examines one of the directions of the development of modern criminalistics - a new private theory called «computer criminalistics», which is of great importance due to the growing number of crimes committed using information and telecommunication technologies, as well as the modern use of digital technologies and software tools in the detection and investigation of crimes. The article considers that computer forensics is aimed at improving the efficiency of crime detection and investigation.

Key words: digital technologies, computer forensics, information technology, forensic techniques, cybercrimes.

Цифрлық технологиялар қазіргі заманғы криминалистикалық сараптамада белсенді қолданылады және әртүрлі сапада. Олар әсіресе цифрлық кеңістікте жасалған қылмыстық әрекеттерді ашуда ерекше рөл атқарады. Қылмыстық қызметке цифрлық атрибуттарды енгізу, оның ішінде мемлекеттік және қоғамдық функцияларды цифрландыру жөніндегі белсенді

мемлекеттік қызметке байланысты. Сондықтан, егер біз криминалистикалық қызметті белгілі бір технология ретінде қарастыратын болсақ, онда сіз жолдар мен оны цифрландыруды іздеуіңіз керек.

Криминалистикалық қызметте цифрлық технологияларды пайдаланудың объективті алғышарттары: тергеушілердің, анықтаушылардың, прокурорлардың,

судьялардың, қорғаушылардың, осы салаға тартылған азаматтардың компьютерлік сауаттылығының жоғары деңгейі; алдын ала тергеу органдарының, прокуратураның, соттың цифрлық ортада жұмыс істеуге арналған қазіргі заманғы техникалық жарактандырылуы (компьютерлік техниканың, ақпаратты сақтауға арналған серверлердің, ақпараттық қауіпсіздік жүйелерінің болуы); азаматтар мен лауазымды тұлғаларда электрондық цифрлық қолтаңбалардың болуы; электрондық қолтаңбаны пайдалану мүмкіндігімен азаматтардың электрондық паспорттарын енгізу, жеке басын биометриялық сәйкестендіру және өзге де шарттар.

Цифрлық криминалистика жеке криминалистикалық теория ретінде анықталады, оның тақырыбы қылмыстарды ашу, тергеу және алдын алу мақсатында компьютерлік ақпаратты және оны өңдеу құралдарын табу, бекіту және алу, сондай-ақ пайдалану бойынша ғылыми ережелер мен олардың негізінде әзірленетін құралдар мен әдістер жүйесі болып табылады [1, б. 11-25].

Киберқылмыстан туындайтын жаңа сын-қатерлер тергеу іс-қимылдарын жүргізу барысында криминалистикалық қамтамасыз етуді жаңа заманауи деңгейге көтеруді талап етеді. Қазақстан Республикасы ІІО жедел және криминалистикалық бөлімшелерінің киберкеңістікте қалатын және тергеу әрекеттерін жүргізу барысында алынып тасталатын электрондық (цифрлық) іздерді табуға, тіркеуге, алып қоюға, алдын ала және сараптамалық зерттеуге нәтижелі қатысуы барған сайын кең таралған және күрделі болып келе жатқан киберқылмыстарды ашуға және тергеуге ықпал ететін болады, бұл тергеуге заманауи сот дәлелдемелерін алуға мүмкіндік береді.

Цифрлық іздердің ерекше сипаты жаңа техникалық-криминалистикалық құралдарды қолдануды, қатаң нұсқаулықтарды, объективтіліктің жаңа стандарттарын, дәлелдемелерді тексеруді, сенімділікті және бағалауды талап етеді. Сандық іздердің ерекшелігі компьютерлік деректердің лезде өзгеруінен көрінеді; компьютерлік деректер адам көзіне көрінбейді; оларды тек

қарапайым компьютерлік құралдарды немесе арнайы сараптамалық жабдықты қолдану және тиісті процедураларды орындау арқылы қарастыруға болады [2, б. 11-12].

Қазіргі заманғы технологиялар аналитиканы жүзеге асыруға, жасырын тәуелділіктерді анықтауға және гетерогенді деректердің барлық көлемін талдау негізінде жаңа сұрақтар мен жауаптар іздеуге жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесінде қажетті, оның ішінде жүйеленбеген деректер массивтері бар. Сонымен, аналитика үшін маңызды ақпарат қазіргі уақытта машинамен өңделмеген қылмыстық істер материалдарында бар. Қылмыстарды тергеуде цифрлық ақпарат болашақ қылмыстарды болжау, нұсқаларын ұсыну, қылмыстық тергеуді жоспарлау, тергеу мен соттан жасырынған күдіктілер мен айыпталушыларды іздеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Заманауи ақпараттық технологиялардың дамуымен виртуалды шындық технологияларын қолдану жекелеген елдердің криминалистикалық қызметінде жаңалық емес, мұнда 3D панорамалық бейнелерді жазу мүмкіндігі бар бейнекамералар оқиға болған жерді тексеру кезінде қолданылады. Судьялар істі қарау кезінде виртуалды шындық көзілдірігінің көмегімен жасалған қылмыс орнына виртуалды түрде кіре алады. Жасанды интеллект технологиясын қылмыстық істерді тергеу кезінде тергеушілердің (анықтаушылардың) автоматтандырылған онлайн көмекшілерінде қолдануға болады [3].

Осылайша, компьютерлік криминалистиканы криминалистиканың басқа салаларымен байланыс тұрғысынан қарастырған жөн. Компьютерлік криминалистика мен криминалистикалық техниканың өзара байланысы туралы айта отырып, салдардың дамуының екі негізгі векторын қарастырған жөн: компьютерлік ақпаратты криминалистикалық техниканың саласы ретінде криминалистикалық зерттеу туралы ілімнің пайда болуы, «цифрлық» іздерді анықтаудың, бекітудің және алып

тастаудың өзіндік тәсілдерін, сондай-ақ дәстүрлі криминалистикалық инженерия салаларында компьютерлік технологияны қолданудың теориялық және қолданбалы ережелерін жасау [4].

Компьютерлік технологияны қолдану арқылы жасалған қылмыстар соңғы кездері ең көп таралған қылмыстардың біріне айналды.

Оларды тергеу кезінде мынадай типтік жағдайларды бөліп көрсетуге болады:

1) компьютерлік ақпараттың қозғалысына байланысты қылмыс айқындық жағдайында орын алды, оның сипаты мен мән-жайлары белгілі (мысалы, қандай вирус және компьютерлік желіге қандай тәсілмен енгізілгені) және жәбірленуші өз күшімен анықтаған, қылмыскер белгілі және ұсталған;

2) қылмыс жасау тәсілі белгілі, бірақ қылмыстың механизмі толық түсініксіз.

Мысалы, заңды пайдаланушының файлдарына Интернет арқылы, компьютерлік жүйені қорғаудағы әлсіз жақтар арқылы рұқсатсыз қол жеткізілді);

3) тек қылмыстың нәтиже бар, мысалы, Банктің компьютерлік желісінің ұйымдастырылмауы, ал қылмыс механизмі мен қылмыскер белгісіз.

Бірінші жағдайда, компьютерлік жүйеге рұқсатсыз ену мен туындаған салдардың (жұмыстағы ақаулар, компьютерлік вирустың енгізілуі және т.б.) арасында себеп-салдарлық байланыс бар-жоғын анықтау, зиянның мөлшерін анықтау қажет.

Екіншісінде – бірінші кезектегі міндет, жоғарыда көрсетілгендермен қатар, қылмыскерді іздеу және ұстау болып табылады. Сонымен, ең қолайсыз (үшінші) жағдайда киберқылмыс механизмін өзін құру қажет.

Зерттеушілер IT-технологиялардың мүмкіндіктерін пайдаланып жасалған қылмыстарды тергеудегі жеке қиындықтарды анықтайды:

- құқық қорғау органдары құқық бұзушылық фактісін бірден анықтай алмайды. Қылмыскерлер жасырын ақпаратты оңай ала алады және бұл туралы ешкім білмейді;

- келтірілген зиянның дәрежесі өте маңызды болуы мүмкін: шабуылдаушы банктің мәліметтер базасын бұзып, клиенттердің шоттарынан ақша ала алады;

- белгілі бір ұлттық юрисдикция аумағында әрекет жасаған қылмыскер әлемнің кез келген нүктесінен болуы мүмкін;

- қылмыстық іс-әрекеттің бұл түрінің интеллектуалды компоненті өте жоғары. Әдетте, қылмыскерлер ерекше интеллектке ие, іздерді жақсы жасыра алады, бұл оларға қарсы күресте қиындықтар туғызады.

Криминалистикалық ғылым мен практика өз қызметін ақпараттық-компьютерлік қамтамасыз етудің түсінігін, мазмұны мен маңыздылығын анықтауға мүмкіндік беретін білім жүйесін әзірлеуі керек. Бүгінгі таңда мұндай білім жүйесі толық қалыптаспаған. Криминалист ғалымдарға «виртуалды кеңістік» деп аталатын белгілі бір ортада пайда болатын қылмыстық процестерді зерттеу, виртуалды іздер мен олардың тасымалдаушыларының түсінігі мен мазмұнын анықтау бойынша әлі де үлкен жұмыс қажет.

Қазірдің өзінде қазіргі заманғы криминалистика жоғары деңгейге көшті және дәлелдеу шегін кеңейтуге мүмкіндік беретін ең озық технологияларды өз арсеналында қолдана алады [5]. Жақында қылмыстарды тергеуде сәтті қолданылатын криминалистиканың жаңа салалары немесе қосалқы салалары пайда болуы мүмкін.

Компьютерлік криминалистика жеке криминалистикалық теория ретінде белсенді түрде қалыптасуда. Компьютерлік криминалистиканың дамуы ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалған қылмыстарды тергеуді техникалық-криминалистикалық қамтамасыз етуді жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар, дәстүрлі криминалистиканың жекелеген бөлімдерін ғылым мен технологияның қазіргі даму деңгейіне сәйкес құралдармен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Криминалистикалық білімнің қалыптасқан саласы атауының дұрыстығы «сандық» криминалистика емес, дәл «компьютерлік» ретінде құқықтық ғылымның бұрыштарында бекітілген «компьютерлік ақпарат» терминін

нормативтік қолдану және түсіндіру арқылы анықталады [6].

Осылайша, компьютерлік криминалистика жеке криминалистикалық теория ретінде белсенді түрде қалыптасуда. Компьютерлік криминалистиканың дамуы ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалған қылмыстарды тергеуді техникалық-криминалистикалық қамтамасыз етуді

жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар, дәстүрлі криминалистиканың жекелеген бөлімдерін ғылым мен технологияның қазіргі даму деңгейіне сәйкес құралдармен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Компьютерлік криминалистиканың дамуымен қылмыстың жекелеген түрлерін тергеудің тиімділігін арттыру және жаңғырту жолында тағы бір қадам жасалды.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Цифровая криминалистика: учебник для вузов /под ред. В. Б. Вехова, С. В. Зуева. М.: Юрайт, 2021.
2. Противодействие преступлениям в сфере информационных технологий: учеб.пособие / В. В. Гончар и др. М.: Московский университет МВД России им. В.Я. Кикотя, 2021.
3. Деятельность органов внутренних дел по борьбе с преступлениями, совершенными с использованием информационных, коммуникационных и высоких технологий: учеб.пособие / А. А. Аносов, Ю. В. Гаврилин и др. Ч. 1. М. : Академия управления МВД России, 2019.
4. Форензика – компьютерная криминалистика / Н.Н. Федотов М.: Юридический Мир, 2007. 432 с.
5. Бастрыкин А. И. Цифровые технологии современной криминалистики // Вестник Московской академии Следственного комитета Российской Федерации. 2021. № 2. с. 11–17.
6. Минайдаров С.М. «Роль компьютерной криминалистики в раскрытии расследовании «Цифровых» преступлений. // «Қазақстан Республикасының М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы. 2023 ж. №4 (13).

Автор туралы мәлімет:

¹**Кульбаев Сәкен Базарбекұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі. e-mail:sackenkulbaev@yandex.ru)

Кульбаев Сакен Базарбекович — старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова, полковник полиции.

Kulbayev Saken Bazarbekovich — Senior lecturer at the Department of Operational Investigative Activities of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police Colonel.

Сагынтаева А.А.,¹ Тайшыбаева А.С.²

^{1,2}Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева,
г. Актюбе, Республика Казахстан

ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: ПРОБЛЕМЫ ПОНИМАНИЯ ИХ СОДЕРЖАНИЯ

Данная статья основана на определении главной роли процесса *доказывания*. Уголовное судопроизводство представляет собой сложную и многогранную деятельность, которая состоит из различных систем действий. Ее основу составляет деятельность по выяснению фактических обстоятельств события преступления, собиранию и закреплению фактов, подтверждающих это событие. Эта деятельность всегда связана с познанием обстоятельств прошлого, т.е. тех, свидетелем которых не были ни следователь, ни суд. Познать обстоятельства преступления они могут лишь опосредованным путем, основываясь на тех фактических данных о произошедшем событии, которые остались в объективном мире.

Ключевые слова: доказывание, доказательства, суд, защитник, оценка доказательств, достоверность, допустимость, относимость.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ДӘЛЕЛДЕР: ОЛАРДЫҢ МАЗМҰНЫН ТҮСІНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақала дәлелдеу процесінің негізгі рөлін анықтауға негізделген. Қылмыстық іс жүргізу-бұл әр түрлі іс-қимыл жүйелерінен тұратын күрделі және көп қырлы қызмет. Оның негізі-қылмыс оқиғасының нақты жағдайларын анықтау, осы оқиғаны растайтын фактілерді жинау және бекіту. Бұл қызмет әрқашан өткеннің мән-жайларын білумен байланысты, яғни тергеуші де, сот та куә болмаған. Олар қылмыстың мән-жайларын объективті әлемде қалған оқиға туралы нақты деректерге сүйене отырып, жанама түрде ғана біле алады.

Түйінді сөздер: дәлелдеулер, дәлелдемелер, сот, қорғаушы, дәлелдемелерді бағалау, сенімділік, жарамдылық, салыстырмалылық.

EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROBLEMS OF UNDERSTANDING THEIR CONTENT

This article is based on the definition of the main role of the process of proof. Criminal justice is a complex and multifaceted activity, which consists of various systems of action. It is based on the activity of clarifying the actual circumstances of the crime event, collecting and consolidating the facts confirming this event. This activity is always associated with the knowledge of the circumstances of the past, i.e. those witnessed by neither the investigator nor the court. They can learn the circumstances of the crime only indirectly, based on the factual data about the event that have remained in the objective world.

Keywords: proof, evidence, court, defender, assessment of evidence, assessment of evidence, reliability, admissibility, relevance.

Конституция 1995 года провозгласила суверенную Республику Казахстан демократическим, светским, правовым и социальным государством, ориентированным на форми-

рование новой политической и экономической системы. Признав приоритет международно-правовых актов, Конституция РК законодательно закрепила положение о том, что

высшими ценностями такого государства являются человек, его жизнь, права и свободы [1].

В своем Послании народу Казахстана Президент Республики Казахстан отметил, что дальнейшие усилия будут направлены на: укрепление государственности; развитие Казахстана как современного демократического и правового государства; последовательное развитие гражданского общества, обеспечение прав и свобод граждан; глобальную борьбу с коррупцией, терроризмом, наркоторговлей, экстремизмом в любых их проявлениях [2].

Провозглашенные Конституцией Республики Казахстан демократические идеи и принципы правового государства нашли свое отражение и дальнейшее развитие во вступившем в действие с 1 января 2015 года Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, который ввел отдельные институты, термины и дефиниции, дополнив прежнюю концепцию уголовного судопроизводства.

Новый закон разрешил многие теоретические и прикладные проблемы уголовного судопроизводства. С его принятием перед отечественными учеными-процессуалистами возникли задачи, связанные с теоретическим обоснованием новых уголовно-процессуальных институтов, толкованием правовых норм, закрепивших ранее не использовавшиеся понятия и регулирующих иные уголовно-процессуальные правоотношения. Отказ от репрессивной политики, расширение демократизации и гуманизации общества, провозглашение новых социально-экономических отношений требует пересмотра многих правовых постулатов. В особенности это относится к нормам, существенно затрагивающим права и интересы граждан, вовлеченных в сферу уголовно-процессуальных правоотношений.

В ходе совершенствования уголовно-процессуального законодательства особое внимание уделяется доказательствам в уголовном процессе. В зависимости от состояния данного института в уголовно-процессуальном законодательстве мы сможем говорить о законности, соблюдения прав и свобод человека и гражданина, уважения достоинства

личности в нашем обществе. От результатов реформирования данного института во многом будет зависеть состояние в целом уголовного судопроизводства в республике, которое в конечном итоге должно стать объективным, независимым, обеспечить состязательность сторон и равенство всех перед законом.

Нормы о доказательствах и доказывании неразрывно связаны со всеми нормами уголовно-процессуального права, определяющими задачи судопроизводства и его принципы, полномочия государственных органов, права, обязанности и гарантии прав участников процесса, порядок производства следственных и судебных действий, требования, которым должны отвечать решения, принимаемые в уголовном процессе. В науке о доказывании в уголовном процессе используются достижения различных наук, в том числе логики, психологии, криминалистики, судебной медицины, психиатрии и др. Важную роль в развитии теории доказательств играет изучение следственной и судебной практики.

Для раскрытия преступления, изобличения виновного, его справедливого наказания, а также для того, чтобы не допустить привлечения к уголовной ответственности невиновных, при производстве по каждому уголовному делу необходимо правильно выяснить все существенные для разрешения дела обстоятельства. Задачи уголовного процесса могут быть выполнены только тогда, когда органы предварительного расследования и суд установят истину по уголовному делу. Значение доказательств заключается в том, что их процессуальная форма обеспечивает необходимый уровень истинности содержащихся в них сведений. Только с помощью этих явлений (доказательств) возможно как предварительное, так и судебное установление вины лица в совершении преступления. Путем исследования таковых в уголовном процессе устанавливается истина.

Вопросы установления истины разрабатывает теория доказательств, которая является частью науки уголовного процесса и изучает процесс доказывания при производстве дознания, предварительного следствия и в суде. Проблемам теории доказательств посвя-

щены многие исследования ученых. Преступление как общественно опасное деяние отражается в окружающем мире, оставляя следы, как на материальных предметах, так и в сознании людей. Используя эти следы, органы предварительного расследования и суд выясняют обстоятельства совершения преступления. При этом познание осуществляется в установленных законом формах.

Отражения преступления на материальных объектах и в сознании людей, используемые для выяснения обстоятельств преступления при производстве по уголовному делу в порядке, определенном законом, становятся доказательствами. Сам процесс познания существенных для дела обстоятельств, происходящий в установленных законом формах, приобретает характер доказывания. В процессе доказывания уполномоченные на то государственные органы и должностные лица при участии других субъектов процесса собирают, проверяют и оценивают доказательства для того, чтобы правильно выяснить обстоятельства совершения преступления.

В предисловиях, практически, ко всем исследованиям, посвященным проблеме доказательства в уголовном процессе, указывается на научную и практическую важность разрешения этой проблемы, ибо «понятие доказательства принадлежит к числу основных, исходных в теории доказательств и доказательственном праве» [3, С. 524], не одно исследование не обходится и без указания на многочисленные и разноречивые мнения по этому поводу. Объективная сложность доказательства, многогранность его содержания не могли не вызвать разноречивости мнений, высказанных по этой проблеме; представляется, вполне закономерным что до сих пор нет какой - либо одной общепринятой концепции, которая давала бы удовлетворительное описание всех сторон этого сложного явления.

Понятие доказательства принадлежит к числу основных, исходных в теории доказательств и доказательственном праве. Оно лежит в основе решений теорией и законом таких вопросов, как относимость и допустимость доказательств, круг и содержание способов обнаружения, закрепления, проверки и

оценки их, процессуальный режим использования отдельных видов доказательств и др. Содержание, вкладываемое в понятие доказательства, существенно влияет на установление прав и обязанностей участников уголовного судопроизводства, что в свою очередь органически связано с реализацией в доказывании демократических принципов уголовного процесса.

Следовательно, правильное определение понятия доказательства - необходимое условие достижения истины, обеспечения законности и обоснованности принимаемых решений.

До сих пор в работах по теории доказательств существует несколько несовпадающих концепций по вопросу о понятии доказательства. В данной работе рассмотрена концепция доказательства как единства фактических данных и процессуального источника этих данных, наиболее точно совпадающая с определением этого понятия в УПК РК.

Известны и иные концепции.

Первая из них отождествляла доказательства с фактами объективной реальности (событиями, явлениями, действиями прошлого, из которых складывалось исследуемое деяние).

Вторая давала два параллельных определения доказательства: как факта объективной реальности и как источника сведений об этом факте. Первую точку зрения высказывал, в частности, М. А. Чельцов, который писал: «Факты, из которых выводится существование доказываемого факта, носят название доказательственных фактов или доказательств... Доказательствами являются факты, обстоятельства» [4, С. 260].

О двойственном значении понятия доказательства писал М. С. Строгович: «Самый термин доказательство» в уголовном процессе применяется в двух значениях: доказательство как источник получения следствием и судом сведений о том или ином факте и доказательство как самый факт, обстоятельство, из которого следствие и суд делают выводы о других фактах, подлежащих установлению по данному уголовному делу» [5, С. 258].

Приведенные определения при всем их различии имели одно общее: фактические

данные и их источники рассматривались изолированно, в отрыве друг от друга; с другой стороны, в ряде случаев ставился знак равенства между фактической информацией (сведениями о фактах) и самими фактами.

Неверной трактовке понятия доказательства во многом способствовали мнения, высказанные А.Я. Вышинским. Он считал, что «судебные доказательства - это обычные факты, те же происходящие в жизни явления, те же вещи, те же люди, те же действия людей. Судебными доказательствами они являются лишь постольку, поскольку они вступают в орбиту судебного процесса, становятся средством для установления интересующих суд и следствие обстоятельств» [6, С. 223]. Признавая доказательствами не сведения о фактах (фактические данные), а сами факты реальной действительности, А. Я. Вышинский, по существу, переносил центр тяжести доказывания на оценку уголовно-правового значения «вступивших в орбиту уголовного процесса» фактов, игнорируя то, что следователь и суд имеют дело со сведениями, с информацией о фактах, достоверность которых им предстоит проверить, после чего только они могут делать выводы о существовании в прошлом соответствующего события и дать ему уголовно-правовую оценку.

На наш взгляд, именно следы отражения прошлого события несут сведения, которые являются тем объективным материалом, на котором основывается ретросказательное исследование и формируются его выводы. Установление фактических обстоятельств составляет сердцевину всей уголовно-процессуальной деятельности, поэтому значительная часть норм уголовно-процессуального закона регулирует порядок собирания, проверки и оценки фактических данных о происшедшем событии. Нормы уголовно-процессуального права, устанавливающие, что может служить доказательством по делу, круг обстоятельств, подлежащих доказыванию, на ком лежит обязанность доказывания, порядок собирания, проверки и оценки доказательств, называют доказательственным правом.

Характеризуя в целом доказывание как процесс опосредованного доказательствами познания, надо иметь в виду, что отдельные

обстоятельства, факты могут быть восприняты следователем, судьей и непосредственно. Это те факты и состояния, которые сохранились ко времени расследования, рассмотрения судом дела (например, последствия пожара, испорченная картина, обезображенное лицо потерпевшего).

Эти непосредственно воспринятые следователем и судьей обстоятельства, факты будут иметь доказательственное значение, если при их восприятии соблюдена установленная законом процессуальная форма (например, осмотр, освидетельствование), а полученные при этом данные надлежащим образом отражены в деле (например, в протоколе осмотра).

Факты, общеизвестные (например, дата исторического события) или преюдициально установленные, используются в уголовном процессе без доказывания, если не возникает сомнения в их достоверности (например, факты, установленные вступившим в законную силу приговором по другому делу). Таким образом, в совокупность фактических данных, которые служат основой для формирования выводов по делу, входят различные по своей природе и способу получения сведения об интересующих следствие и суд обстоятельствах, что должно учитываться при характеристике всего доказательственного процесса и составляющих его элементов.

Иногда доказательствами называют факты, установленные по делу, из которых можно сделать вывод о других фактах, существенных для дела, т. е. доказательственные факты (побег с места преступления, обладание похищенной вещью и т. п.). Но каждый доказательственный факт, существуя реально, сам может быть установлен лишь с помощью доказательств, доказан, и только после этого он может использоваться для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию.

Например, А.Я. Вышинский указывал, что доказательствами являются «...обычные факты, те же совершающиеся в жизни явления, те же вещи, те же люди, те же действия людей. Судебными доказательствами они являются лишь постольку, поскольку они вступают в орбиту судебного процесса, становятся средством установления интересующих

суд и следствие обстоятельств, для решения интересующих суд и следствие вопросов» [6, С. 223].

М. Л. Якуб определял доказательствами «предусмотренные законом процессуальные источники, посредством которых устанавливаются факты, имеющие значение для дела и доказательственные факты, то есть факты, устанавливающие обстоятельства преступления» [7, С. 64].

М.С. Строгович давал такое определение доказательствам: «Доказательствами являются фактические данные, которые в предусмотренных законом процессуальных формах устанавливают или опровергают событие преступления, уличают или оправдывают привлеченных к ответственности лиц и устанавливают степень их виновности» [5, С. 258].

Таким образом, ученые считали, что факты, явления, фактические данные всегда существуют в обыденной жизни сами по себе, но становятся они доказательствами по уголовному делу только тогда, когда в предусмотренных законом случаях и в соответствующих процессуальных формах включаются в орбиту уголовного процесса, служат средством установления обстоятельств, составляющих основу предмета доказывания.

Не имело существенных отличий от этого и законодательное определение понятия доказательств. Так, в статье 16 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик указано: «Доказательствами по уголовному делу являются любые фактические данные, на основе которых в определенном законом порядке органы дознания, следователь и суд устанавливают наличие или отсутствие общественно опасного деяния, виновность лица, совершившего это деяние, и иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела».

Аналогичное понятие доказательствам было сформулировано и в УПК Казахской ССР.

Не оригинален, в этом смысле, и законодатель Республики Казахстан.

Давая понятие доказательств по уголовному делу в статье 111 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан (далее – УПК), законодатель признает доказательствами «законно полученные фактические данные, на основе которых в определенном настоящим Кодексом порядке дознаватель, следователь, прокурор, суд устанавливают наличие или отсутствие деяния, предусмотренного Уголовным кодексом Республики Казахстан, совершение или несовершение этого деяния обвиняемым, виновность либо невиновность обвиняемого, а также иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела» [8].

Итак, подводя итог, следует отметить, что определение понятия доказательств является весьма важным вопросом, что обусловлено их значением в уголовном процессе. Именно доказательства ложатся в основу принимаемых следователем и судом решений, затрагивающих судьбы людей, их права и свободы, а также законные интересы.

На мой взгляд, наиболее приемлемой из всех приведенных концепций и моделей понятия доказательства является концепция «единого» понимания доказательства. В обоснование этой точки зрения, следует привести следующие аргументы. Доказательство, как и всякое отражение, всегда состоит из образов отображаемого, и формы, то есть способа существования и выражения отображения. Отображение является содержанием доказательства, которое представляет собой единство всех основных элементов, свойств и связей доказательства, оно существует и выражается в форме и неотделимо от нее. Поэтому доказательство в уголовном процессе не могут существовать исключительно в виде своего содержания или в виде формы. Для полноценной структуры доказательства должны одновременно состоять из содержания и формы. Действующая редакция статьи 111 УПК РК полностью отвечает такому пониманию доказательств.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.95 г. с изменениями и дополнениями от 02.02.11 г.-Алматы: Баспа. 2012 г.
2. Послание Президента РК народу Казахстана от 17 января 2014 года Казахстанский путь — 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее// <http://www.predictor.kz/>
3. Теория доказательств в советском уголовном процессе. 2 изд. // Под ред. Н.В. Жогина. М., 1973. —С. 524.
4. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс, 1962, С. 260.
5. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса, т. 1, С. 258.
6. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. Юриздат, 1950 г. С. 223.
7. Якуб М.Л. Советский уголовный процесс, Учебник колл. Авторы под ред. Проф. Д.С.Карева, М. 1956 г. С. 64.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. - Алматы: ЮРИСТ, 2015. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 год).

Сведения об авторах

¹ **Сагынтаева Асель Амангельдиновна** – начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

Сагынтаева Әсел Амангелдіқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция подполковнигі.

Sagintayeva Assel Amangeldinovna – Head of the Department of Organization of scientific research and editorial and publishing work of the Aktoobe Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel

²**Тайшыбаева Айнагуль Сагандуковна** – начальник отдела планирования и контроля Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, полковник полиции.

Тайшыбаева Айнагул Сагандықызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция полковнигі.

Tayshybayeva Ainagul Sagandukovna – Head of the Planning and Control Department of the AkTyubinsky Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police colonel.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

²Батыс Қазақстан инновациялық-техникалық университеті
Орал қ., Қазақстан Республикасы

³Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

КІСІ ӨЛТІРУДІҢ ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША ОҚИҒА ОРНЫН ҚАРАП-ТЕКСЕРУДЕГІ ТАКТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ РӨЛІ

Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалу тәсіліне, сондай-ақ жалпы оқиға орнының жағдайын анықтау, бекіту, алып қою және зерттеу заңдылықтарына сотқа дейінгі тергеп-тексеру процесінде қылмыстың жекелеген іздеріне байланысты кісі өлтірудің түрлері бойынша оқиға орнын қарау кезіндегі тактикалық әдістердің рөлі қарастырылады.

Түйінді сөздер: тактикалық әдістер, кісі өлтіру, мәйіт, оқиға орнының жағдайы, тергеуші, оқиға орнын қарап-тексеру, іздер, зақымдану.

РОЛЬ ТАКТИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ В ОСМОТРЕ МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПО ВИДАМ УБИЙСТВ

В статье рассматривается роль тактических методов при осмотре места происшествия по видам убийств в зависимости от способа совершения уголовного правонарушения, а также закономерностей выявления, утверждения, изъятия и исследования, состояния места общего происшествия в процессе досудебного расследования отдельных следов преступления.

Ключевые слова: тактические методы, убийство, труп, состояние места происшествия, следователь, осмотр места происшествия, следы, повреждения.

THE ROLE OF TACTICS IN EXAMINING THE SCENE OF AN INCIDENT BY TYPE OF HOMICIDE

Abstract: the article examines the role of tactical methods in examining the scene of an incident by type of homicide, depending on the method of committing a criminal offense, as well as the patterns of detection, approval, seizure and investigation, the state of the general incident site during the pre-trial investigation of individual traces of the crime.

Keywords: tactical methods, murder, corpse, state of the scene, investigator, inspection of the scene, traces, damage.

Қазіргі уақытта қасақана мұқият дайындалған және жасырылған кісі өлтірулерді, соның ішінде кәсіби қылмыскерлер жасаған «тапсырысты» кісі өлтірулерді сотқа дейінгі тергеп-тексерудің ашықтығы мен сапасы, өкінішке орай, төменгі деңгейде қалып отыр. Көбінесе қылмыскерлер жауапкершіліктен құтылып кетеді, өйткені тергеушілердің кемшіліктері тергеудің бастапқы кезеңінде, атап айтқанда оқиға болған жерді қарап-тексеру кезіндегі

жіберілген кемшіліктерді қорғанушы тарап шебер қолданады. Сонымен қатар, оқиға орнын қарап-тексерудің кемшіліктері қылмыстың дұрыс нұсқаларының ұсынылуына айтарлықтай кері әсер етеді, нәтижесінде мұндай қылмыстар ашылмаған күйінде қалады немесе дәлелдеу процесі қиынға соғады.

Оқиға орны, оның ішінде мәйіт маңызды ақпарат көзі, тергеу жүргізіліп жатырған оқиғаға себеп-салдарлық немесе

басқа жолмен байланысты көптеген және әртүрлі «факторлармен-жағдайлардың» шоғырлануы болып табылады.

Криминалистика ғылымы бойынша іргелі еңбектерде де, қазіргі басылымдарда да авторлар оқиға болған жерді қарап-тексерудің әртүрлі аспектілеріне үнемі назар аударып отырғаны кездейсоқ емес. Мұндай зерттеулерге оқиға орнын қарап-тексеру мәселелері бойынша криминалист ғалымдар өз жұмыстарын арнады, оның ішінде кісі өлтіру істері бойынша Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, А.И. Бородулин, Е.Ю. Березутский, А.И. Бастрыкин, И.Е. Быховский, А.И. Винберг, А.Н. Васильев, И.А. Возгрин, А.Ф. Волынский, Л.В. Винницкий, В.Ф. Глазирин, Э.С. Гордон, Н.В. Голубев, К.Е. Демин, В.Г. Коломацкий, В.И. Комиссаров, Н.П. Косоплечев, Е.Ф. Коновалов, А.А. Леви, И.Х. Максудов, А.И. Миронов, В.Г. Петухов, В.И. Попов, Д.П. Рассейкин, А.Р. Ратинов, Ю.Д. Федоров, А.Г. Филиппов, В.П. Ципковский, М.П. Шаламов сияқты және басқалар бар. Алайда, оқиға болған жерді зерттеу ресурсы таусылған жоқ.

Кісі өлтірудің және олардың іздерін жасырудың заманауи тәсілдері айтарлықтай өзгерді. Оқиға орнын тергеп-тексерудің тиімділігін арттыру үшін тергеушілер кісі өлтірудің әр түрінің ерекшеліктерін ескеруі қажет. Сонымен қатар, тергеу практикасы бұрын кездеспеген қарсы тұру әдістерімен бетпе-бет келуге тура келеді. Кісі өлтірудің түрлері бойынша оқиға орнының жағдайын қарап-тексеру және зерделеу тергеушінің жан-жақты күш-жігерін, кісі өлтірудің осы түрін тергеуде тиімді болатын іздерді мен заттай дәлелдемелерді анықтау, бекіту және алудың заманауи техникалық құралдарымен тактикалық әдістерін қолдануды талап етеді. Алайда, тәжірибе көрсетіп отырғандай, кісі өлтіру істері бойынша оқиға орнын тексерудің сапасы көбінесе төмен болады, нәтижесінде құнды ақпараттың едәуір бөлігі жоғалады, оқиға болған жерді қарап-тексерудің тиімділігінің төмендігі және сәйкесінше кісі өлтіру қылмысын ашудағы қиындықтарға әкеледі деген қорытынды жасауға болады.

Қазіргі заманның өзгеріп отырған жағдайларын ескере отырып, құқық қорғау

органдарының қызметкерлері түрлі кісі өлтіру орындарын жоғары және сапалы деңгейде зерттеуге көмектесетін негізделген ұсыныстарды қажет етеді. Мұның бәрі осындай мәселелерді жан-жақты, толық және терең зерттеу қажеттілігін көрсетеді. Кісі өлтірудің түрлері туралы қылмыстық істер бойынша оқиға орнын қарап-тексеру тактикасы оның жағдайының ерекшеліктерімен анықталады, ол басқа факторлармен бірге қылмыс жасау тәсілімен және оны жасаудың нәтижесі болып табылатын іздермен анықталады.

Бұл қарап-тексеру, дұрыс орындалған кезде, қылмысты кейінірек тергеу және ашу үшін көптеген маңызды ақпарат жинауға мүмкіндік береді. [1, б. 44]

Тергеуші қылмыс оқиғасы туралы толыққанды көріністі оқиға орнында көрінетін іздерден қалыптастырады. Олар қылмыскердің іздері, кездейсоқ заттардың, адамдардың әсері болуы мүмкін. Кейбір жағдайларда ақпарат техникалық құралдарда немесе «виртуалды» іздер болуы мүмкін, олар тиімді түрде алынған кезде тергеу үшін маңызды ақпаратты қамтуы мүмкін. [2, б. 216]

Оқиға орнын тексерудің кейбір классикалық тактикалық әдістерін қарастырамыз. Тактикалық әдістерге сүйене отырып, криминалистикада оқиға болған жерді зерттеудің тиімді әдістерінің бірі бақылау болып табылады, онда тергеушінің және басқа да қатысушы тұлғалардың жағдайды қабылдауы, көргендерін түсіну, белгіленген оқиғалардың логикалық тізбегін құруға бағытталған ми қызметі маңызды рөл атқарады. [3, б. 97]

Ауызша компонент оқиға болған жерді тексерудің тиімділігін арттырады. Тергеу іс әрекеті кезінде жүзеге асырылатын есту, иіс сезу, жанасу және кәсіби интуиция визуалды әдістермен және техникалық құралдарды қолданумен бірге қылмыскер немесе басқа адам оларды жасыру және анықтауды қиындату үшін іс-әрекетті бағыттаған іздерді анықтау мүмкіндігін арттыруы мүмкін. [2, б. 74]

Іріктеп тексеру; қылмыскер, қылмыс орны, қылмыс құралдары мен жәбірленуші арасындағы байланыстарды бөлуден тұрады.

Егер нақты орынды анықтау мүмкін болмаса, мысалы, жарылыс немесе өрт кезінде жалпы тексеру тиімді қолданылады. Статикалық тексеру объектілерді оқиға орнында жылжытуға тыйым салады, ол алдымен қарап-тексеріледі. Динамикалық тексеру зерттелетін заттардың жағдайы мен сипаттамаларын мұқият зерттеу үшін объектілердің орналасуын өзгертуге мүмкіндік береді. Статикалық және динамикалық тексеру әдістері кешенде кезектесіп қолданылады, белгілі бір түйіннің шекарасындағы объектілерді зерттеу үшін мұндай ауысу материалдық жағдайды зерттеудің оңтайлы режимі болып табылады. Статикалық және динамикалық тәсілдерді шектеу, тексеру жүргізетін адамның іс-әрекеттерінің сипатына қарай жүргізіледі. Объективті тексеру қылмыскер немесе қылмыс оқиғасы нақты болған жерлерді егжей-тегжейлі тексеруді білдіреді. Субъективті тексеру тергеуші өзін қылмыскердің орнына қойып, егжей-тегжейлі тексеру үшін оның назарын аударуы мүмкін жерлерді анықтайтын-дығымен ерекшеленеді, яғни қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның қозғалыс жолымен жүреді немесе жәбірленуші бұзылған деп көрсеткен орындарды қарап-тексеру жүргізеді.

Тергеушінің қылмыс орнында қылмыскердің мінез-құлық механизмін ойша модельдеуі бастапқыда жеке іздерді анықтауға және алуға бағытталған қажетті әрекеттерді тарылтуға мүмкіндік береді. [4, б. 148]

Тергеу әрекетін жүргізу кезінде жоспарлы орын ауыстыру қарау тәсілдеріне бөлінеді: концентрлік (перифериядан орталыққа дейін), эксцентрлік (орталықтан периферияға дейін), сызықтық-фронтальды (бір шекарадан қарама-қарсы шекараға дейін) және аралас (жеке квадраттарды немесе түйіндерді тексеру).

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, оқиға болған жерді қарап-тексеру кезінде тергеушінің тактикасының негізі ақпарат көздерінің максималды санын анықтауға, оларды тіркеуге, алуға, зерттеуге және тексерудің барлық ақпараттық мүмкіндігін пайдалануға бағытталған ерікті

қабылдау болып табылады. Тергеушінің кәсіби назары қылмысты одан әрі ашу және тергеу кезінде маңызды болуы мүмкін барлық факторларды қоршаған ортадан ажыратуға мүмкіндік береді. [5, б. 42]

Мәйіт анықталған жерді сапалы тексеру үшін тексеруді криминалистикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастырып қана қоймай, осы тергеу әрекетіне қойылатын барлық талаптарды сақтау қажет, сонымен қатар, оны сот медицинасының талаптарын ескере отырып сауатты жүргізу маңызды.

Сот медицинасының мәйіттерді тексеруге және олардың табылған жеріне қойылатын талаптарының бірі түрлі өлім жағдайларында тексеруге сараланған тәсіл болып табылады. Бұл тәсілді сақтау оқиға орнында өлімге әкелген сыртқы факторлардың әсер ету механизмдері мен өлім себептері туралы мәселені шешу үшін мүмкіндігінше толық ақпарат жинауға мүмкіндік береді. Сондықтан өлімнің түрлерінде оқиға болған жерді қарап-тексерудің кейбір ерекшеліктерін қарастырамыз.

Доғал және өткір заттармен зақымдану болған кезде: зақымдану сипатын, зақымданудың биологиялық шығу тегінің іздерімен байланысын егжей-тегжейлі сипаттау керек; мүмкін болатын жарақат құралдары туралы болжамдарды белгілеп, құралдарды табуға тырысу керек; сонымен қатар, зақымдану механизмін және сол арқылы жәбірленуші мен қылмыскердің өзара әрекеттесу механизмін болжауға тырысу керек; қылмыскерге осындай зақым келтіру үшін қажетті күшті және уақытты; адамдар тобының іс-әрекет жасау мүмкіндігін анықтау.

Авто-мото-трактор көліктерінен жарақат алған жағдайда мәйіттің орналасуы және оның көлік құралына, не оның іздеріне қатысты жағдайын егжей-тегжейлі сипаттау; киімінің жай-күйін және ондағы іздерді бекіту; көлік құралындағы жәбірленушінің денесімен өзара әрекеттесу іздерін тексеру және мұқият сипаттау; олар болған кезде көлік құралының және оның іздеріндегі биологиялық шығу тегінің іздерін белгілеу маңызды.

Теміржол жарақаттары кезінде мәйіттің орналасуын, оның бөліктерінің рельстерге, шпалдарға және көлік магистралінің басқа бөліктеріне қатысты орналасуын егжей-тегжейлі зерделеуді және сипаттауды; мәйіттің екі жағындағы магистраль бойынша биологиялық заттардың шығу тегінің іздерін анықтауды, іздерден мәйітке дейінгі қашықтықты анықтауды талап етеді; сондай-ақ мәйіттің киімінде де іздердің болуын, олардың сипаты мен ерекшелігін егжей-тегжейлі сипаттау қажет.

Авиациялық жарақаттары бар мәйіттер үшін олардың орналасуын, сондай-ақ мәйіт бөліктерінің ұшаққа және оның детальдарына қатысты орналасуын нақты бекіту; бір адамға тиесілі болуы мүмкін дене бөліктерінің өзара орналасуын бекіту; киім, құжаттар, биологиялық белгілер немесе өзге де деректер бойынша танылуы мүмкін дене бөліктерінің орналасуын егжей-тегжейлі сипаттау; өзара орналасу бір түрдегі зақымдануы бар мәйіттер (бөліктер); ұшақ сынықтарында биологиялық шығу тегінің іздері және орналасуы және нақты жағдайға байланысты басқа да ерекшеліктерді ескеру қажет.

Биіктіктен құлаған кезде мыналар тіркелуі керек: мәйіттің орналасуы және оның құлауы мүмкін объектіге қатысты жағдайы; іздер – мәйіттегі зақымданулар, әсіресе мәйіт орналасқан жағдайға тән емес; мәйітте орналасқан жағдайға байланысты, құлауға тән емес зақымданулардың болуы; объектідегі биологиялық іздер одан қаза тапқан адам, сондай-ақ басқа да іздер түсуі мүмкін.

Атыс жарақаттары денеде және киімде зақымдану сипатын егжей-тегжейлі зерттеуді талап етеді, мысалы, зақымдану барысында киімде және бөгде заттарда іздердің болуы; оқиға орнының жағдайындағы заттарда зақымданулар мен биологиялық заттардың шығу тегінің іздерінің өзара орналасуы; болжамды травматикалық құрал табылған кезде ондағы биологиялық заттардың шығу тегінің іздерінің болуы және басқада іздер айқындалуы тиіс. Механикалық асфиксия жағдайында: беттің ісінуіне; мойынның,

беттің және кеуде қуысының іздеріне, көз қабығында нүктелік қан кетулердің болуына назар аударылады; мойынды немесе дененің басқа бөліктерін қысу үшін қолданылған заттар анықталады және тексеріледі; странгуля-циялық іздің және мойынды қысу үшін қолданылатын затқа сәйкестік немесе сәйкессіздік белгіленеді; мәйіт дақтарының орналасуы, сондай-ақ биологиялық іздердің болуы көрсетіледі.

Егер суға бату орын алса, мәйітті суда немесе керісінше ұстап тұруға қабілетті, оны ауырлататын заттардың болуын; киімнің жай-күйі мен іздері – оған қабаттасуын; зақымданудың болуын және локализациясын; терінің макерациясының орналасуы мен ауырлығын; ауыз бен мұрында көбіктің болуын, сондай-ақ басқа белгілерді анықтау керек.

Улану жағдайында теріге және киімге улану әсер еткенде зақымдану іздерін іздеу үшін мұқият тексеру қажет; киім мен қоршаған ортадағы іздер-қабаттасулары. Сондай-ақ, құсу, бос контейнерлер немесе орауыш материалдардың бар-жоғын тексеру керек, олар удың сақталатын орны болып табылады. Сонымен қатар, мәйіт дақтарының болуы және күйі, бөлмедегі иістер және тағы басқалар сипатталады.

Төмен температураға ұшыраған кезде: мәйіттің орналасуы, мәйітті анықтау орнының бетінің жай-күйі, терінің жай-күйі, киімнің сипаты мен түрі, аузында, көзінде және мұрын тесіктерінде мұздың болуы, басқа да ерекшеліктер сипатталуға тиіс.

Жоғары температура жағдайында мәйіттің орналасуы мұқият тексеріліп, жазылады, мыналар зерттеледі: күйіктердің локализациясы және таралу дәрежесі; көздің бұрыштарында ысталмаған қатпарлардың болуы; мұрын қуысында және аузында күйенің болуы; киімнің жағдайы, күйіп қалу және жану белгілері, сондай-ақ жоғары температураның әртүрлі әсер ету нұсқаларына тән тағы басқа да ерекшеліктері.

Электр тогының соғуы орын алған кезде мыналар сипатталуы керек: күйіп кету, балқу және киімдегі барлық басқа зақымданулары; мәйітті қоршап тұрған заттардағы барлық зақымданулары; теріде

электрометрлердің болуы, электр өткізгіштердің учаскелері, адам денесінің бөліктеріне ашық қол жетімділік және басқа белгілер тексеріліп, сипатталады.

Жаңа туған нәрестенің мәйіті табылған кезде: нәресте денесін орау материалдары мен құралдары, егер бар болса, киімнің сипаты; механикалық зақымданулардың болуы және олардың локализациясы; кіндік күйі; нәресте орнының болуы және басқа да белгілер зерттеледі.

Белгісіз адамның мәйітіне тексеру жүргізу керек болған кезде: мәйітпен табылған киімдер мен заттарды мұқият қарап, сипаттау; осындай жағдайлар үшін арнайы әзірленген ережелерді сақтай отырып, сыртқы түрін егжей-тегжейлі сипаттау; жеке ерекшеліктерін (ерекше белгілерін) егжей-тегжейлі сипаттау; мәйітті сигналдық суретке түсіру ережелері бойынша суретке түсіруді орындау; саусақ ізін түсіру және басқа әрекеттерді жасау, іздестіру және сәйкестендіру ақпаратын жинау.

Бөлшектелген мәйіттің бөліктері табылған кезде дене бөліктерін орау үшін қолданылатын барлық заттар мұқият сипатталуға жатады; киім; дене бөліктерінің құрылымының анатомиялық ерекшеліктері жазылады; бөлшектеу беттерін қоса алғанда, зақымдану сипаты зерттеледі және сипатталады; мүмкіндігінше сыртқы түрін сипаттайды және саусақ іздерін, сондай-ақ өзге де қажетті әрекеттерді жүргізеді.

Егер қылмыстық түсік жасатуға күдік болса, басқа іздермен бірге биологиялық шығу тегінің іздерінің болуын, орналасуын және мөлшерін сипаттау қажет; түсік түсіру үшін пайдаланылуы мүмкін заттар; жүктілік белгілері; сыртқы жыныс мүшелерінің жағдайы; ұрықты, оның бөліктерін және плацентаны іздеу және басқа да қажетті әрекеттерді орындау.

Кенеттен қайтыс болған жағдайдағы іздер, оның ішінде биологиялық шығу тегі іздері бар немесе жоқ екендігі анықталады; медициналық құжаттаманың болуы; денеде және киімде зақымданулар бар-жоғын, сондай-ақ кенеттен қайтыс болудың өзге де заттай және құжаттық куәліктерін анықтайды.

Оқиға болған жерді және мәйітті тексерген кезде, өлім түрі бір қарағанда түсінікті болған жағдайда, суицидтің немесе жазатайым оқиғаның айқын көрінісі астында кісі өлтіру жасырылуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Сондықтан, жұмыста, тіпті ең айқын жағдайларда да, анықталатын белгілерді мұқият зерттеп, олардың дұрыстығын тексеріп, өлімнің бір түрін екіншісіне жасыру үшін талдау қажет.

Практикалық іс-әрекетте кейде оқиға орнында мәйіт болмаса, тексеру жүргізілетін жағдайлар болады. Бұл жәбірленуші қайтыс болып, оны емдеу мекемесіне апарған кезде мүмкін болады, бірақ ол жолда немесе ауруханада қайтыс болды. Мұндай жағдайларда биологиялық шығу тегінің іздерін іздеуге, бекітуге және алуға ерекше назар аудару керек. Мұндай жұмыс жоғарыда сипатталған қағидалар бойынша жүзеге асырылады. Алайда, басталғанға дейін жәбірленуші табылған жерді нақты белгілеп, сол жердің орналасқан жерін ескере отырып жұмыс жасау керек.

Кісі өлтіру оқиғасын тексерудің басқа нұсқаларының бірі, бірақ мәйітсіз бір жерде қылмыс жасағаннан кейін мәйітті басқа жерге жерлеу үшін алып кетуге мысал келтіруге болады. Бұл жағдайда, кісі өлтіру болжанған бөлмені немесе елді мекенді тексеру кезінде, ең алдымен, қылмыскердің іс-әрекетінің нақты учаскесін анықтау міндеті туындайды. Оны қылмыскер байқамаған, сондықтан жойып жібере алмаған биологиялық шығу тегінің көрінетін және көрінбейтін іздерін табу арқылы анықтауға болады. Мұндай іздер, әдетте, әртүрлі жарықтарда, ойықтарда, окшауланған жерлерде, сондай-ақ әдеттегі жарықта көрінбейтін іздерді сақтайтын кедір-бұдыр сіңіргіш беттерде кездеседі. Мұндай оқиға орнын тексеру белгілі бір дағдылар мен жақсы кәсіби дайындықты қажет етеді, сондықтан тексеруге биологиялық шығу тегінің іздерімен жұмыс істеуге мамандандырылған сот-медициналық маманды тартқан дұрыс.

Осылайша, кісі өлтірудің түрлері туралы істер бойынша оқиға орнын қарап-тексеру тактикасы оның жағдайының

ерекшеліктерімен анықталады, ол басқа факторлармен бірге қылмыс жасау тәсілімен және оны қолданудың нәтижесі болып табылатын ізбен анықталады. Оқиға орнын мұндай тексерудің жалпы міндеті болған оқиғаның мән-жайлары, объектілер мен қатысы бар адамдар, олардың байланыстары мен өзара іс-қимылдары туралы процестік бекітілген ақпаратты (нақты деректерді) алу болып табылады. Ең сенімді және объективті ақпарат алудың негізгі факторы-бұл оқиға болған жерді уақтылы тексеру, бұл таптырмас және қайталанбас тергеу әрекеті. Кісі өлтіру бойынша оқиға орнындағы тергеуші материалдық жағдайды зерттеуден басқа, тексеруді ұйымдас-тырушы және басқарушы ретінде қызмет етуі керек [6, б. 92].

Тергеушінің кәсіби дайындығы бақылау қабілетін, қылмысты жасаудың және жасырудың типтік тәсілдерін білуге негізделген, қылмыскердің әртүрлі амалдарын оқиға жағдайында ең бастысы байқап, ең маңызды бөлшектер мен белгілерді бөліп көрсетіп, қарама-қайшылықтарды ашып, анықтай білуді қамтуы керек.

Сонымен қатар, оқиға орнына шыққанға дейін тексеруге дайындық кезінде тергеушінің негізгі міндеті оқиға орнына шығуды ақпараттық-тактикалық және материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз ету болып табылады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Королева Д.В. Интерактивный осмотр места происшествия с аутсенсуальными участниками следственного действия как новейшая криминалистическая технология современного периода // Законность и правопорядок в современном обществе. 2016. № 21. - 19-25 с.
2. Криминалистика. Углубленный курс: учебник / под общей ред. профессора А.Г. Филиппова. М.: ДГСК МВД России, 2017. - 281 с.
3. Неупокоева И.А., Кочерова Л.А. Обнаружение признаков противодействия расследованию при проведении следственных действий. Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики: сб. науч. тр. Омск: Омская академия МВД России, 2017. Вып. 9. - 115 с.
4. Российский С.Б. Следственные действия: монография. М.: Норма, 2018. - 186-199 с.
5. Осмотр места происшествия: практическое пособие / под ред. А.И. Дворкина. — «Библиотека следователя» — М.: Юрист, 2016. — 336 с.
6. Саханова Н.Т. Формы досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан // «Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы – 2024 –2 (15). – С. 91-97.

Авторлар туралы мәліметтер:

¹**Саханова Нелли Талапқызы** — з.ғ.м., қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, полиция полковнигі.

Саханова Нелли Талаповна — м.ю.н., ассоциированный профессор, начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, полковник полиции.

Sakhanova Nelli Talapovna — master of Law Degree, associate professor, Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukeubaev, police colonel.

²**Тілеугалиева Жазира Калеловна** — Батыс Қазақстан инновациялық-техникалық университетінің құқық кафедрасының бастығы, з.ғ.м.

Тлеугалиева Жазира Калеловна — начальник кафедры права Западно-Казахстанского инновационно-технического университета, м.ю.н.

Tleugalieva Zhazira Kalelovna — master of Law Degree, Head of the Department of Law of the West Kazakhstan Innovation and Technical University.

Жолжақсынов Жандос Бақтыбайұлы — философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы.

Жолжаксынов Жандос Бахтыбаевич — доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, начальник кафедры административно-правовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

Zhandos Bakhtybaevich Zholzhaksynov — is a Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Head of the Department of Administrative and Legal Disciplines at the B. Beisenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Сулейменов Т.Н.,¹ Саханова Н.Т.²

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан.

²Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева, г. Актобе, Республика Казахстан

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ СЛЕДОВ

Статья посвящена криминалистическому исследованию цифровых следов, их характеристикам и значимости в уголовном процессе. Рассматриваются особенности выявления, фиксации, анализа и интерпретации цифровых данных в рамках следственной деятельности. Анализируются методологические подходы к классификации цифровых следов, а также процессуальные формы их исследования. Освещены вопросы назначения судебной экспертизы цифровых данных, включая проблемы формулирования экспертных задач и оценки их результатов. Особое внимание уделяется трудностям восстановления утраченной или модифицированной цифровой информации. Рассматриваются современные аппаратно-программные комплексы, используемые для криминалистического анализа цифровых данных. Подчеркивается необходимость совершенствования нормативно-правовой базы и внедрения новых технологий в криминалистическую практику. Выделяются перспективы дальнейшего развития цифровой криминалистики и повышения профессиональной подготовки специалистов.

Ключевые слова: криминалистика, цифровизация, доказательства, цифровые следы, правоприменительная практика, уголовные правонарушения, информация, специальные знания.

ЦИФРЛЫҚ ІЗДЕРДІ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Мақала цифрлық іздерді, олардың сипаттамалары мен қылмыстық процестегі маңыздылығын сот-медициналық зерттеуге арналған. Тергеу қызметі шеңберінде цифрлық деректерді анықтау, бекіту, талдау және түсіндіру ерекшеліктері қарастырылады. Сандық іздерді жіктеудің әдіснамалық тәсілдері, сондай-ақ оларды зерттеудің процедуралық формалары талданады. Сараптамалық міндеттерді тұжырымдау және олардың нәтижелерін бағалау мәселелерін қоса алғанда, цифрлық деректерге сот сараптамасын тағайындау мәселелері қамтылды. Жоғалған немесе өзгертілген сандық ақпаратты қалпына келтіру қиындықтарына ерекше назар аударылады. Сандық деректерді криминалистикалық талдау үшін қолданылатын заманауи аппараттық-бағдарламалық кешендер қарастырылады. Нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру және криминалистикалық практикаға жаңа технологияларды енгізу қажеттілігі атап өтіледі. Цифрлық криминалистиканы одан әрі дамыту және мамандардың кәсіби даярлығын арттыру перспективалары ерекшеленеді.

Түйінді сөздер: криминалистика, цифрландыру, дәлелдемелер, цифрлық іздер, құқық қолдану практикасы, қылмыстық құқық бұзушылықтар, ақпарат, арнайы білім.

FORENSIC STUDY OF DIGITAL TRACES

The article is devoted to the forensic study of digital traces, their characteristics and significance in the criminal process. The features of identification, fixation, analysis and interpretation of digital data in the framework of investigative activity are considered. Methodological approaches to the classification of digital traces, as well as procedural forms of their study are analyzed. The issues of assigning forensic examination of digital data, including the problems of formulating expert tasks and evaluating their results are covered. Special attention is paid to the difficulties of restoring lost or modified digital

information. Modern hardware and software complexes used for forensic analysis of digital data are considered. The necessity of improving the regulatory framework and introduction of new technologies in forensic practice is emphasized. Prospects of further development of digital forensics and improvement of professional training of specialists are emphasized.

Keywords: criminalistics, digitalization, evidence, digital traces, law enforcement practice, criminal offenses, information, special knowledge.

В современных условиях технологического прогресса непрерывное совершенствование цифровых систем формирует новые перспективы для общества, способствуя оптимизации и ускорению различных аспектов жизнедеятельности человека. Безусловно, процесс цифровизации способствует формированию инновационных механизмов для обеспечения открытого и эффективного взаимодействия между населением и структурами государственной власти [1, с.33]. Однако параллельно с этим наблюдается рост преступных деяний, совершаемых с применением информационно-коммуникационных технологий. Одновременно усложняются методики и инструменты реализации и сокрытия подобных преступлений, что влечет за собой дополнительные затруднения при их выявлении, расследовании и пресечении.

Целью данной научной статьи является определение особенностей криминалистического исследования цифровых следов, а также разработка методологических основ их выявления, фиксации, анализа и интерпретации с целью повышения эффективности расследования преступлений, совершаемых с использованием цифровых технологий.

В рамках исследования решается ряд задач, направленных на всестороннее изучение данной проблематики. Прежде всего, проводится анализ теоретических основ цифровых следов, включающий исследование их сущности, классификации и доказательственной значимости в уголовном процессе. Особое внимание уделяется процессуальному регулированию работы с цифровыми следами, что требует детального рассмотрения нормативно-правовых аспектов, определяющих порядок их использования в уголовном судопроизводстве.

Одним из ключевых направлений исследования является изучение методологи-

ческих подходов к фиксации и анализу цифровых следов, позволяющее выявить наиболее эффективные методы сбора, хранения и экспертного изучения цифровых данных. В связи с этим проводится характеристика процессуальных форм их исследования, включая следственные действия и экспертные процедуры, применяемые в практике криминалистического анализа.

Важным аспектом работы является оценка современных программно-аппаратных комплексов и технологий, используемых в криминалистике для исследования цифровых доказательств. Данный анализ позволяет определить уровень их эффективности, а также выявить основные проблемы, возникающие при проведении экспертных исследований цифровых следов. Особое внимание уделяется выявлению ошибок, допускаемых в процессе назначения и проведения судебных экспертиз, включая некорректную постановку экспертных задач и затруднения, возникающие при интерпретации полученных результатов.

Современная социальная среда характеризуется всеобщей цифровизацией, при которой практически каждый пользователь информационного пространства оставляет следы своей активности в сети. Исследование цифровых доказательств в криминалистике обусловлено необходимостью разработки научно обоснованных методологических подходов к их обнаружению, анализу и интерпретации в целях повышения эффективности противодействия преступности, все активнее использующей передовые технологические достижения в противоправной деятельности [2, с. 257].

Преступные группы широко применяют информационно-коммуникационные технологии в процессе подготовки и реализации противоправных действий, организуют координацию своих действий, а также

обеспечивают внутриорганизационное взаимодействие между участниками криминальных сообществ.

Преступные деяния могут затрагивать не только сферу цифровой информации в интернет-пространстве, но и совершаться с её использованием, включая такие противоправные акты, как мошенничество, хищение, фиктивное предпринимательство, вымогательство и другие. В целях корректного определения алгоритмов расследования и раскрытия подобных преступлений первоочередной задачей является анализ понятия «цифровой след».

В рамках криминалистической теории цифровой след представляет собой совокупность данных, включающих компьютерную (электронную, цифровую) информацию, которая формируется и сохраняется в процессе взаимодействия с цифровой средой при эксплуатации вычислительных устройств, электронных коммуникационных средств, а также иных современных информационно-телекоммуникационных технологий. Такие сведения обладают значимой доказательственной и криминалистической ценностью [3, с. 363; 4, с.18].

Наряду с термином «цифровой след» в научной литературе применяются аналогичные категории, включая виртуальные, компьютерные, машинные, электронные и компьютерно-технические следы. Однако концепция цифрового следа охватывает более широкий спектр явлений, объединяя в себе все вышеуказанные категории, в связи с чем в настоящем исследовании используется единый термин – цифровые следы [5, с. 65].

Следует подчеркнуть, что компьютерная информация, обладающая криминалистической значимостью, может храниться не только на стационарных вычислительных устройствах, серверах, системах коммуникации, внешних и внутренних носителях данных, периферийных устройствах и аналогичных технических средствах, но и в мобильных средствах связи, включая смартфоны, планшетные компьютеры и другие микропроцессорные устройства.

В процессе расследования уголовных правонарушений цифровые устройства и ин-

формационные системы признаются вещественными доказательствами и включаются в состав материалов уголовного дела. Однако решающую доказательственную ценность, как правило, представляет непосредственно цифровая информация, хранящаяся в памяти указанных устройств, что и определяет её ключевую роль в криминалистическом анализе.

В процессе криминалистического анализа цифровых следов, с целью комплексного изучения их характеристик, могут исследоваться вспомогательные объекты, как относящиеся к категории электронной информации, так и не имеющие цифровой природы. К таким объектам относятся копии компьютерных данных, хранящиеся на альтернативных носителях (например, распечатанные на бумажном носителе сведения, извлеченные из вычислительных устройств); зафиксированные пароли и идентификационные коды пользователей; аудиовизуальные материалы, содержащие информацию о процессе эксплуатации компьютерных систем (например, записи действий пользователей); документация, описывающая функциональные характеристики программного обеспечения, включая исходные коды, а также ряд иных сведений, имеющих криминалистическую значимость [6, с. 277].

При анализе цифровых следов необходимо учитывать их специфику, которая играет ключевую роль в процессе их изучения и использования. В частности, цифровая информация не обладает жесткой привязкой к конкретному материальному носителю, а ее содержимое может быть модифицировано без ведома владельца, причем такие изменения не всегда сопровождаются физической трансформацией носителя данных. Данное обстоятельство означает, что при наличии соответствующих технических средств возможно удаленное управление цифровыми следами, включая их просмотр, редактирование, уничтожение или иное воздействие, даже без санкции законного владельца информации.

Дополнительную сложность в работе с цифровыми следами представляет тот факт, что восстановление исходного состояния из-

мененной или утраченной информации далеко не всегда осуществимо. Кроме того, динамичное развитие вычислительных технологий и методов обработки цифровых данных значительно усложняет процесс их криминалистического анализа, требуя постоянного совершенствования методик исследования и экспертной практики.

Цифровые следы выступают в качестве самостоятельного источника доказательственной информации в уголовном судопроизводстве. Их значимость в конкретном уголовном деле определяется спецификой совершенного преступного деяния. В случаях, когда правонарушение не связано с цифровой средой, основное доказательство, как правило, представляют традиционные источники информации, достаточные для реконструкции событий. Например, раскрытие преступления, связанного с хищением имущества, возможно посредством свидетельских показаний и обнаружения похищенных объектов. В подобных ситуациях цифровые доказательства играют вспомогательную роль, например, если злоумышленник осуществлял переписку по электронной почте, обсуждая детали преступления, или использовал интернет-ресурсы для реализации похищенного имущества.

Однако при совершении правонарушений в киберпространстве цифровые доказательства приобретают первостепенное значение. В таких случаях органы досудебного расследования могут опираться исключительно на цифровые данные, поскольку и само преступное деяние, и его ключевые следы существуют в электронной форме, что требует применения специализированных методов их выявления, анализа и интерпретации.

Рассматривая специфику криминалистического анализа цифровых следов, следует отметить, что технико-криминалистическое исследование данного вида доказательственной информации является одним из направлений трасологии. Оно включает разработку методов, методик и практических рекомендаций, направленных на обнаружение, фиксацию, изъятие, сохранение и последующий анализ цифровых следов, а также средств их генерации, к которым относятся

аппаратные и программные компоненты информационно-телекоммуникационных систем.

Исследование цифровых следов представляет собой один из наиболее сложных и ресурсоемких видов технико-криминалистического анализа. При взаимодействии с такими следами традиционные криминалистические методы оказываются не только малоэффективными, но и в большинстве случаев неприменимыми, поскольку цифровые следы не обладают морфологическими характеристиками, такими как форма, размер, рельеф или пространственное расположение элементов. В отличие от материальных объектов, они не имеют физической структуры, а представляют собой совокупность энергетических данных, что требует использования специализированных методов и технологий для их выявления, интерпретации и экспертной оценки.

Следует отметить, что технико-криминалистический анализ цифровых следов осуществляется в двух процессуальных формах.

Первая из них связана с проведением следственных и судебных действий, в ходе которых обнаружение, фиксация и исследование таких следов реализуется двумя методами: либо следователь (суд) осуществляет самостоятельный анализ цифровых данных, либо привлекается специалист для выполнения этих задач. В современных условиях, учитывая сложность объектов исследования, начальный этап работы с электронными следами в рамках следственных (судебных) мероприятий, как правило, выполняется специалистом или экспертом. Однако процессуальное руководство данной деятельностью остается в компетенции лица, ответственного за доказательство.

Специалист привлекается для выполнения операций, связанных с обнаружением, осмотром, фиксацией и изъятием цифровых следов и носителей информации в ходе отдельных следственных действий. В ряде случаев, по поручению следователя, он также может проводить экспертные исследования с целью установления технических параметров и обстоятельств функционирования цифровых объектов.

Для криминалистического анализа цифровых следов, извлекаемых из вычислительных устройств, в практику внедрены высокотехнологичные аппаратно-программные комплексы, обеспечивающие эффективную работу с цифровыми данными. Среди наиболее востребованных систем можно выделить российский мобильный комплекс «Криминалист», израильский «UFED», шведский «XRY» и американский «EnCase». Использование этих инструментов позволяет получать детализированную информацию о работе цифровых устройств, анализировать каналы передачи данных, определять используемое программное обеспечение, выявлять сведения о геолокации и маршрутах передвижения владельца, а также решать ряд иных задач, значимых для расследования преступлений, связанных с цифровыми технологиями [7, с.127].

Для анализа и диагностики компьютерной информации разработан и активно используется ряд специализированных программных инструментов. В их число входят утилиты для сбора и обработки системных данных, такие как System Information (в составе пакета Norton Utilities от компании Symantec), а также различные версии файлового менеджера Norton Commander, предназначенные для управления файловыми структурами и навигации в операционных системах.

Для просмотра содержимого запоминающих устройств в среде «Windows» наиболее распространенным встроенным инструментом является «Explorer», обеспечивающий доступ к файловой системе. Наряду с этим в практике информационного анализа применяются специализированные прикладные программы, такие как «Архивариус 3000», которые предоставляют расширенные возможности по индексации, поиску и обработке данных в цифровых носителях [8, с.128].

Перечисленные программные инструменты обладают широкими возможностями для обработки и анализа цифровых данных. Они позволяют проводить исследование информации, содержащейся на мобильных устройствах, извлекать и анализировать

электронную корреспонденцию, устанавливать геолокацию электронного устройства в конкретный временной период, а также получать сведения о взаимодействии и соединениях между различными цифровыми устройствами. Кроме того, данные программные комплексы обеспечивают доступ к ключевой технической информации, необходимой для детального анализа цифровых следов в рамках криминалистических исследований.

Второй процессуальный формат изучения цифровых следов реализуется посредством назначения соответствующей экспертизы, которая проводится в случаях, когда существует риск утраты или изменения анализируемой информации, а также при необходимости решения более сложных исследовательских задач.

К видам таких экспертиз относятся: судебная компьютерно-техническая, фототехническая, видеотехническая, портретная, фоноскопическая, бухгалтерская и другие разновидности специализированных экспертиз исследований.

В ситуациях, когда объектом интереса правоохранительных органов и суда становятся эксплуатационные характеристики вычислительной техники, безотносительно к обрабатываемым ею цифровым данным и обстоятельствам ее использования, назначается судебно-товароведческая экспертиза. Данное исследование выполняется специалистами в области компьютерных технологий или проводится с их участием, с целью определения потребительских свойств оборудования.

Следует учитывать, что наряду с цифровыми следами на электронных носителях информации и элементах компьютерной техники могут присутствовать материальные следы, не относящиеся к сфере цифровых данных, но обладающие высокой доказательственной значимостью для расследования преступления. К таким объектам относятся: отпечатки пальцев, биологические выделения, волосные структуры, микрочастицы эпидермиса, рукописные записи, остатки различных веществ, включая текстильные волокна и иные микроскопические объекты.

Исследование подобных следов требует проведения отдельных экспертных анализов в соответствующих областях судебной экспертизы.

В рамках настоящего исследования представляется целесообразным рассмотреть ключевые особенности и типичные ошибки, возникающие при назначении и проведении экспертизы цифровых следов.

Прежде всего, одной из распространенных проблем является формулирование вопросов, выходящих за пределы профессиональной компетенции эксперта. Нередко в ходе следственных действий перед специалистом ставятся задачи, которые не относятся к сфере его экспертной деятельности и требуют привлечения специалистов других направлений.

Кроме того, значительным методологическим нарушением является требование к эксперту предоставить правовую оценку выявленных им фактических обстоятельств. Однако квалификация юридических аспектов совершенного деяния относится к компетенции следственных органов и суда, а не экспертного исследования.

Дополнительно следует отметить, что нецелесообразным является проведение экспертного исследования, связанного со сравнением заводских номеров, указанных в технической документации, гарантийных обязательствах и аналогичных источниках, с идентификационными данными, нанесенными на представленное техническое устройство. Подобная проверка может быть выполнена непосредственно следователем без необходимости привлечения эксперта.

Оценка результатов компьютерно-технической экспертизы также сопряжена с рядом методологических трудностей. В процессе анализа экспертного заключения необходимо учитывать несколько ключевых аспектов: полноту проведенного исследования, соответствие выводов эксперта сформулированным вопросам, неизменность вещественных доказательств, представленных на экспертизу, а также актуальность содержащихся в заключении фактических данных, их относимость к рассматриваемому делу и их роль в общей системе доказательств.

Технико-криминалистический анализ цифровых следов включает решение следующих задач: идентификационных (классификационных), диагностических, реконструкционных и поисковых.

Идентификационные (классификационные) задачи направлены на определение типа и технических характеристик вычислительных устройств, содержащих цифровую информацию, установление разновидности программного обеспечения, выявление перечня установленных программ, идентификацию интернет-провайдеров и других параметров, относящихся к цифровым объектам.

Диагностические задачи включают определение факта и признаков модификации цифровых данных, установление времени их создания, исследование программных и аппаратных средств, анализ их функциональных возможностей, выявление способов доступа к цифровой информации, а также оценку технического состояния вычислительных устройств.

Реконструкционные задачи связаны с восстановлением утраченных или измененных цифровых данных в случае их преднамеренного или случайного удаления, а также с получением доступа к заблокированной информации.

Поисковые задачи охватывают выявление конкретных цифровых данных на технических носителях, а также осуществление поиска информации по заданным параметрам и критериям, что позволяет структурировать и систематизировать цифровые следы в рамках экспертного исследования [9, с. 184-186].

С нашей точки зрения, успешное расследование преступлений, связанных с использованием информационных технологий, зависит не только от оперативного решения вышеуказанных задач, но и от уточнения и систематизации методов применения специализированных знаний в области цифровых и электронных технологий.

Важную роль в данном процессе играет своевременная модернизация нормативно-правовой базы, регулирующей порядок работы с цифровыми доказательствами, а также активное внедрение в криминалисти-

ческую практику современных информационных технологий. Дополнительно значительное влияние оказывает повышение уровня специальной и технической подготовки специалистов, обеспечивающих выявление, анализ и интерпретацию цифровых следов в рамках экспертной и следственной деятельности.

Формирование информационного общества требует комплексного правового регулирования во всех сферах действующего законодательства. Однако, к сожалению, динамичное развитие данного процесса не сопровождается столь же оперативным совершенствованием криминалистических методик и практик. Рассмотренные особенности исследования цифровых следов безусловно должны учитываться при расследовании ки-

берпреступлений, однако необходимо учитывать и тот факт, что информационно-компьютерное обеспечение криминалистической деятельности все еще находится на этапе разработки и апробации.

Данный фактор существенно ограничивает возможность полноценного использования всего потенциала цифровых инструментов в процессе расследования и проведения судебных разбирательств. В результате следственные и судебные действия, касающиеся преступлений, совершенных с применением информационных технологий, не всегда могут быть реализованы с максимальной точностью и эффективностью, что требует дальнейшего совершенствования криминалистических методов и технических средств работы с цифровыми доказательствами.

Список использованных источников:

1. Кегембаева Ж.А., Байсеитова А.Т., Алимова Э.А. Правовые риски цифровизации государственного управления // Вестник Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева. – 2024. – № 4 (17). – С. 31-36
2. Расторопов С.В. Цифровые доказательства в расследовании преступлений // Пробелы в российском законодательстве. 2020. №5. – С. 256-259
3. Патракова С.С. Цифровые доказательства в уголовном судопроизводстве // Вопросы российской юстиции. - 2021. - №12. - С. 361-366.
4. Биржанов Б.К. Цифровые данные — новый вид доказательств // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 3. — С. 16–22.
5. Шелегов Ю.В., Шелегов В.Г. К вопросу о классификации электронных (цифровых) доказательств // Криминалистика: вчера, сегодня, завтра. - 2019. - №2 (10). – С.63-68
6. Бирюков П.Н. О цифровых доказательствах в зарубежном уголовном процессе // Вестник Воронежского Государственного университета. Серия: Право. - 2022. - №1 (48). - С. 275-286
7. Чаднова И.В., Извеков А.В. Цифровые следы как самостоятельное доказательство // В сборнике: правовые проблемы укрепления российской государственности. - 2019. - С. 126-128.
8. Александров И.В. Криминалистика. Том3. Криминалистическая техника // Москва : Издательство «Юрайт». - 2019. – 216 с.
9. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник — 3-е изд., перераб. и доп // М.: Издательство «Юристъ». – 2005. – 781 с.

Сведения об авторах

¹Сүлейменов Темірлан Нығыманович – кандидат юридических наук, начальник кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, полковник полиции.

Сүлейменов Темірлан Нығыманұлы – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық процесс кафедрасының бастығы, полиция полковнигі.

Suleimenov Temirlan Nygymanovich – head of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police Colonel.

²**Саханова Нелли Талаповна** – начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции.

Саханова Нелли Талапқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Sakhanova Nelli Talapovna – Master of Laws, Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Ministry of Internal Affairs, Police Colonel.

Сулейменов Т.Н.¹

¹ Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б.Бейсенова
г. Караганда, Республика Казахстан

ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВА НЕОТЛОЖНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются правовые аспекты регламентации неотложных следственных действий в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. Анализируются существующие правовые коллизии, связанные с отсутствием четкого определения данного института в действующем Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, а также выявляются противоречия, возникающие в процессе его правоприменения. Авторы сопоставляют нормы казахстанского законодательства с российской и украинской правовыми системами, раскрывая различия в подходах к началу досудебного расследования и статусу неотложных следственных действий. Особое внимание уделяется вопросу о целесообразности сохранения термина «неотложные» применительно к следственным действиям, проводимым до регистрации в ЕРДР. В завершении работы предлагаются рекомендации по совершенствованию правового регулирования неотложных следственных действий с целью устранения нормативных противоречий и повышения эффективности уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: уголовный процесс, неотложные следственные действия, досудебное расследование, правоприменительная практика, правовые коллизии, Единый реестр досудебных расследований.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШҰҒЫЛ ТЕРГЕУ ІС-ҚИМЫЛДАРЫН ЖҰРГІЗУДІ ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕГЛАМЕНТТЕУ

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы шұғыл тергеу әрекеттерін реттеудің құқықтық аспектілері қарастырылады. Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық-процестік кодексінде осы институттың нақты анықтамасының болмауына байланысты қолданыстағы құқықтық қайшылықтар талданады, сондай-ақ оны құқық қолдану процесінде туындайтын қайшылықтар анықталады. Авторлар қазақстандық заңнаманың нормаларын ресейлік және украиндық құқықтық жүйелермен салыстырып, сотқа дейінгі тергеуді бастау тәсілдеріндегі айырмашылықтарды және шұғыл тергеу әрекеттерінің мәртебесін ашады. ЕҚДБ-да тіркелгенге дейін жүргізілген тергеу әрекеттеріне қатысты «шұғыл» терминін сақтаудың орындылығы туралы мәселеге ерекше назар аударылады. Жұмыстың соңында нормативтік қайшылықтарды жою және қылмыстық сот ісін жүргізудің тиімділігін арттыру мақсатында шұғыл тергеу әрекеттерін құқықтық реттеуді жетілдіру бойынша ұсынымдар ұсынылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс, шұғыл тергеу әрекеттері, сотқа дейінгі тергеу, құқық қолдану практикасы, құқықтық қақтығыстар, сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі.

LEGISLATIVE REGULATION OF URGENT INVESTIGATIVE ACTIONS IN THE PUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article considers legal aspects of regulation of urgent investigative actions in the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan. The existing legal conflicts related to the lack of a clear definition of this institute in the current Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan are analysed, as well as the contradictions arising in the process of its enforcement are revealed. The authors compare the norms of Kazakhstani legislation with the Russian and Ukrainian legal systems, revealing the differences in approaches to the beginning of pre-trial investigation and the status of urgent

investigative actions. Particular attention is paid to the issue of the expediency of retaining the term 'urgent' in relation to investigative actions conducted prior to registration in the ERDR. At the end of the work recommendations on improvement of legal regulation of urgent investigative actions with the purpose of elimination of normative contradictions and increase of efficiency of criminal proceedings are offered.

Keywords: criminal procedure, urgent investigative actions, pre-trial investigation, law enforcement practice, legal conflicts, Unified Register of Pre-Trial Investigations.

Категория «следственные действия» на протяжении длительного периода остаётся ключевым элементом уголовного судопроизводства. Несмотря на активное использование данного термина в действующем Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее – УПК РК), его нормативно-правовая дефиниция в законодательстве отсутствует. В то же время порядок осуществления следственных действий, а также круг субъектов, наделённых полномочиями их проведения, закреплён не только в положениях УПК РК, но и в иных процессуальных нормативных правовых актах.

Объектом настоящего исследования выступают общественные отношения, складывающиеся в ходе реализации неотложных следственных мероприятий. В качестве предмета исследования рассматриваются нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации, регулирующие данную сферу.

Целью научного анализа является всестороннее исследование института неотложных следственных действий, установление правовой регламентации их проведения в Республике Казахстан, а также выявление существующих коллизий и разработка рекомендаций по совершенствованию действующего законодательства в данной области.

Поставленная цель исследования предопределила необходимость решения следующих задач: выявить нормативные коллизии, присущие уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан в части правового регулирования порядка проведения неотложных следственных действий; разработать рекомендации по совершенствованию законодательных норм с целью обеспечения надлежащей защиты прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства.

Для детального изучения выбранной темы и обоснования сформулированных выводов в рамках подготовки данной научной работы применялись различные методы научного исследования, включая теоретический анализ, диалектический подход, исторический метод, метод абстрагирования, сравнительно-правовой анализ норм уголовно-процессуального законодательства, а также метод аналогии.

Анализ теоретических подходов к изучению уголовного процесса показал, что в научной среде отсутствует единая трактовка термина «следственные действия». Исследователи рассматривают данный институт с различных позиций: одни авторы характеризуют следственные действия как ключевой инструмент получения и проверки доказательственной информации в рамках уголовного производства, определяя их в качестве основного механизма расследования преступлений [1, с. 54; 2, с. 390].

Альтернативный подход трактует следственные действия как специфическую профессиональную деятельность следователя, включающую выявление, анализ, документирование и интерпретацию доказательств в строгом соответствии с установленными процедурными нормами [3, с. 108]. Другие исследователи рассматривают данный институт как совокупность процедурных мероприятий (поискового, познавательного и удостоверительного характера), реализуемых в ходе предварительного расследования для получения, проверки и оценки доказательственной информации, имеющей правовое значение, с обязательным соблюдением требований уголовно-процессуального законодательства [4, с. 237]. Существует также мнение, согласно которому следственные действия представляют собой систему операционных мероприятий, регламентированных уголовно-процессуальными нормами и

направленных на своевременное выявление и надлежащую фиксацию доказательственного материала [5, с. 38; 6, с. 8].

Учитывая изложенные концептуальные позиции, следует отметить, что процессуальное осуществление следственных действий возможно исключительно уполномоченными субъектами в строгом соответствии с положениями уголовно-процессуального законодательства.

В Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (УПК РК) следственные действия подразделяются на три основные категории: неотложные, негласные и иные следственные мероприятия. Однако в юридической науке представлено множество различных подходов к их классификации [7, с.102; 8, с.247; 9, с.46]. В рамках настоящего исследования детальный анализ этих классификаций не является целесообразным ввиду его узконаправленного характера. В то же время следует отметить, что в законодательстве Республики Казахстан отсутствует четкое нормативное определение категории «неотложные следственные действия», что подчеркивает актуальность рассматриваемой проблемы.

Анализ правовой природы и значимости неотложных следственных действий требует обращения к законодательному опыту Российской Федерации, где данный институт получил нормативное закрепление. Согласно уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации, неотложные следственные действия осуществляются органами дознания незамедлительно после возбуждения уголовного дела, если по рассматриваемой категории преступлений проведение предварительного следствия является обязательным (п. 19 ст. 5 УПК РФ) [10; 11, с.57].

Несмотря на наличие законодательной регламентации указанного института в российском уголовно-процессуальном кодексе, его содержание в научной доктрине трактуется неоднозначно. Так, некоторые авторы рассматривают неотложные следственные действия как срочные первоначальные процессуальные мероприятия, которые предписаны уголовно-процессуальным законом и должны быть реализованы непосредственно

в момент возбуждения уголовного дела или сразу после него [12, с. 279]. Подобная точка зрения получила поддержку среди значительной части специалистов, занимающихся исследованием уголовно-процессуального права [13, с. 88; 14; 15, с. 74].

Вместе с тем анализ действующего УПК РК позволяет выявить дополнительные проблемные аспекты, обусловленные отсутствием законодательного определения термина «неотложные следственные действия», а также исключением из уголовного процесса такой стадии, как возбуждение уголовного дела.

Следует подчеркнуть, что в отечественной юридической науке исследование данной проблематики практически не представлено. В казахстанских научных работах вопросы, связанные с правовой природой и особенностями неотложных следственных действий, не получили самостоятельного изучения. Лишь отдельные аспекты упоминались в рамках анализа положений обновленной редакции УПК РК [16, с. 27; 17, с. 52; 18, с. 73], вступившей в силу в 2015 году.

В действующем УПК РК о проведении неотложных следственных действий упоминается в следующих нормах: ч. 1 ст. 196 УПК РК, ч.1 ст. 184 УПК РК, ч. 6 ст. 179 УПК РК.

На основании проведенного анализа можно сделать вывод, что осуществление неотложных следственных действий возможно как на этапе, предшествующем началу досудебного расследования, так и после его официального начала. Однако в данном контексте существует риск признания таких процессуальных действий неправомерными, если они проводились до внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований (далее ЕРДР), поскольку уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан устанавливает строгие требования к порядку их реализации в рамках УПК РК.

Изучение исторического развития уголовно-процессуального законодательства Казахстана позволяет констатировать, что в редакции УПК РК 1997 года четкое определение понятия «неотложные следственные действия» отсутствовало. Тем не менее, их проведение допускалось в ряде случаев: ор-

ганами дознания при расследовании преступлений, подлежащих обязательному предварительному следствию; следователями в течение первых пяти суток после возбуждения уголовного дела, если оно не относилось к их компетенции; а также в отношении уголовных дел, возбужденных в отношении депутата Парламента Республики Казахстан (ст. 496 УПК) [19].

Таким образом, до внесения изменений в уголовно-процессуальное законодательство производство неотложных следственных действий могло осуществляться исключительно после возбуждения уголовного дела. В то же время в исключительных обстоятельствах до его возбуждения допускалось проведение отдельных следственных мероприятий, таких как осмотр места происшествия, изъятие предметов и документов, назначение экспертизы, освидетельствование и исследование образцов. Однако далеко не все из указанных процессуальных действий можно было квалифицировать как «неотложные», поскольку их срочный характер в положениях УПК РК не был четко обозначен. Следует отметить, что перечень следственных действий, допускаемых до возбуждения уголовного дела, неоднократно пересматривался, и вплоть до января 2015 года (когда вступила в силу новая редакция УПК РК) в него входили осмотр, изъятие, обыск, задержание, освидетельствование и допросы (подозреваемых, потерпевших и свидетелей) (ст. 200 УПК РК в редакции 1997 года) [20].

Некоторые исследователи уголовного процесса предлагают отказаться от использования термина «неотложные следственные действия» в уголовно-процессуальном законодательстве, заменяя его понятием «первоначальные действия», которые осуществляются до официального начала уголовного судопроизводства. В рамках научных дискуссий высказывается точка зрения о том, что исключение данной категории из законодательства обосновано, поскольку любое следственное действие, предусмотренное УПК, в зависимости от обстоятельств может приобретать неотложный характер [21, с. 14]. Исходя из данного подхода, следует отметить, что в уголовно-процессуальной системе Рес-

публики Казахстан процессуальные мероприятия, проводимые до начала досудебного расследования, имеют целью установление наличия или отсутствия признаков уголовного правонарушения, что подтверждается существующей процедурой 24-часовой проверки поступивших сведений о преступлении.

Кроме того, положение УПК РК, согласно которому осуществление неотложных следственных действий служит основанием для начала досудебного расследования, приводит к возникновению правовых коллизий в интерпретации данной нормы, особенно в контексте статьи 196 УПК РК. Так, пункт 1 статьи 196 УПК РК предоставляет органам дознания полномочия на проведение любых неотложных следственных мероприятий, что подтверждается наличием в данной норме формулировки «и другие», предполагающей широкий перечень возможных процессуальных действий. Такой подход позволяет сделать вывод о том, что законодатель фактически не ограничивает перечень следственных действий, которые могут быть признаны неотложными.

Вместе с тем, нормы УПК РК не предусматривают исключительной компетенции органов дознания в проведении неотложных следственных действий. Уголовно-процессуальное законодательство допускает их выполнение и другими субъектами правоприменения, в зависимости от обстоятельств конкретного дела. Так, при выявлении сведений о возможном совершении уголовного правонарушения прокурор, следователь или дознаватель имеют полномочия осуществлять неотложные следственные действия до их официальной регистрации в ЕРДР (ч. 1 ст. 184 УПК РК). Аналогично, законодательство не содержит прямого запрета на проведение неотложных следственных действий в случаях выявления признаков административного правонарушения, дисциплинарного проступка, а также при наличии оснований для возбуждения уголовного преследования в порядке частного обвинения (ч. 5 ст. 179 УПК РК). Результаты проведенного исследования свидетельствуют о наличии опреде-

ленной неоднозначности в трактовке понятия «неотложные следственные действия» и их процессуальной роли:

- данный термин применяется для обозначения следственных мероприятий, осуществляемых органом дознания в рамках уголовных дел, по которым проведение предварительного следствия является обязательным;

- неотложные следственные действия рассматриваются как процессуальные действия, иницирующие досудебное расследование в ситуациях, когда внесение сведений в ЕРДР по объективным причинам невозможно;

- предполагается, что данные следственные действия не являются обязательным элементом уголовного судопроизводства, поскольку их отсутствие не препятствует последующему рассмотрению уголовных дел в порядке частного обвинения в суде либо в органах, имеющих полномочия привлекать лиц к административной или дисциплинарной ответственности.

Исходя из концепции, согласно которой осуществление неотложных следственных действий может служить альтернативным механизмом начала досудебного расследования (наряду с регистрацией в ЕРДР), важно отметить, что такая точка зрения фактически допускает существование двух самостоятельных способов инициирования уголовного преследования.

Однако детальный анализ норм УПК РК позволяет выделить определенные законодательные ограничения, не позволяющие рассматривать проведение неотложных следственных действий в качестве универсального способа начала досудебного расследования.

Отметим, что ст. 179 УПК РК устанавливает конкретные условия, при которых неотложные следственные действия могут рассматриваться в качестве альтернативного механизма начала досудебного расследования:

- 1) В соответствии с частью 2, при осуществлении неотложного следственного действия одновременно должны предприниматься меры для регистрации поступившего заявления или сообщения в ЕРДР с исполь-

зованием средств связи. Данная норма свидетельствует о том, что неотложные следственные действия выступают не самостоятельным способом инициирования досудебного расследования, а лишь предварительным этапом его начала.

- 2) Часть 6 данной статьи предусматривает два исключительных случая, при которых проведение неотложных следственных действий допускается без немедленной регистрации в ЕРДР:

- если в заявлении или сообщении содержатся сведения, указывающие на признаки административного правонарушения либо дисциплинарного проступка;

- если поступившая информация свидетельствует о необходимости возбуждения уголовного дела в порядке частного обвинения.

Дополнительно, нормы, закрепленные в Приказе Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан №89 от 19 сентября 2014 года, допускают возможность проведения неотложных следственных действий без регистрации в ЕРДР в тех случаях, когда анализ поступивших сведений свидетельствует об отсутствии признаков уголовного правонарушения. В подобных ситуациях заявление или сообщение может быть оставлено без дальнейшего процессуального рассмотрения с его помещением в номенклатурное дело [22].

Применение данных положений, допускающих проведение неотложных следственных действий без автоматического инициирования досудебного расследования, ставит под сомнение правовую обоснованность норм, закрепленных в ч.1 ст. 196 УПК РК, а также в ч.ч. 1 и 2 ст.179 УПК РК.

Считаем обоснованным утверждение о том, что существующая практика, допускающая производство неотложных следственных действий без последующего начала досудебного расследования, влечет размывание границ уголовного процесса и снижает уровень процессуальных гарантий. Данная ситуация способствует юридической неопределенности и ослаблению защиты прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства.

Таким образом, детальный анализ ст.179 УПК РК позволяет выявить нормативное противоречие между ч.1, согласно которой осуществление неотложного следственного действия влечет начало досудебного расследования, и последующими положениями, содержащимися в ч.ч. 2 и 6 данной статьи, а также в ч. 1 ст.196 УПК РК.

Обратим внимание и на то, что в период действия УПК Казахской ССР процессуальное значение следственных действий было существенно ограничено, поскольку их проведение не влекло за собой обязательного начала расследования уголовного дела со стороны правоохранительных органов. В соответствии с нормами УПК КазССР, осуществление любых следственных мероприятий до момента официального возбуждения уголовного дела было запрещено (ст. 85 УПК КазССР от 22 июля 1959 г.). Однако, уже в 1965 году законодатель ввел исключение, разрешив проведение двух видов следственных действий — осмотра места происшествия и назначения экспертизы — в случаях, когда необходимость их проведения была обусловлена срочным получением доказательственной информации [23].

Следует отметить, что данные нормативные ограничения были направлены на обеспечение правовых гарантий участников уголовного судопроизводства и предотвращение процессуальных нарушений. Однако со временем прослеживалась тенденция к признанию доказательственного значения сведений, полученных в ходе доследственной проверки, что привело к расширению перечня допустимых следственных действий.

Так, к 1997 году УПК Республики Казахстан позволял осуществлять до возбуждения уголовного дела осмотр места происшествия, выемку, назначение экспертизы, освидетельствование и отбор образцов. При этом указанные процессуальные мероприятия не были связаны с обязательным возбуждением уголовного дела и не квалифицировались как «неотложные», что отражает эволюцию подходов к правовому регулированию уголовного процесса.

Современное уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан устанавливает неразрывную связь между

производством неотложных следственных действий и началом досудебного расследования, что закреплено в части 2 статьи 179 УПК РК. Однако ключевым аспектом является тот факт, что временной отсчет досудебного расследования начинается не с момента выполнения первого неотложного следственного действия, а с момента регистрации уголовного дела в ЕРДР. В этом контексте неотложное следственное действие может рассматриваться как предварительный этап, обязательный для последующей регистрации в ЕРДР.

Следует подчеркнуть, что современная редакция УПК РК была разработана с учетом процессуального опыта Украины, где в 2012 году была упразднена стадия возбуждения уголовного дела. В украинской модели досудебное расследование начинается исключительно с момента внесения информации в ЕРДР, а до момента регистрации допускается проведение лишь одного следственного действия — осмотра места происшествия, который при этом не приобретает статуса «неотложного» [24].

В отличие от уголовно-процессуального законодательства Украины, которое четко устанавливает процессуальные рамки начала досудебного расследования, УПК Республики Казахстан не обладает аналогичной степенью нормативной определенности. Это создает определенные сложности в правоприменительной практике, особенно в аспектах, касающихся механизмов инициирования досудебного производства и трактовки категории «неотложные следственные действия».

Подводя итог проведенному анализу, следует отметить, что для устранения выявленных правовых коллизий и нормативных противоречий в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан целесообразно отказаться от использования термина «неотложные» применительно к следственным действиям, осуществляемым до регистрации материалов в ЕРДР.

Несмотря на то, что в юридической науке предложена замена данного понятия термином «первоначальные следственные действия», представляется более обоснованным отказаться от специального обозначения

ния подобных процессуальных мероприятий, поскольку их правовой статус не требует дополнительной терминологической конкретизации.

В этой связи целесообразно исключить связь всех следственных действий, предшествующих регистрации в ЕРДР, с категорией «неотложные», обеспечив тем самым большую нормативную определенность и исключив неоправданные сложности в правоприменительной практике.

Внесение предлагаемых изменений позволит устранить существующие трудности в трактовке понятия «неотложные следственные действия», а также исключить нормативные противоречия, выявленные в поло-

жениях УПК РК. Кроме того, данные корректировки будут способствовать снижению рисков нарушения конституционных прав и законных интересов граждан в процессе уголовного судопроизводства.

В то же время остается нерешенным вопрос о допустимости использования следственных действий, проведенных до официального начала досудебного расследования, в качестве доказательств в рамках рассмотрения уголовных дел частного обвинения, а также в административном или дисциплинарном производстве. Однако полагаем, что данная проблема требует отдельного всестороннего анализа и научного обоснования, что выходит за пределы рассматриваемой тематики настоящего исследования.

Список использованных источников:

1. Семенцов В.А. Досудебное производство по новому Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан // Российский юридический журнал. – 2015. – №4 (103). – С. 20-25.
2. Рыжаков А.П. Уголовный процесс: учебник для вузов. – Изд. 3-е, испр. и доп // М.: Издательство «НОРМА». – 2004. – 704 с.
3. Быховский И.Е. Развитие процессуальной регламентации следственных действий // Советское государство и право. – 1972. – № 4. – С. 105-111.
4. Тертышник В.М. Уголовный процесс: учебное пособие. – Изд. 2-е, пер. и доп // Харьков: Издательство «Арсис» – 1999. – 528 с.
5. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма: монография. – М.: Юрлитинформ, – 2001. – 208 с.
6. Гусаков А.Н. Следственные действия и тактические приемы: автореф. ... канд. юрид. наук. – М. – 1973. – 16 с.
7. Егоров Н.Н., Протасевич А.А. Криминалистические аспекты классификации следственных действий как одного из основных средств доказывания // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. 2023. №3 (41). – С. 98-108
8. Телигисова С.С. К вопросу о проблемных аспектах правового регулирования производства следственных и иных процессуальных действий на стадии возбуждения уголовного дела // Закон и право. - 2025. - №1. – С. 245-251
9. Зыонг Ф.Т. История становления и развития положений уголовно-процессуального законодательства о возбуждении уголовных дел // Universum: экономика и юриспруденция. 2025. №2 (124). – С. 45-47
10. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года № 174-ФЗ. [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30407315 (дата обращения: 10.02.2025).
11. Елфимов П.В. Проверочные действия, проводимые на стадии возбуждения уголовного дела по преступлениям о сбыте наркотических средств бесконтактным способом посредством сети интернет// Вестник Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, - 2024. - № 4 (17). – С. 54-60
12. Телигисова С.С. К вопросу о производстве следственных действий: проблемные аспекты в российском уголовном процессе // Закон и право. - 2025. - №2. – С. 278-281
13. Рамазанов М.М., Гамидов А.М. К вопросу о неотложных следственных действиях // Закон и право. 2019. №7. – С. 86-88

14. Махов В.Н., Стародубцев Г.С. Значение неотложных следственных действий // Общество и право. - 2012. - №1 (38). [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-neotlozhnyh-sledstvennyh-deystviy> (дата обращения: 18.02.2025).
15. Николюк В.В., Бахта А.С., Анешева А.Т. Институт неотложных следственных действий нуждается в неотложном переосмыслении // Всероссийский криминологический журнал. - 2024. - №1. - С. 70-80
16. Деришев Ю.В., Нурмагамбетов А.С. Реформа досудебного производства по новейшему уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан // Научный вестник Омской академии МВД России. –2015. – №3 (58). – С. 26-29
17. Ахпанов А. Н. Конструктивно-критический подход к проекту новой редакции УПК Республики Казахстан// Право и государство. – 2013. – № 3 (60). – С. 51-55.
18. Жунусова М.К. Дифференциация форм досудебного расследования в Республике Казахстан: вопросы теории уголовного процесса//Ғылым – 2023. - №4 (79) - С.70-77
19. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V. [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 18.02.2025).
20. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206. [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000206_ (дата обращения: 18.02.2025).
21. Луковников Г.Д. Органы дознания в системе досудебного производства по уголовным делам: автореф. ... канд. юрид. наук. – М., – 1999. – 29 с.
22. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89 «Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований». [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744>
23. Уголовно-процессуальный кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. [Электронный ресурс]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K590001000_
24. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13.04.2012 № 4651-VI/. [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31197178

Сведения об авторе

¹**Сүлейменов Темірлан Нығыманович** — кандидат юридических наук, начальник кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова.

Сүлейменов Темірлан Нығыманұлы — заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық процесс кафедрасының бастығы.

Suleimenov Temirlan Nygymanovich — Candidate of Law, Head of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov.

^{1,2} Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

АҚПАРАТТЫҚ-ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ЖЕЛІСІН ПАЙДАЛАНА ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАРДЫ АШУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Осы мақалада адамның қылмыс жасаудағы кінәсін растайтын немесе жоққа шығаратын дәлелдемелердің бірі – оның қалдырған ізі қарастырылады. Заманауи ақпараттық технологиялар желіні пайдаланушының өзі тікелей пайдалану немесе алдын ала жасалған алгоритм бойынша автоматты режимде цифрлық технологиямен қажетті нәтиже алу және оны адамға беру арқылы адам өміріне қатысты сұрақтарды шешуге мүмкіндік береді. Осының нәтижесінде ғаламтордың ақпараттық-телекоммуникациялық желісінде және оған қол жеткізу құрылғыларында іздердің екі тобы құрылады. Іздердің бірінші тобы – бұл электронды есептеу құрылғысымен өзгертілген және адам үшін семантикалық тұрғыдан түсінікті және адамның өзі және (немесе) оның қызметі туралы куәландыратын пайдаланушы ақпараты. Іздердің екінші тобына әріптік-цифрлық код түрінде алгоритмделген, яғни электрондық есептеу құрылғылары, бағдарламалық қамтамасыз ету, ақпараттық жүйелердің жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болатын, электрондық хабарламалар мен құжаттарды қабылдау, беру, жеткізу, өңдеу және сақтау үшін қолданылады.

Түйінді сөздер: із, ғаламтор ақпараттық-телекоммуникациялық желісі, пайдаланушы, идентификатор, IP-мекенжайы, домен атауы, логин.

ОСНОВАНИЯ РАСКРЫТИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОЙ СЕТИ

Данной статье рассматривается одно из доказательств, подтверждающих или отрицающих вину человека в совершении преступления – оставленный им след. Современные информационные технологии позволяют решать вопросы, связанные с жизнью человека, непосредственно эксплуатируя сеть самим пользователем или получая желаемый результат с помощью цифровых технологий в автоматическом режиме по заранее разработанному алгоритму и передавая его человеку. В результате этого создаются две группы следов в информационно-телекоммуникационной сети интернета и устройствах доступа к ней. Первая группа следов - это пользовательская информация, измененная электронным вычислительным устройством и семантически понятная человеку и свидетельствующая о самом человеке и (или) его деятельности. Вторая группа следов используется для приема, передачи, доставки, обработки и хранения электронных сообщений и документов, алгоритмизированных в виде буквенно-цифрового кода.

Ключевые слова: след, информационно-телекоммуникационная сеть интернет, пользователь, идентификатор, IP-адрес, доменное имя, логин.

GROUND FOR THE DISCLOSURE OF CRIMES COMMITTED USING THE INFOR- MATION AND TELECOMMUNICATION NETWORK

This article examines one of the proofs confirming or denying the guilt of a person in committing a crime - the trace left by him. Modern information technologies make it possible to solve problems of human life by direct exploitation of the network by the user, or by generating the necessary result by digital technology in an automatic mode using a previously developed algorithm and providing it to the person. As a result, two groups of traces are formed in the information and telecommunication network «Internet» and access devices to it. The first group of traces is user information, transformed by an electronic computing device and presented in a semantically understandable form for a person and indicating the person himself and / or his activity. The second group of traces includes algorithmized in the form of an alphanumeric code, i.e. generated by electronic computing devices, software, the functioning

of information systems and are used to receive, transmit, deliver, process and store electronic messages and documents.

Key words: trail, information and telecommunication network «Internet», user, identifier, IP-address, domain name, nickname, login.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауында: «Цифрландыру – сәнге айналған үрдіске ілесу емес, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы. Ең алдымен, цифрлы теңсіздікті жойып, барлық азаматты интернетпен және сапалы байланыспен барынша қамтамасыз ету керек. Бүгінде бұл жолдар мен электр қуаты сияқты негізгі қажеттілікке айналып отыр. «Деректермен» жұмыс істеуді жаңа деңгейге көтеру керек. Мәліметтер базасының бірыңғай жүйесімен қамтамасыз ету және оны әрі қарай дамыту – Үкіметтің басты міндетінің бірі» – деп атап көрсеткен болатын. [1].

Осыған байланысты қазіргі таңда халыққа қызмет көрсетуді цифрландыру мәселесі өте өзекті және қажет болып табылатын міндеттердің бірі болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізуде де мұның атқаратын маңызы орасан зор.

Криминалистика саласындағы зерттеулер оның міндеттерін анықтауда көптеген тәсілдердің бар екенін көрсетеді. Сонымен, ғалымдардың бір тобы криминалистиканың жалпы міндеті – оның өмір сүру және даму мақсатын анықтайтын нақты күштері мен құралдарымен қылмысқа қарсы күресті насихаттау деп санайды [2]. Ал, басқа ғалымдардың ұстанымына сәйкес, криминалистиканың жалпы міндеттері қылмыстарды тез және толық ашу мен тергеуді қамтамасыз ету, қылмыстық қол сұғушылықтың алдын алу және жолын кесу болып табылады [3].

Ресей ғалымдары Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов, С.В. Маликов криминалистика ғылымының міндеті – қылмыстық іс бойынша ақиқат пен шындықты анықтау міндеттерін шешу үшін құқық қорғау және сот органдарына ережелер, ұсыныстар әзірлеудің қажет екендігін атап өтеді [4]. Жалпы алғанда біз үшін криминалистика-

ның жалпы міндеті Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінде белгіленген қылмыстық іс жүргізудің негізгі мақсаттарына қатысты нақтыланады деп санайтын авторлардың ұстанымы неғұрлым жақын: қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді (анықтау және алдын ала тергеу) тиімді техникалық құралдармен және әдістермен қамтамасыз ету; қылмыс жасағаны үшін кінәлі тұлғаны немесе адамдарды анықтау және әшкерелеу; оларға әділ жаза қолдану немесе одан босату үшін қажетті дәлелдер базасын құру.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қылмыстық іс жүргізудің мақсатына қатысты криминалистика мәселесін шешудің негізі тиісті органдар мен лауазымды тұлғалардың қылмысқа қарсы күрестің қолданыстағы және жаңа құралдары мен әдістерін қолдану және жетілдіру арқылы жүзеге асырылатын іздестіру-танымдық іс-әрекет екенін атап өткен жөн.

Тергеу органдарының алдында тұрған негізгі міндет – бұл заңда көзделген дәлелдеуге жататын мән-жайлар мен жағдайларды барынша толық анықтау. Тергеу үшін адамның кінәсін растайтын немесе жокқа шығаратын дәлелдер қажет. Осындай дәлелдердің бірі қылмыс жасауда қалдырылған немесе пайда болған іздер болуы мүмкін екендігін айта кеткен жөн.

Іздердің пайда болуы немесе қалдырылуының механизмі туралы криминалистикалық ілім қылмыстың іздерін қылмыс жасау кезінде жансыз табиғатта өзгерістер болған кезде және қылмыс жасау адамдардың санасы мен жадында ақыл-ой бейнелерінің пайда болуына және шоғырлануына әкеліп соқтырған кезде материалдық сипатқа бөледі. Тиісінше, мұндай іздерді зерттеудің түпкі мақсаты, көбінесе іздің жеке тұлғамен тікелей байланысының болуын немесе болмауын анықтау болып табылады.

Қазіргі уақытта ғаламтордың ақпараттық-телекоммуникациялық желісі (келесіде – Ғаламтор АТЖ) адамға өзінің жалпы қолжетімділігіне байланысты оны пайдалану бойынша көптеген мүмкіндіктер береді. Азаматтар ғаламтор желісінде және оның ресурстарында ұсынылған түрлі қызметтерді белсенді түрде пайдаланады: қандай да бір мемлекеттік қызметті алу мақсатында ресми сайттарда тіркеледі, әлеуметтік желілердің сайттарында сөйлеседі, сату сайттарында онлайн режимінде сатып алулар жасайды. Сонымен қатар, мұндай әрекеттер ғаламтор-ресурстарды қолдана отырып, әртүрлі қылмыстар жасауға байланысты заңсыз мақсаттармен де байланысты болуы мүмкін.

Жаңа ақпараттық технологиялардың пайда болуы және қуатты компьютерлік сақтау мен ақпаратты өңдеу жүйелерінің дамуы ақпаратты қорғау деңгейін арттырды және мәліметтерді сақтау сәулетінің күрделілігімен бірге ақпараттық қорғау тиімділігінің өсуін талап етті. Осылайша біртіндеп экономикалық ақпаратты қорғау міндетті болып табылады: ақпаратты қорғауға арналған барлық құжаттардың түрлері әзірленуде; ақпаратты қорғау бойынша ұсыныстар жасалады; тіпті ақпаратты қорғау мәселелерімен айналысатын ақпаратты қорғау туралы заңмен және ақпараттарды қорғаудың міндеттерімен жүзеге асырылады, сондай-ақ ақпаратты қорғаудың бірегей мәселелерін шешеді [5]. Осыған байланысты П.В. Мочагиннің пікірімен де келіспеу мүмкін емес, ол қылмыс жасау процесінде ғаламтор мен оның ресурстарының кең таралуы үлкен рөл атқарады деп көрсетеді. Бүгінгі таңда желіде жиі кездесетін әрекеттердің бірқатар тізімі бар. Оларға келесілер жатады, яғни: ғаламтордағы алаяқтық, жеке өмірге қол сұғушылық, порнографиялық өнімдерді тарату, авторлық және патенттік құқықтарды бұзу, заңмен қорғалатын мемлекеттік құпияны жария ету, террористік және экстремистік әрекеттер және т. б. [6].

Жоғарыда айтылғандардың бәрі ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдана отырып жасалатын қылмыстардың нәтижесінде

іздердің бейнесі айтарлықтай кеңейе түседі – жаңа, дәстүрлі емес іздер пайда болады, оларды қылмыстарды ашу және тергеп-тексеру, қылмыскерлердің кінәсін толық дәлелдеу үшін қолдануға болады [7].

Бұл қылмыстың жасалуы ортасын, сондай-ақ несие, есеп айырысу, әлеуметтік, дисконттық карталар, ұялы байланыс құрылғылары қалдырған электронды, виртуалды іздерді, олардың иелерінің әрекеттері мен қоныс аударуын нақты бақылауға болатын «бейнелі» іздер болуы мүмкін, ал кейбір жағдайларда олардың иесінің заңсыз ауысып отыруын анықтайды және тоқтатады [8].

Компьютердің, смартфонның, планшеттің және басқа да цифрлық құрылғылардың көмегімен пайдаланушының ғаламторға кез келген уақытта шығуы – оның желіде болғандығы жөніндегі іздерді тудырады. Алайда В.Б. Вехов атап өткендей, қылмыстық іс бойынша дәлелдеме бола алатын ақпаратты тиісті техникалық құрылғылар мен автоматтың көмегімен адам электронды тасымал-даушыда тіркей алады – бұл электрондық есептеу машиналарына арналған бағдарлама алгоритмінің нәтижесі болып табылады [9].

Бағдарламаның автоматты жұмысына байланысты іс-шаралар жасанды интеллект негіздерінен туындайды, олар компьютерлік бағдарламалар, бағдарламалық кешендер ретінде түсіндіріледі және олар алдын ала белгіленген алгоритм бойынша әрекет етіп қана қоймастан, сонымен қатар болжау, тәуекелдерді бағалау, толық емес мәліметтермен жұмыс істеу және тағы басқа да сол сияқты адамның имманентті шығармашылық функцияларын жүзеге асырады [10].

Осыдан шыға отырып, заманауи ақпараттық технологиялар желіні пайдаланушының өзі тікелей пайдалану арқылы адам өмірінің мәселелерін шешуге немесе алдын ала жасалған алгоритмге сәйкес цифрлық технологияның қажетті нәтижесін автоматты түрде шығаруға және оны адамға ұсынуға мүмкіндік беретіндігін атап өткен жөн. Осының нәтижесінде, ғаламтор АТЖ және оған қол жеткізу құрылғыларында іздердің екі тобы пайда болады.

Аталмыш іздердің бірінші тобы – бұл адам үшін семантикалық тұрғыдан түсінікті және адамның өзі немесе оның қызметі туралы ақпаратты куәландыратын электронды есептеу құрылғысымен өзгертілген пайдаланушының ақпараты. Мұндай іздер мемлекет аумағында таратуға тыйым салынған ақпарат болып табылуы да мүмкін; қылмыстық іс-әрекетке немесе жасалған қылмысқа қатысы бар адам туралы мәтіндік, кестелік, графикалық, аудио немесе бейне деректер түрінде көрсетілген ақпарат. Қылмыс жасауға дайындалуға, жасауға немесе оның ізін жасыруға байланысты іздердің бұл тобы, әдетте, бірінші кезекте құқық қорғау органдарының назарына бірден түседі.

Іздердің екінші тобына біз әріптік-цифрлық код түрінде алгоритмделген, яғни электрондық есептеу құрылғылары, бағдарламалық қамтамасыз ету, электрондық хабарламалар мен құжаттарды қабылдау, беру, жеткізу, өңдеу және сақтау үшін пайдаланылатын ақпараттық жүйелердің жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болатын жолдарды жатқызамыз.

В.В. Поляков пен А.В. Шебалин атап өткендей, компьютерлік жүйелер ақпаратты қалыптастыру, қабылдау, өңдеу, сақтау, беру және жеткізу үшін қолданылатын техникалық және бағдарламалық құралдардың жиынтығы болып саналады. Бұл байланыс құралдары электронды-цифрлық нысанда, яғни компьютерлік ақпарат болып табылатын тұтас электронды-есептеуіш жүйе болып табылады [11].

Осылайша, ғаламтор АТЖ пайдалану нәтижесінде осындай тасымалдаушылардағы тіркелген ақпарат электронды-цифрлық із болып табылады және ол кез келген криминалистикалық маңызды компьютерлік ақпаратты, яғни электронды-цифрлық сипаттағы (мәліметтер, хабарламалар, мағлұматтар), өзара электромагниттік әрекеттесу арқылы материалдық тасымалдаушыда тіркелген немесе электромагниттік сигналдардың көмегімен байланыс арналары арқылы беріледі [12].

Бұл жерде іздердің бірінші және екінші түрлерінің бір-бірімен тығыз байланысты екендігін және де күрделі ақпараттық жүйені

құрайтынын айта кету керек. В.С. Овчинский дұрыс айтып өткендей, кез келген жүйенің ең осал элементі – бұл адамның өзі [13].

Сондықтан, ғаламтор АТЖ пайдаланушысын анықтау міндетін шеше отырып, тиісті алгоритмдерге сүйену арқылы бірінші кезекте барлығын пайдаланушының іздерінен бастау керек. Мұндай іздердің пайда болуы – пайдаланушының ғаламтор АТЖ-не техникалық құрылғы арқылы қосылу кезеңінде орын алатыны заңдылық болып табылады.

Мұндай желілік қосылымға IP-мекенжайы деп аталатын белгілі бір символдық мән беріледі. Әрі қарай, пайдаланушы кез келген ресурсқа ауысқан кезде, тағайындалған символдық комбинация өзінің мәнін сақтайды және провайдердің серверінде белгіленеді, ол осындай қосылуды және белгілі бір ғаламтор-ресурстың әкімшісін қамтамасыз етеді.

Техникалық тұрғыдан IP-мекенжайы ғаламтор АТЖ-не қосылған құрылғының (компьютердің немесе өзге де электрондық-есептеу техникасының) бірегей идентификаторы (мекенжайы) болып табылады. Яғни, пайдаланушы желіге қосылу кезінде идентификатормен – IP-мекенжайымен ұсынылады, оны провайдер пайдаланушы желіге қосылатын техникалық құрылғыға автоматты түрде тағайындайды. Бұл идентификатор пайдаланушының назарынан жасырылған, оны анықтау үшін техникалық құрылғымен қосымша манипуляцияларды қолдану немесе провайдерге сұрау салу арқылы хабарласу қажет.

Тиісінше, жеке тұлғаға қатысты ғаламтор АТЖ пайдаланушысын табу үшін анықтау және алдын ала тергеу органдары бірізділік әрекеттер жасауы тиіс: бірінші – идентификаторды (IP-мекенжайды) белгілеу; екінші – оның пайдаланылған техникалық құрылғыға сәйкестігін анықтау; үшінші – техникалық құрылғыны пайдаланушыны, яғни жеке тұлғаны анықтау.

Ғаламтор АТЖ пайдаланушы оның ресурстарында (сайттарында немесе сайт беттерінде) идентификаторы бар әртүрлі

әрекеттерді жүзеге асырады: ресурстарда тіркеу, олардағы ақпаратты жариялау, файлдарды жіберу және басқа да әрекеттер. IP-мекенжайдан басқа, мұндай әрекеттерді орындау үшін қосымша идентификаторлар – логин/никнейм (лақап аты), домен атауы қажет. Мұндай идентификаторлар ғаламтор қолданушыларының кең аудиториясына ашық және оларды анықтау үшін техникалық құрылғымен қосымша әрекеттерді қажет етпейді.

Жоғарыда айтылғандардан пайдаланушы мен оның техникалық құрылғысы IP-мекенжайы, никнейм/логині, домен атауы сияқты ғаламтор-идентификаторлармен АТЖ-де ұсынылуы мүмкін. Осыған байланысты «пайдаланушы идентификаторы» ұғымының мазмұнына не кіретінін нақтылау қажет.

Пайдаланушының идентификаторы дегеніміз – бұл жеке адамға немесе адамдар тобына берілетін және есептеу жүйесінің ресурстарын қолдануға рұқсат беретін символдық атау. Біздің ойымызша, бұл анықтама жалпы және қылмыстарды тергеп-тексеруге қатысты идентификаторлардың ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік бермейді.

Ғаламтор АТЖ пайдаланушысының идентификаторы деп пайдаланушы (терминал) жабдығының желілік қосылымына берілетін немесе пайдаланушы өзінің нақты ресурсында ғаламтор АТЖ-сін пайдалану кезінде дербес сұрайтын, осындай жабдықты және оны пайдалануға құқығы бар адамның деректерін анықтауға мүмкіндік беретін символдардың (сандардың, әріптердің) тіркесін түсінуді ұсынамыз.

Пайдаланушы идентификаторының анықтамасын, жұмыс істеу ерекшелігін басшылыққа ала отырып, аталған идентификаторлар – IP мекенжайы, никнейм/логині, домен атауын екі топқа бөлуге болады:

- «көрінбейтін» идентификаторлар – IP-мекенжайы мысалында;

- «көрінетін» идентификаторлар – никнейм/логин, домен атауы. Идентификаторлар – никнейм/логин, домендік атауы – ғаламтор АТЖ-де ашық және көпшілікке қолжетімді болып табылады, оларды желіні пайдаланушылар көреді және

бұл үшін компьютерлік технологиялардың жұмыс істеу саласынан терең (арнайы) білімді пайдалану талап етілмейді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тиісті ұйымдар мен мекемелерге сұраухаттар жіберумен байланысты процестік әрекеттерді жүргізбей-ақ көрінетін идентификаторларды өз бетімен анықтай және зерттей алады.

Сондықтан, мұндай бөлу идентификациялық жұмыс істеу ерекшелігі және олар туралы ақпаратты жеке тұлғаны идентификациялау үшін пайдалану тұрғысынан өте орынды және негізді болуы мүмкін деп санаймыз.

Әрі қарай, криминалистикалық идентификацияның дәстүрлі теориясы саласындағы қолдағы бар ғылыми және практикалық әзірлемелер жоғарыда аталған идентификаторлардың көмегімен адамды, яғни ғаламтор АТЖ-сін пайдаланушыны анықтауға толық мүмкіндік бере бермейтінін атап өткен жөн. Бұл ғаламтор АТЖ қолданатын қылмыскерлердің желіде мүмкіндігінше назардан тыс қалып, олардың жеке басын анықтау мүмкіндігін барынша азайтуға деген ұмтылысымен сипатталады. Бұл кездейсоқтықтан жасалмайды, себебі ғаламтор АТЖ-сін пайдалану қолданыстағы заңмен толық көлемде реттелмеген. Бұдан басқа, әрекеттерді жасырын түрде желіде жасауға мүмкіндік беретін, яғни анонимайзерлер деп аталатын әртүрлі бағдарламалық құралдар бар [14].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, желідегі пайдаланушының құпиялығын болдырмау үшін қабылданатын мемлекеттік шаралар ғаламтор АТЖ-де адамның шынайы деректері бар бейнесі ретіндегі іздерді қабылдауға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн.

Алайда, қылмыстарды ашу және тергеп-тексеруде желілік технологияларды қолдану жеке тұлғаны, яғни пайдаланушының идентификаторлары арқылы ғаламтор АТЖ пайдаланушысын желіде идентификатор берілген пайдаланушы жабдықтарын адамдардың кең тобы пайдалана алатындығын ескеру қажет. Сондықтан, ғаламтордағы АТЖ пайдаланушысының идентификаторын нақты

адаммен салыстыру процесі тергеу әрекеттері мен жедел іздестіру шараларының жиынтығын жүргізуді қажет ететін уақытта осындай идентификаторы бар жабдықты пайдаланған адамды анықтау үшін қажет деп санаймыз.

Егер адамды классикалық идентификациялауда адамның жеке белгілерін мүмкіндігінше зерттей отырып, оқиға орнында қалдырған қолының ізімен анықтауға болатын болса, онда оның мүмкін болатын топтық сипатын қоспағанда ғаламтор АТЖ-де қалдырылған із бойынша жеке идентификациялау туралы айтуға болады.

Бұл тұрғыда топтық идентификацияның объектісі ретінде техникалық құрылғының заңды иесі де, оған қол жеткізе алатын басқа адамдар да бола алады.

Интернет пайдаланушысын анықтауға бағытталған қылмыстық қудалау субъектілерінің іс-әрекеттерінің төмендегідей бастапқы алгоритмі болуы мүмкін деп санаймыз:

- пайдаланушы идентификаторын анықтау;

- байланыс провайдеріне, сайт әкімшісіне ғаламтор АТЖ кіруді жүзеге асыратын техникалық құрылғы және қызықтыратын идентификатор бойынша толық ақпарат алу мақсатында сұраухат дайындау және жолдау;

- пайдаланушы жабдығының иесінен жауап алу;

- пайдаланушы жабдығына қол жеткізе алатын адамдар шеңберін анықтау, олардан жауап алу;

- тергеушіні қызықтыратын уақыт бойынша желіге қол жеткізген адамдардың орналасқан жерін қадағалау үшін ғаламтор АТЖ-не қосылу жүзеге асырылған географиялық орынға жақын жердегі бейнежазбаларды алу және қарап-тексеру;

- пайдаланушы ғаламтор АТЖ-не кіру жүргізілген орынды тінту;

- пайдаланушының жабдықтарын тексеру;

- сараптамалар тағайындау (компьютерлік-техникалық, лингвистикалық, сот-медициналық, заттай дәлелдемелер бойынша және т.б.).

Қылмысты жасауға дайындалу және оны жасауға қатысы бар ғаламтор АТЖ пайдаланушысын анықтауға бағытталған жедел-іздестіру шараларының ішінде келесілерді көрсету қажет деп санаймыз:

- әртүрлі мекемелерден пайдаланушы туралы мәліметтер алуды, сондай-ақ ақпараттық ресурстардың ашық көздерінен мағлұматтар алуды көздейтін анықтамалар алу;

- зерделеу, сипаттау, бұрынырақта алынған объектілермен салыстыру арқылы оларды зерттеу үшін қажетті ақпаратты тасымалдаушыларды – объектілерді алуды көздейтін салыстырмалы зерттеу үшін үлгілерді жинау;

- компьютерлік ақпаратты алу;

- жасырын бақылау – жедел-іздестіру және қылмыстық іс жүргізу қызметінің міндеттерін шешуде маңызы бар мәліметтерді алу үшін арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып және нәтижелерді бекіту (немесе онсыз) ақпарат беру желілерінде жүзеге асырылатын жедел-іздестіру шарасы;

- ақпараттық объектілерді анықтау, зерделеу, бекіту үшін кең мүмкіндіктер ашатын жедел енгізу;

- жедел эксперимент – белгілі бір ақпараттық объектілерді және оның субъектілерінің заңсыз әрекеттерінен туындайтын қатынастарды модельдеуге бағытталған жедел-іздестіру шарасы [15].

Осылайша, тергеу және жедел іздестіру бөліністерінің өзара сәтті әрекеттесуімен қойылған міндеттер бойынша міндеттерді тактикалық тұрғыдан дұрыс бөлумен, сондай-ақ ғаламторлық-ресурстарды шебер пайдаланумен заңсыз әрекеттерді жүзеге асыратын пайдаланушының жеке басын анықтауға байланысты мәселені шешуге болады. Әрине, тергеу әрекеттері мен жедел-іздестіру шараларының саны мен тәртібі іс бойынша қалыптасқан тергеу жағдайына байланысты болады және қолдағы бар деректердің көлеміне қарай өзгеріп отырады.

Қандай да бір жолмен, бірақ заңсыз қызметке ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды кеңінен енгізу тергеуді жүзеге асыратын қызметкерлердің іздеу-танымдық қызметін ғаламтор АТЖ сияқты

ақпарат көзін пайдалануды кеңейту арқылы, атап айтқанда, пайдаланушыны, яғни жеке тұлғаны идентификациялау мәселесін шешу арқылы жетілдіру қажет деп айтуға мүмкіндік береді.

Осылайша, жоғарыда аталғандарды қорытындылай келе, төмендегідей қорытындыға келуге болады:

1. Дәстүрлі криминалистикалық идентификациялау саласындағы қолдағы бар ғылыми және практикалық әзірлемелер идентификаторлар арқылы ғаламтор АТЖ-да ұсынылған адамды идентификациялауды толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндік бере бермейді.

Бұл ғаламтор АТЖ пайдаланушының идентификаторларын және олардың жеке тұлға қылмысты дайындау, жасау және жасыру кезінде пайдаланған техникалық құрылғыға қатыстылығын анықтауды, яғни осы адамның өзін анықтауды қажет етеді.

2. Ғаламтор АТЖ пайдаланушысының идентификаторы деп пайдаланушы (соңғы) жабдығының желілік қосылысына берілетін

не пайдаланушының ғаламтор АТЖ-сін оның нақты ресурсында пайдалану кезінде дербес қоятын, осындай жабдықты және оны пайдалануға құқығы бар тұлғаның деректерін айқындауға мүмкіндік беретін символдар (сандар, әріптер) комбинациясын түсіну ұсынылады.

3. Пайдаланушы идентификаторының анықтамасын, жұмыс істеу ерекшелігін басшылыққа ала отырып, аталған идентификаторлар – IP мекенжайы, никнейм (лақап аты)/ логині, домен атауын екі топқа бөлген жөн: «көрінбейтін» идентификатор, IP мекенжайы және «көрінетін» идентификаторлар, никнейм/логин, домен атауы.

4. Заңсыз қызметке ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды кеңінен енгізу тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның іздеу-танымдық қызметін ғаламтор АТЖ сияқты ақпарат көзін пайдалануды кеңейту арқылы, атап айтқанда, пайдаланушы – жеке тұлғаны идентификациялау мәселесін шешу арқылы жетілдіру қажет деп айтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі» Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. <https://www.akorda.kz/kz/>.

2. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: учебник для вузов /под ред. Р.С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 992 б.

3. Криминалистика: учебник для экспертов-криминалистов /под ред. А.Г. Филиппова. М.: Юрлитинформ, 2005. Б. 5.

4. Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: учебник. 2-е изд. М.: Инфра-М, 2009. 503 б.

5. Амангельдиев Д.А., Сембаева М.Б. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздігінің жай – күйі // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы. 2024. №1. 78-83

6. Мочагин П.В. Виртуально-информационный и невербальный процесс отражения следообразований как новое направление в криминалистике и судебной экспертизе // Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». 2013. № 2. Б. 148-154.

7. Ищенко Е.П. Российская криминалистика сегодня // О криминалистике и не только: избранные труды. М.: Проспект, 2016. Б. 38-46.

8. Ищенко Е.П. Актуальные направления развития криминалистики //Актуальные вопросы криминалистики и уголовно-процессуального права: мат.конф. Киров, 2005. Б. 7-11.

9. Вехов В.Б. Понятие, виды и особенности фиксации электронных доказательств // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. 2016. № 1 (11). Б. 155-158.

10. Бахтеев Д.В. Искусственный интеллект в криминалистике: состояние и перспективы использования // Российское право: образование, практика, наука. 2018. № 2. (104). Б. 43-49.

11. Поляков В.В., Шебалин А.В. К вопросу об использовании понятий «виртуальные следы» и «электронно-цифровые следы» в криминалистике // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2013. № 11-1. Б. 123-125.

12. Вехов В.Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки: монография. Волгоград: ВА МВД России, 2008. Б. 84.

13. Овчинский В.С. Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры. М.: Норма; Инфра-М, 2018. Б. 154.

14. Вехов В.Б., Ульянова М.А. К вопросу криминалистического исследования анонимайзеров // Актуальные научные исследования в современном мире. 2018. № 7-3 (39). Б. 54-57.

15. Ищенко Е.П. О некоторых подходах к выявлению и расследованию преступлений, совершаемых в виртуальном пространстве // О криминалистике и не только: избранные труды. М.: Проспект, 2016. Б. 14-23.

Авторлар туралы мәліметтер:

Уақасов Досжан Асылбекұлы — Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының Ғылыми кеңесінің ғалым хатшысы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі, e-mail: udosa@kpa.gov.kz

Уақасов Досжан Асылбекович – Ученый секретарь Ученого совета Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова., кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции

Uakasov Doszhan Asylbekovich – Academic Secretary of the Academic Council of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov, Candidate of Law, Associate Professor, Police Colonel.

Телемисов Бақытжан Сатыбалдыұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының криминалистика кафедрасының профессоры, з.ғ.м., полиция полковнигі, e-mail: bakytzhan.telemisov@mail.ru

Телемисов Бақытжан Сатыбалдиевич – профессор кафедры криминалистики Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, м.ю.н., полковник полиции.

Telemisov Bakytzhan Satybaldievich – is a professor at the Department of Criminology of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, M.yu.n., police colonel.

-
- Ішкі істер органдарының
кадрларын дайындау
 - Подготовка кадров органов
внутренних дел
 - Training of personnel of internal
affairs bodies

¹*Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev
Aktobe, Republic of Kazakhstan*

THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE INSTITUTE

The article discusses the main forms of conducting classes in higher educational institutions. Traditional forms of education, such as lectures, seminars and practical classes, their features and role in the educational process are described. Particular attention is paid to interactive methods, including discussions, business games and project activities. Forms of practice that allow students to adapt to the real professional environment are also analyzed. The article touches on modern remote technologies, such as online courses, webinars and virtual laboratories. The importance of an integrated approach to the organization of the educational process to improve the quality of education is emphasized.

Keywords Educational process, forms of classes, lecture, seminar, practical lesson, laboratory work, industrial practice, interactive methods, distance learning, online courses, webinars, virtual laboratories.

ЖОО-ДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІ

Мақалада жоғары оқу орындарында сабақ өткізудің негізгі нысандары қарастырылады. Дәрістер, семинарлар және практикалық сабақтар сияқты дәстүрлі оқыту формалары, олардың ерекшеліктері мен білім беру процесіндегі рөлі сипатталған. Интерактивті әдістерге, соның ішінде пікірталастарға, іскерлік ойындарға және жобалық әрекеттерге ерекше назар аударылады. Сондай-ақ білім алушыларға нақты кәсіби ортаға бейімделуге мүмкіндік беретін өндірістік практиканың нысандары талданады. Мақалада онлайн курстар, вебинарлар және виртуалды зертханалар сияқты заманауи қашықтықтан оқыту технологиялары қарастырылған. Білім беру сапасын арттыру үшін оқу процесін ұйымдастыруға кешенді көзқарастың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйінді сөздер: оқу процесі, сабақ нысандары, дәріс, семинар, тәжірибелік сабақ, өндірістік тәжірибе, интерактивті әдістер, қашықтықтан оқыту, онлайн курстар, вебинарлар, виртуалды зертханалар.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС В ВУЗЕ

В статье рассматриваются основные формы проведения занятий в высших учебных заведениях. Описаны традиционные формы обучения, такие как лекции, семинары и практические занятия, их особенности и роль в образовательном процессе. Особое внимание уделяется интерактивным методам, включая дискуссии, деловые игры и проектную деятельность. Также проанализированы формы производственной практики, позволяющие обучающимся адаптироваться к реальной профессиональной среде. В статье затронуты современные дистанционные технологии, такие как онлайн-курсы, вебинары и виртуальные лаборатории. Подчеркивается значимость комплексного подхода к организации учебного процесса для повышения качества образования.

Ключевые слова: образовательный процесс, формы занятий, лекция, семинар, практическое занятие, производственная практика, интерактивные методы, дистанционное обучение, онлайн-курсы, вебинары, виртуальные лаборатории.

The concept of the educational process in higher education institutions. The educational

process in higher education institutions (universities) is a system of activities aimed at the formation of students' professional knowledge, skills, abilities and competencies necessary for the successful performance of future professional activities. This process includes not only lectures and practical exercises, but also independent work, research activities, participation in the social and cultural life of the institute, as well as interaction with teachers and employers.

Higher education performs several key functions:

- Cognitive function – the development of intelligence, the acquisition of knowledge, the development of scientific methods;
- Professional function – training specialists for various fields of activity;
- Social function – personal education, formation of moral values and norms of behavior;
- Economic function – training qualified personnel for the labor market;
- Cultural function is the preservation and transmission of cultural traditions and values.

The modern educational process is based on the principles of continuous learning, which means the need for continuous improvement of knowledge and competencies throughout life.

The educational process in higher education is significantly different from what current students and former students are used to in secondary school. The transition period from secondary school to university is often difficult. The difficulty lies in the complexity and the hope that there is still a lot of time ahead and everything can be done later. In fact, by the time some students take the course exams and get admissions and get the appropriate grades, prepare for certification, they accumulate a lot of unfinished work, for which, as a rule, there is no time left. Therefore, studying at a higher education institution should begin with systematic and daily work, the correct allocation of time for independent work by months, weeks and days. The main condition for successful studies at the university is uniform work during the semester. It must always be remembered that the student period of life is not only interesting lectures and classes, creative evenings and meetings, sports

and amateur artistic activities, but above all systematic, serious and difficult independent work. The student's activity is a complex mental process associated with the comprehensive development of his personality, with the equipping of a broad system of knowledge, skills and abilities of social, general scientific and special cycles of sciences, with the formation of a dialectical—materialistic worldview, aesthetic ideals and other positive personality traits of a modern specialist. The main thing in student work is strict observance of the university's academic schedule. The academic schedule is the correct organization of studies, a certain order of behavior of students in the process of their stay at the university related to their studies. The training schedule is the initial and indispensable condition for the successful training of highly qualified personnel. At the university, it is a mandatory condition. The entire period of study at universities is divided into courses (years). The duration of the bachelor's degree is 4 years, and the Master's degree is 2 years. The academic year consists of two semesters per year. There are 8 semesters in total. In each semester, several disciplines are studied in parallel. Some subjects are studied over several semesters. Each semester ends with a session. During the semester and the session, students complete certain assignments in disciplines and receive grades according to current rating systems. Academic classes at universities are conducted according to a schedule corresponding to curricula and educational programs for training specialists. The class schedule is compiled for each semester and posted in a prominent place. Academic working hours are taken into account when conducting classes. The duration of an academic hour in universities is at least 40 minutes. Teachers and students are notified by phone calls about the beginning of the training session.

The organization of the educational process is regulated by the work curriculum, academic calendar, calendar schedule of the educational process for the academic year. The curriculum defines not only the forms of academic work, but also the forms of control over its implementation in each academic discipline. [1]

THE MAIN FORMS OF ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

At the university, the educational process is implemented in various forms, each of which plays a role in the development of educational materials and the formation of professional competencies.

1. Lecture sessions

Lectures are the main form of transfer of theoretical knowledge. They are held in classrooms designed for a large number of students, and involve the presentation of fundamental concepts and theories by the teacher. The main characteristics of the lectures are:

- a systematic presentation of the material;
- the possibility of obtaining knowledge from a primary source (from a teacher);
- development of analytical thinking through the logical presentation of information;
- the opportunity to ask questions and receive clarifications from the teacher.

Lectures are extremely important in the training of highly qualified specialists. They are the main type of training sessions, they lay the foundations of knowledge. Secondary school graduates have never encountered this form of study, so it is very important for a first-year student to correctly understand the purpose of lectures, assess their role and quickly learn the specifics of the perception of lecture theoretical material. The lecture provides a systematic presentation of the course being studied. The teacher's lively speech, clarity of presentation, and deep conviction infect students with a desire for knowledge. Lectures have a great educational value and perform an important teaching role. The lectures cover the main principles and issues of this course, introduce students to a specific scientific field, reveal the methodology of studying the subject, and serve as a school of thought. They reflect all the valuable and new things that are available in this science today, and what has not yet been reflected in textbooks and teaching aids. [2]

Lectures are the initial stage in mastering scientific knowledge. You can learn the basics of science only by developing your own understanding of the subject being studied in the process of independent work, not only on the summary, but mainly on textbooks and other manuals. Thus, lectures must be recorded regardless of whether there is a textbook or not. The quality of taking notes depends on many conditions: the

ability and experience to record lectures; the specifics of the discipline and complexity of the material, the skill of the lecturer, the working atmosphere in the classroom, etc. Each student develops his own way of taking notes in the learning process.

2. Seminars and practical exercises

Seminars allow students to master the material more deeply, as well as develop argumentation, analysis and discussion skills. During the seminars, students prepare reports, participate in discussions, complete test tasks and solve practical problems.

Practical exercises are aimed at developing the skills to apply knowledge in specific situations. They may include:

- solving problems in mathematics, economics and other disciplines;
- modeling situations related to a future profession;
- Collective discussions and analysis of specific examples.

Practical exercises. They are aimed at developing the ability to apply the acquired theoretical knowledge in practice, in life. The main objectives of practical classes are as follows: expanding, deepening and detailing the knowledge gained in lectures, developing practical work skills; forming scientific thinking and horizons, cognitive activity, culture of speech and public speaking skills; testing and accounting knowledge; fostering independence and a real attitude to work; developing the skills of conducting a collective conversation, participating in a creative discussion, and the ability to defend their views in a reasoned manner. The previously acquired scientific and theoretical knowledge is continued in practical classes. In this regard, it is very important that students study the necessary material from lectures and textbooks before classes. [3]

INDEPENDENT WORK OF STUDENTS

Independent work occupies a significant part of the educational process and requires students to be highly organized. It includes:

- preparation of abstracts, reports and presentations;
- analysis of scientific literature;
- completing homework and tests;
- preparation for exams and tests;

• work with electronic educational resources.

Independent work contributes to the development of such qualities as determination, responsibility and the ability to self-educate.

INTERACTION BETWEEN STUDENTS AND TEACHERS

The effectiveness of the educational process largely depends on the quality of interaction between students and teachers. In modern universities, teachers use various methods of active learning:

- interactive lectures with discussion elements;
- project work;
- using case methods;
- working in groups;
- Online learning using digital platforms.

KNOWLEDGE ASSESSMENT AND PERFORMANCE MONITORING

Students' knowledge is monitored through various forms of certification:

1. Ongoing monitoring – regular checks of assignments, participation in seminars and practical work.
2. Intermediate certification – tests, control papers, defense of term papers.
3. Final attestation – exams, thesis defense.

Many universities have a rating system of assessment, in which points are scored during the semester.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Modern universities are actively using digital technologies to improve the quality of education. Among the innovative methods are:

• Distance learning courses and webinars;

- Virtual laboratories;
- Electronic libraries and databases;
- Platforms for students to collaborate.

The use of technology makes learning more accessible and flexible, and also allows students to independently choose the pace of mastering the material.

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

Extracurricular activities of students play an important role in the educational process, which includes:

- participation in student scientific conferences and competitions;
- Sports and cultural events;
- Volunteer activities;
- Student government.

Active extracurricular activities help students develop social skills, make useful acquaintances and find professional prospects. [4,5]

The educational process at the institute is not just the transfer of knowledge from a teacher to a student, but a complex system aimed at the comprehensive development of a personality. Successful university studies require students to be highly organized, disciplined, and committed to continuous development. Higher education plays a key role in a person's professional development, as well as in their social adaptation and career growth. [6]

Thus, the effective development of an educational program is the result of the joint efforts of students, teachers and educational organizations. It forms not only professional competencies, but also important personal qualities necessary for a successful life in modern society.

List of sources used:

1. Ibyzhanova G.B. Methods of organization and implementation of educational activities // Scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev» No. 3 (16) -2024. – pp. 123-126.2.
2. Selevko G. K. Modern educational technologies. Moscow: Narodnoe obrazovanie, 2010.
3. Zimnaya I. A. Pedagogical Psychology. Moscow: Logos, 2005.
4. Grishanov N. I. Methods of teaching in higher education. Moscow: Akademiya, 2017.
5. Bolotov V. A., Sergeev I. S. Quality of education: problems and ways to solve them. — St. Petersburg: Peter, 2018.
6. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. — Open University Press, 2011.

Information about the authors:

¹Ibyzhanova Gaukhar Beisenbayevna — senior lecturer-methodologist of the department of organization of the educational process of the Educational and Methodological Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major.

Ибыжанова Гауһар Бейсенбайқызы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының оқу-әдістемелік орталығының оқу процесін қамтамасыз етуді ұйымдастыру бөлімшесінің аға оқытушы-әдіскері., полиция майоры.

Ибыжанова Гауһар Бейсенбаевна — старший преподаватель-методист отделения организации обеспечения учебного процесса Учебно-методического центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, майор полиции.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ЖАУЫНГЕРЛІК СПОРТ ТҮРЛЕРІНІҢ СПОРТШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН ҚАРСЫЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ДАЙЫНДЫҚ ЦИКЛДАРЫ

Бұл мақалада жауынгерлік спорт түрлерімен айналысатын спортшылардың дайындық циклдарында қарсылық жаттығуларының орны мен маңызы қарастырылады. Жаттығу процесінде қарсылық күшін арттыру әдістері, циклдық жоспарлау принциптері мен арнайы дайындық жаттығулары талданады. Сонымен қатар, қарсылық жаттығуларының физиологиялық және биомеханикалық негіздері қарастырылады.

Түйінді сөздер: жауынгерлік спорт түрлері, спортшы, цикл, жаттығулар, дайындық.

ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫЕ ЦИКЛЫ ТРЕНИРОВОК С ОТЯГОЩЕНИЯМИ ДЛЯ СПОРТСМЕНОВ БОЕВЫХ ВИДОВ СПОРТА

В этой статье рассматривается место и значение тренировок с отягощениями в тренировочных циклах спортсменов, занимающихся боевыми видами спорта. В тренировочном процессе анализируются методы увеличения силы сопротивления, принципы циклического планирования и специальные подготовительные упражнения. Кроме того, рассматриваются физиологические и биомеханические основы тренировок с отягощениями.

Ключевые слова: боевые виды спорта, спортсмен, цикл, упражнения, подготовка.

TRAINING CYCLES OF RESISTANCE TRAINING FOR ATHLETES OF COMBAT SPORTS

This article discusses the place and importance of resistance training in the training cycles of athletes engaged in combat sports. In the process of training, methods for increasing the strength of resistance, the principles of cyclic planning and special training exercises are analyzed. In addition, the physiological and biomechanical foundations of resistance training are considered.

Key words: combat sports, athlete, cycle, training, training.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жалпы қызметтік міндеттері ерекше. Оның ерекшелігі — құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, қоғамдық қауіпті әрекеттердің алдын алу және жолын кесу, қылмыс жасаған адамдарды қудалау және ұстау бойынша қойылған міндеттерді шешу. Мұның бәрі жоғары психофизикалық және эмоционалдық стресстерді қамтиды және күш құрылымдары қызметкерлерінің дене шынықтыру деңгейіне жоғары талаптар қояды. Кәсіби физикалық қасиеттерді дамыту және жаттықтыру, қызметтік қызметтің ерекше және кейде экстремалды жағдайларында құқық қорғау құрылымдары қызметкерлерінің барабар мінез-құлқы үшін

психикалық және эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыру бастапқыда кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығы процесінде арнайы білім беру мекемелерінде жүзеге асырылады [1].

Жауынгерлік спорт түрлерінде спортшылардың физикалық дайындығының маңызы зор. Тек күш, төзімділік және жылдамдық ғана емес, сондай-ақ психологиялық тұрақтылық та үлкен рөл атқарады. Сондықтан қарсылық жаттығулары жауынгерлік спорт түрлерінде спортшылардың жан-жақты дайындығын қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Бұл жаттығулар тек дене күшін арттыруға ғана емес, сонымен қатар,

қозғалыс үйлесімділігі мен тактикалық дайындықты дамытуға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада жауынгерлік спорт түрлерінде қолданылатын қарсылық жаттығуларының маңызы мен олардың дайындық циклдарындағы орны қарастырылады. Сонымен қатар, осы жаттығулардың спортшылардың физикалық және техникалық дайындығына тигізетін әсері талданады.

Қарсылық жаттығулары – бұлшық еттердің күшін дамытуға бағытталған жаттығулар, олар спортшының функционалды мүмкіндіктерін, соның ішінде жылдамдығын, төзімділігін және соққы күшін арттырады. Жауынгерлік спорт түрлерінде қарсылық жаттығулары бұлшық еттерді нығайтып, олардың төзімділігін арттырады, сонымен қатар қарсыласқа әсер ету қабілетін жақсартады. Мұндай жаттығулар қозғалыс үйлесімділігін жақсартып, спортшының реакция жылдамдығын арттырады. Осылайша, қарсылық жаттығулары спортшының физикалық ғана емес, психологиялық дайындығын да жетілдіреді [2].

Қарсылық жаттығулары денеде көптеген физиологиялық өзгерістерге әкеледі. Мысалы, бұлшық еттердің гипертрофиясы (ұлғаюы) нәтижесінде күш артады, ал жүйке-бұлшық ет байланысының жақсаруы қозғалыс дәлдігін қамтамасыз етеді. Қарсылық жаттығулары сондай-ақ жүрек-қан тамырлары жүйесіне де әсер етеді. Белсенді қарсылық жаттығулары жүрек бұлшық етін күшейтіп, қан айналымын жақсартады, бұл өз кезегінде ағзаның күш пен төзімділік көрсеткіштерін арттыруға мүмкіндік береді [3].

Қарсылық жаттығуларының тағы бір маңызды аспектісі — бұлшық ет талшықтарының түрлері мен оларды дамыту. Жоғары қарқынмен жұмыс істеу нәтижесінде тез тартылатын бұлшық ет талшықтары көбейеді, бұл спортшының күш-жігерін арттырып, жылдам қозғалыстар мен соққыларды орындауға мүмкіндік береді. Бұл, әсіресе, ММА, дзюдо және бокс секілді жауынгерлік спорттарда маңызды [4].

Дайындық циклдарының құрылымы. Жаттығу циклдарына арналған бірнеше

негізгі кезеңдер бар. Әр кезеңнің өз ерекшеліктері мен мақсаттары бар:

1. Дайындық кезеңі – бұл кезеңде спортшының физикалық негізі қалыптасады. Жалпы төзімділік пен күш жаттығулары бұл кезеңде жүзеге асырылады. Жаттығулардың негізгі мақсаты — организмді төзімділік пен күшке бағытталған жүктемелерге бейімдеу. Бұл кезеңде техникалық дағдылар мен қозғалыс үйлесімділігі де жетілдіріледі. Жеңіл жүктемелермен жұмыс істеу дененің алдағы қиындықтарға дайын болуына көмектеседі.

2. Арнайы дайындық кезеңі – бұл кезеңде жаттығулардың қарқындылығы мен көлемі артады. Спортшы жекпе-жек жағдайларына дайындалу үшін арнайы жаттығулар орындайды. Бұл кезеңде түрлі жаттығу құралдарын, соның ішінде резеңке эспандерлер мен арнайы тренажерлерді қолдану арқылы қарсылық күшін дамытуға бағытталған жаттығулар жүргізіледі. Арнайы дайындық кезінде спортшының техникалық дағдылары, стратегиялары мен тактикалық шешімдер де жетілдіріледі.

3. Жарыс алдындағы кезең – бұл кезең жарысқа жақын уақытта орын алады. Спортшының негізгі мақсаты — жаттығу көлемін азайтып, қарқындылығын арттыру. Осы кезеңде техникалық және тактикалық жаттығулардың маңызы артады, себебі спортшы жарыс жағдайларына жақындап келеді. Спаррингтер мен моделденген жекпе-жектер, реакция жылдамдығын арттыруға бағытталған жаттығулар маңызды орын алады.

4. Қалпына келтіру кезеңі – жаттығу циклінің соңғы кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде дененің толық қалпына келуі үшін жеңіл жүктемелер мен созылу жаттығулары қолданылады. Созылу жаттығулары буындардың қозғалғыштығын жақсартып, бұлшық еттерді қалпына келтіреді. Сонымен қатар, массаж, физиотерапия және дұрыс тамақтану дененің қалпына келу процесін тездетеді. Бұл кезең жарақаттың алдын алу үшін аса маңызды [5].

Қарсылық жаттығулары түрлі формада орындалады, әртүрлі жаттығулар әртүрлі нәтижелер береді:

1. Статикалық қарсылық жаттығулары – бұл жаттығулар изометриялық күшті дамытуға бағытталған. Мысалы, планка, қабырғаға итермелеу сияқты жаттығулар дене тұрақтылығын жақсартып отырып, бұлшық еттерді бекітеді. Бұл жаттығулар жарақат алу қаупін төмендетеді және спортшының төзімділігін арттырады.

2. Динамикалық қарсылық жаттығулары – мұнда жаттығулар қарсылас салмағымен немесе резеңке эспандерлермен орындалады. Спортшының бұлшық еттерін күшейту арқылы бұл жаттығулар оның жылдамдығын арттырып, қозғалыс жылдамдығын жақсартады. Бұл жаттығулардың бір ерекшелігі — бұлшық еттердің тиімді жұмысын арттыру.

3. Функционалды қарсылық жаттығулары – бұл жаттығулар дененің табиғи қозғалыстарын еліктеуге бағытталған. Канатпен тарту, кедергілер арқылы өту секілді жаттығулар спортшының қозғалыс үйлесімділігін арттырып, нақты жекпе-жек

жағдайларында тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді [6]. Функционалды жаттығулар спортшының барлық бұлшық ет топтарын жұмыс істетеді, бұл оны толыққанды дамытады.

Қорытындылай келе, қарсылық жаттығулары жауынгерлік спорт түрлерінде спортшылардың күшін, төзімділігін, жылдамдығын және психологиялық тұрақтылығын арттыру үшін маңызды құрал болып табылады.

Әр кезеңдегі дайындық циклдары спортшының физикалық жағдайын әрі қарай дамыта отырып, оның жарыстардағы нәтижелерін жақсартады. Жоғары қарқындылықтағы жаттығулар денені шынықтырып, спортшының жеңіске деген сенімділігін нығайтады. Сондықтан жүйелі түрде қарсылық жаттығуларын қолдану спортшылардың жалпы дайындық деңгейін арттыруға және олардың бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Таласбаев Н.А. «Дене шынықтыруды оқыту жүйесіндегі ерекшеліктер // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы», №2 (15). 2024. Б.151.
2. Әбсадықов А. Қ. Спорттық дайындықтың ғылыми негіздері. Алматы: «Қазақ университеті», 2019.
3. Мұқанов С.Ж. Күш және төзімділік жаттығуларының теориясы мен әдістемесі. Астана: «Фолиант», 2021.
4. Бекенов Қ. Жауынгерлік өнер және спорттық жекпе-жек негіздері. Шымкент: «Мектеп», 2020.
5. Иманғалиев Н. Қазіргі заманғы спорттық дайындықтың ерекшеліктері. Алматы: «Дәуір», 2018.
6. Қазақ спорт және туризм академиясының ғылыми еңбектері. Алматы, 2022.

Автор туралы мәлімет:

¹Қаирбаев Жарас Қайырбайұлы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру даярлығы кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Каирбаев Жарас Каирбаевич — старший преподаватель кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции.

Kairbayev Zharas Kairbayevich — Senior lecturer at the Department of Physical Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukeubayev, Police Lieutenant Colonel.

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан

КЛАССИФИКАЦИЯ И ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАЦИИ В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В статье рассматриваются классификация и особенности коммуникации в органах внутренних дел Республики Казахстан. Определяется значение эффективного взаимодействия для обеспечения правопорядка, охраны общественной безопасности и противодействия преступности. Анализируются основные виды коммуникации: внутренняя и внешняя, а также формы передачи информации – устная, письменная и цифровая.

Особое внимание уделяется влиянию цифровизации на оперативность взаимодействия и безопасности данных. Рассматриваются психологические аспекты служебной коммуникации, факторы, затрудняющие обмен информацией, а также современные вызовы, связанные с преступным использованием зашифрованных каналов связи.

В статье обосновывается необходимость совершенствования системы коммуникации путем автоматизации процессов, внедрения цифровых технологий и повышения профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.

Түйінді сөздер: коммуникация, органы внутренних дел, цифровизация, информационная безопасность, автоматизация, управление, взаимодействие.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарындағы коммуникацияның классификациясы мен ерекшеліктері қарастырылады. Құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, қоғамдық қауіпсіздікті сақтау және қылмыспен күресу үшін тиімді өзара іс-қимылдың маңызы айқындалады. Коммуникацияның негізгі түрлері – ішкі және сыртқы, сондай-ақ ақпарат беру формалары – ауызша, жазбаша және цифрлық түрде талданады.

Цифрландырудың жедел әрекет ету мен деректердің қауіпсіздігіне әсері ерекше қарастырылады. Қызметтік коммуникацияның психологиялық аспектілері, ақпарат алмасуға кедергі келтіретін факторлар, сондай-ақ қылмыстық құрылымдардың шифрланған байланыс арналары арқылы өз әрекеттерін жасыруына байланысты заманауи сын-қатерлер зерттеледі.

Мақалада коммуникация жүйесін жетілдірудің маңыздылығы негізделіп, процестерді автоматтандыру, цифрлық технологияларды енгізу және құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығын арттыру қажеттілігі көрсетіледі.

Түйінді сөздер: коммуникация, ішкі істер органдары, цифрландыру, ақпараттық қауіпсіздік, автоматтандыру, басқару, өзара іс-қимыл.

CLASSIFICATION AND FEATURES OF COMMUNICATION

This article examines the classification and characteristics of communication in the law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan. The importance of effective interaction in ensuring law and order, maintaining public safety, and combating crime is highlighted. The main types of communication – internal and external – as well as forms of information transmission – oral, written, and digital – are analyzed.

Particular attention is given to the impact of digitalization on operational efficiency and data security. The psychological aspects of professional communication, factors hindering information exchange, and modern challenges related to the criminal use of encrypted communication channels are discussed.

The article substantiates the need to improve the communication system by automating processes, integrating digital technologies, and enhancing the professional training of law enforcement personnel.

Key words: communication, law enforcement agencies, digitalization, information security, automation, management, interaction.

Введение. Активное реформирование органов внутренних дел Республики Казахстан потребовало адаптации форм и методов управленческой деятельности к современным условиям.

Согласно Закону Республики Казахстан «О правоохранительной службе» от 6 января 2011 года № 380-IV ЗРК [1, с.5] и Закону Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК [2, с.15], на органы внутренних дел возложены задачи по обеспечению правопорядка, защите прав и свобод граждан, противодействию преступности, охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности. Реализация этих задач требует четко выстроенной системы коммуникации внутри органов внутренних дел, а также взаимодействия с другими государственными структурами и обществом.

Современные СМИ, обладая огромными ресурсами, способны влиять на формирование общественного мнения, расставляя определенные приоритеты и формируя стереотипы. Особое внимание они уделяют освещению деятельности органов внутренних дел. Одним из ключевых факторов, влияющих на отношение общества к правоохранительным органам, является положительный имидж сотрудника полиции. Информационная открытость во взаимоотношениях органов внутренних дел с гражданами предполагает освещение результатов работы органов внутренних дел и насущных социальных проблем, которое должно носить достоверный характер, быть научно и методически обеспеченными и работать на повышение имиджа органов внутренних дел.

Уверенность граждан в результативности работы полиции повышает их доверие, обеспечивает общественную поддержку в

работе полиции, способствуя ее эффективности и оперативности и снижению уровня преступности [3, с.116].

Сегодня коммуникация в правоохранительных органах представляет собой процесс передачи, восприятия и обработки информации между сотрудниками, подразделениями и внешними субъектами.

В зависимости от направленности она подразделяется на внутреннюю и внешнюю:

– Внутренняя коммуникация охватывает взаимодействие между различными подразделениями системы МВД, включая патрульно-постовую службу, следственные органы, экспертно-криминалистические лаборатории, оперативные отделы. Например, эффективное раскрытие преступлений требует координации между оперативными сотрудниками, следователями и криминалистами, что невозможно без налаженного механизма обмена данными.

– Внешняя коммуникация включает взаимодействие полиции с гражданами, органами государственной власти, международными правоохранительными структурами. Так, сотрудничество с прокуратурой позволяет вырабатывать единые подходы к расследованию уголовных дел, а обмен информацией с Комитетом национальной безопасности способствует выявлению угроз национальной безопасности. В рамках международного сотрудничества казахстанская полиция взаимодействует с Интерполом, Европоллом и правоохранительными органами стран СНГ, что облегчает розыск преступников и пресечение транснациональной преступности.

Коммуникация в органах внутренних дел по способу передачи информации делится на устную, письменную и цифровую [4, с.45].

Устная коммуникация включает оперативные совещания, инструктажи перед заступлением на дежурство, а также радиосвязь между патрульными экипажами и дежурными частями.

В ходе задержания преступников сотрудники используют кодированные сообщения, что позволяет минимизировать риск утечки данных и обеспечивает оперативность принятия решений.

Письменная коммуникация представлена рапортами, служебными записками, аналитическими отчетами и запросами в другие ведомства. Указанный вид обмена информацией фиксирует ключевые решения, способствует структурированию работы и является основой для анализа оперативной обстановки.

Цифровая коммуникация значительно повысила оперативность взаимодействия внутри органов внутренних дел. Защищенные базы данных, системы видеоконференций и специализированные приложения ускоряют обработку информации и повышают уровень безопасности. Например, в Казахстане внедрена система «Сергек», фиксирующая нарушения ПДД и передающая данные в МВД, что способствует более эффективному мониторингу правонарушений.

Помимо этого, «Сергек» используется для анализа дорожной обстановки, выявления разыскиваемых автомобилей и расследования преступлений, так как его камеры способны фиксировать не только нарушения, но и различные инциденты, происходящие в зоне их действия. Система интегрирована с базами МВД, что позволяет автоматически проверять информацию о водителях и транспортных средствах, снижая нагрузку на сотрудников правоохранительных органов.

Эффективная коммуникация в органах внутренних дел определяется не только техническими и организационными факторами, но и психологическими аспектами, имеющими критическое значение для обеспечения служебного взаимодействия и профессиональной деятельности сотрудников.

Высокая эмоциональная нагрузка, связанная с исполнением служебных обязанностей, требует четкости в передаче информа-

ции, способности к предупреждению конфликтных ситуаций и навыков конструктивного взаимодействия как внутри ведомства, так и с гражданами.

В частности, оперативные подразделения обязаны обеспечивать своевременную и точную передачу данных следственным органам, поскольку даже незначительное искажение информации может повлечь утрату вещественных доказательств, что в дальнейшем затруднит расследование уголовных дел.

Кроме того, взаимодействие сотрудников полиции с населением требует владения основами конфликтологии, знания механизмов управления стрессом и формирования психологической устойчивости. Например, в ситуациях, связанных с переговорами с вооруженным преступником, полицейский обязан сохранять самообладание, использовать четкие формулировки и контролировать интонацию, что позволяет минимизировать вероятность эскалации конфликта и способствует урегулированию кризисной ситуации.

Современные вызовы в сфере коммуникации в органах внутренних дел обусловлены процессами цифровизации, необходимостью обеспечения информационной безопасности, а также трансформацией структуры преступности. Развитие технологий привело к активному использованию преступными группировками зашифрованных каналов связи, анонимных платформ в даркнете и иных методов сокрытия своей деятельности, что затрудняет их идентификацию и оперативное реагирование правоохранительных органов. Если ранее координация преступных действий осуществлялась посредством телефонных переговоров, то в современных условиях злоумышленники применяют сложные схемы шифрования, что требует от полиции внедрения инновационных методов анализа данных и криптографического мониторинга.

Дополнительным фактором, оказывающим влияние на эффективность коммуникации, является бюрократизация и сложность регламентных процедур, замедляющих процесс передачи информации между подразделениями. Например, необходимость ручного

заполнения большого объема отчетной документации снижает оперативность работы участковых инспекторов, отвлекая их от выполнения непосредственных должностных обязанностей.

В связи с этим приоритетным направлением совершенствования системы коммуникации в органах внутренних дел является автоматизация документооборота, внедрение электронных систем управления и применение технологий анализа больших данных, что позволит повысить эффективность взаимодействия между подразделениями и оптимизировать процесс принятия управленческих решений. Таким образом, коммуникация в органах внутренних дел является

ключевым элементом эффективного функционирования правоохранительной системы, обеспечивая оперативность принятия решений, координацию действий и взаимодействие с внешними структурами. Современные вызовы требуют адаптации существующих моделей обмена информацией, внедрения цифровых решений и повышения профессионального уровня сотрудников.

В условиях глобализации и международного сотрудничества эффективная коммуникация становится важнейшим условием успешной деятельности полиции, способствуя раскрытию преступлений, обеспечению общественной безопасности и формированию доверия к правоохранительной системе.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV ЗРК «О правоохранительной службе» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380> (дата обращения: 18.03.2025).
2. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199> (дата обращения: 18.03.2025).
3. Салимов А.А. Психологическая коммуникация в сервисной полиции // «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева», №1 (14). 2024. Б.116.
4. Нагорных Р.В. Механизм административно-правового регулирования государственной службы в правоохранительной сфере и его содержание // Пенитенциарная наука. 2019. № 1. С. 28-34.

Сведения об авторе

¹**Кайырбеков Еркнат Базылбекович** – магистрант профильной магистратуры факультета профессиональной подготовки Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, подполковник полиции.

Кайырбеков Еркнат Базылбекович – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы Кәсіби даярлық факультетінің профильдік магистратурасының магистранты, полиция полковнигі.

Kairbekov Erkanat Bazylbekovich – Master's student of the specialized master's program at the Faculty of Professional Training of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Lieutenant Colonel of Police.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА «ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЖЕКЕ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ НЕГІЗДЕРІ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің білім беру ұйымдарында «Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігінің негіздері» пәнін оқыту – құқық қорғау қызметінің сапасын арттыруға, ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін жоғарылатуға бағытталған маңызды қадам. Бұл пән ішкі қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қызметкерлердің өздерін қорғау, сондай-ақ жұмыс барысында кездесетін қауіпті жағдайлардан аман қалу дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді.

Мақалада аталған пәнді оқу процесінің ерекшеліктері мен оның оқу жүйесіндегі маңыздылығы қарастырылады. Қызметкерлердің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру бағдарламаларының тиімділігі, теория мен практиканың үйлесімділігі, тренингтер мен жаттығулардың ролі талданады. Сонымен қатар, пәнді оқытудың проблемалық мәселелері де назардан тыс қалмайды, олар қатарында оқыту әдістерінің жаңартылмауы, арнайы оқу құралдарының жетіспеушілігі, теориялық білім мен тәжірибелік дағдылар арасындағы байланыс мәселелері аталады.

Жалпы, мақала ішкі істер органдары қызметкерлерінің қауіпсіздік дағдыларын тиімді меңгеру үшін оқыту жүйесін жетілдіру жолдарын ұсынады және пәнді оқу барысында кездесетін қиындықтарды шешуге бағытталған ұсыныстар береді.

Түйінді сөздер: кәсіби даярлық, моральдық-психологиялық даярлық, қызметтік міндеттер, полиция қызметкерінің жеке қауіпсіздігі, ішкі істер органдарының қызметкерлері, білім беру ұйымдары, қауіпсіздікке төнген қатерлер, оқу курсы, психология, нормативтік-құқықтық актілер.

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА «ОСНОВЫ ЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ» В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Обучение предмету «Основы личной безопасности сотрудников органов внутренних дел» в организациях образования Министерства внутренних дел Республики Казахстан - важный шаг, направленный на повышение качества правоохранительной деятельности, повышение профессиональной квалификации сотрудников органов внутренних дел. Этот предмет дает возможность овладеть навыками обеспечения внутренней безопасности, защиты самих сотрудников, а также избавления от опасных ситуаций, возникающих в процессе работы.

В статье рассматриваются особенности процесса изучения данного предмета и его значимость в системе обучения. Анализируется эффективность образовательных программ, направленных на обеспечение личной безопасности работников, сочетаемость теории и практики, роль тренингов и тренировок. Не останутся без внимания и проблемные вопросы преподавания предмета, среди которых необновляемость методов обучения, недостаток специальных учебных пособий, связь между теоретическими знаниями и практическими навыками.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, морально-психологическая подготовка, служебные обязанности, личная безопасность сотрудника полиции, сотрудники органов внутренних дел, образовательные организации, угрозы безопасности, курс обучения, психология, нормативно-правовые акты.

**FEATURES AND PROBLEMATIC ISSUES OF STUDYING THE SUBJECT
«FUNDAMENTALS OF PERSONAL SAFETY OF EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS
BODIES» IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS OF THE MINISTRY OF INTERNAL
AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Training in the subject «Fundamentals of personal safety of employees of internal affairs bodies» in educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan is an important step aimed at improving the quality of law enforcement, improving the professional qualifications of employees of internal affairs bodies. This subject provides an opportunity to master the skills of ensuring internal security, protecting the employees themselves, as well as getting rid of dangerous situations that arise during the work process.

The article discusses the peculiarities of the process of studying this subject and its significance in the training system. It analyzes the effectiveness of educational programs aimed at ensuring the personal safety of workers, the compatibility of theory and practice, the role of trainings and trainings. The problematic issues of teaching the subject will not be ignored, including the lack of updated teaching methods, the lack of special teaching aids, the connection between theoretical knowledge and practical skills.

Key words: professional training, moral and psychological training, official duties, personal safety of a police officer, employees of internal affairs bodies, educational organizations, security threats, training course, psychology, regulatory legal acts.

Қызметте қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қызметтік және кәсіби полицейлерге олардан жоғары физикалық және психикалық кернеулер талап етіледі. Бұдан, жеке қауіпсіздік мәселесі ерекше өткірлікті, өзектілікті проблема болып табылады.

Жеке қауіпсіздік – жеке адамның, қоғамның, мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерінің ішкі және сыртқы қатерден қорғалуы.

Ішкі істер органдарының қызметкерінің жеке қауіпсіздігі – бұл жұмыс барысының жоғары дәрежедегі еңбек сапасын сақтау мақсатында іске асырылатын жүйелі құқықтық, арнайы, қорғаушы, тактикалық, педагогикалық және психологиялық шаралар жиынтығы.

Қазіргі уақытта «ПО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздік негіздері» оқу дисциплинасы жоғары білім беру бағдарламалары бойынша мамандардың факультетінде төртінші курста оқытылады. Факультетке кәсіптік даярлау, қайта даярлау және біліктілікті арттыру жеке қауіпсіздік ретінде

пән оқытылмайды. Жеке қауіпсіздік негіздеріне оқыту процесінде келесі өзекті міндеттерді атап өтуге болады:

- физикалық күш, арнайы құралдар мен атыс қаруын қолдана отырып, заңсыз әрекеттерді тоқтату дағдыларына үйрету;

- төтенше жағдайларда қызметтік нарядтар мен функционалдық топтар құрамында жеке қауіпсіздікті қамтамасыз ету тактикасын меңгеру.

- білім алушылардың жоғарғы психофизиологиялық жұмыс қабілеті мен күйзеліске төзімділігін арттыру тәуекелдер мен қауіп-қатерлерді анықтай білу және оларды бейтараптандыру жөнінде шешім қабылдай білу.

Соңғы жылдары полиция қызметкерлеріне қарсы арандатушылық, агрессиялық іс-әрекеттер жиілеп кетуіне байланысты дене күшін қолдануға әкелетін, даулы және шиеленісті жағдайларға әкелуі мүмкін. Жоғарыда қозғалған мәселеге сүйене отырып дене дайындығының курсанттардың жеңу қабілетінің дамуы, құқық бұзушылыққа қарсы күш көрсете

білуін жетілдіру өтеп маңызды. Практика барысында тек қабылдауға ғана көңіл бөлінбей күрес және ұстау, сондай-ақ қоян-қолтық ұрыс техникасын жаттығу спаррингтерін (оқу-жаттығу жарақтандырудағы ұрыстар) игеруі тиіс [1].

ПО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тағы бірнеше аспектіні атап өтуге болады:

Тактикалық полигондарда жағдайлық тапсырмаларды орындауда ең тиімді әдіс - қатысушылардың әртүрлі дағдылары мен әрекеттерін біріктіру болып табылады. Мысалы, қарулы қылмыскерді ұстауды үйретуде, тактикалық ену және бөлмелерді тексеру әдістерінен басқа, күрес тәсілдерін, арнайы құралдарды, байланыс құралдарын және алғашқы медициналық көмек көрсету әдістерін қатар үйрену керек. Бұл оқыту әдісі жағдайларды қызмет атқару шарттарына барынша сай атқаруына мүмкіндік береді.

- келесіге ерекше назар аудару керек: білім алушылардың психологиялық даярлығы, атап айтқанда оқыс жағдайларда өзін-өзі жылдам бейімделуімен күтпеген өзгерістерді тез әрекет жасай алуы шарт. Бұл дағдыларды дұрыс қалыптастырмаған жағдайда ПО қызметкерлерінің қызметінде қиыншылықтардың туындауына етуі мүмкін.

Қызметкер өзінің дағдыларының қандай дәрежеде екендігін біліп, жұмыстануы үшін. ПО қызметкерлері өзін-өзі жан-жақты дамыту процесінің рөлі зор. Әлсіз немесе күшті жақтарын танып біліп, соған сай жұмыстануына ықпал етеді.

Қызмет барысында пайда болатын стрессорлар құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне жоғары талаптар қояды. Бейімделу ресурстары жақсы қалыптаспаған жағдайда, қызметкердің жұмыс барысында қиындықтар туындап, әр-түрлі стрестің әсерінен пайда болатын ауруларға шалдығулары мүмкін [2].

Қорқыныш, жоғары эмоциялық стресстен туындаған жағдайлармен байланысты жүрексініп сескенгенде, шошығанда пайда болатын қауіп-қатер, үрей. Баяулау қозғалыстар мен келеңсіздіктерге әкеп соғуы мүмкін. Нәтижесінде қызметкер өміріне тікелей

қауіп-қатер төнуі мүмкін. Осыған орай полиция қызметкері үшін тактикалық полигонда тәжірибиелік дағдыларын арттыру сонымен қатар, стрестік жағдайларда өзін-өзі басқара білуі маңызды. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, оқу процесінде жеке қауіпсіздік дайындығын үйрету барысында, психологиялық дайындықтың маңызын атап өтуге болады. Қызмет тиімділігін жоғарылату үшін қызметкерлердің психологиялық тұрақтылығымен жай-күйі маңызды рөл атқарады.

Барлық міндеттер кешенін талдай отырып. Жеке қауіпсіздікті қамтамасыз етуде, алдымен әлеуметтік-психологиялық ахуалдың ерекше рөл алатынын айтып өткен жөн. Себебі эмоциялар салдарынан психикалық жүктемелер мен стресстерді қызметтік міндеттерді орындау барысында жүйке бұзылыстары мен босаңсудың ықтималдығы қызметкерлер арасындағы суицидалды әрекеттер орын алады. Демек моральды – психологиялық дайындықтың маңызын атап өту керек.

Тиімділікті арттыру мақсатында қатысушылардың материалды игеруі тәртібін тек оқу орындарында емес, сонымен қатар ұйымдарда жергілікті жерлерде пысықтау қажет.

Тыңдаушыларды оқыту барысында ең тиімді әдістер ретінде келесі әдістер тиімді: практикалық сабақтар кезінде шынайы жағдайларға мүмкіндігінше жақын тапсырмалар мен жағдайларды орындау; ақпараттың тапшылығында тапсырмаларды шешу, сабақ барысында күтпеген қиындықтар мен тосын жағдайларды енгізу; оқушылардан бірқатар шешімдер арасынан ең дұрыс таңдау жасауды талап ететін жағдайларды орындау; шешілмейтін сәттерге әкелетін жағдайларды модельдеу, бұл болашақта оқушының барлық жеке ресурстарын белсендіруге қажет; кәсіби қызметтің қарқынын арттыру; шешім қабылдау мен ұйымдасқан әрекеттерге тез көшу талап етілетін жағдайларды модельдеу және тапсырмалар қою; өмір мен денсаулыққа қауіп төндіретін стресстік факторларды енгізу [3].

Жеке қауіпсіздік негіздерін оқыту барысында алғашқы көмек көрсетуді

үйреткенде, атап айтқанда пышақ және оқ жарақаттарына көбірек назар аудару қажет, себебі ең көп жарақат алған қызметкерлер қарулы шабуылдар нәтижесінде қайтыс болады немесе жарақат алады. Бірінші көмектің уақтылы болуы, жедел жәрдем бригадасын мүмкіндігінше тез шақыру, қызметкерлердің сенімді және сауатты әрекеттері маңызды рөл атқарады.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігі туралы алғашқы көмек көрсету негіздерін білмесе айту мүмкін емес. Сондықтан «Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігі» пәнін оқыту барысында практикалық сабақтарда қызметтік-ұрыс тапсырмаларын орындау кезінде туындауы мүмкін тән жарақаттар мен шұғыл жағдайларда бірінші көмек көрсету дағдыларын қолдану тиімді болады [4].

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қауіпсіздігі олардың техникалық жабдықтауына және қарулануына да байланысты екенін ұмытпау керек. Сондықтан жеке қауіпсіздік бойынша сабақтарда оқушыларды даярлау кезінде «Атыс дайындығы» және «Арнайы-тактикалық даярлық» пәндерін игеру барысында алынған материалға қосымша назар аудару қажет, бұл курсанттардың радиоалмасу ережелері, арнайы құралдармен жұмыс істеу дағдылары, байланыс құралдары және Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің қару-жарағымен жұмыс

жасау жөніндегі білімдерін бекітуге мүмкіндік береді [5].

Білім алушыларда берік білім, дағды мен машықтарды қалыптастыру үшін бүкіл оқыту кезеңінде пәннің барлық кешенін қамтитын негізгі принциптер мен әдістерді жүйелі түрде меңгеру қажет, сонымен қатар, әртүрлі жағдайларда оқылған іс-әрекет алгоритмдерін автоматизм деңгейіне дейін жеткізу қажет.

Әлемдік және отандық құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметіндегі тәжірибені толыққанды пайдалану қажет және практикалық сабақтарда нақты жағдайларды егжей-тегжейлі талқылап, қате және дұрыс әрекеттерді көрсетіп, оларды оқытушы мен оқушылар арасындағы талқылау барысында талдау қажет.

Осы пәнді оқытудың маңыздылығын түсіне отырып, білім алушыларды оқыту барысында «Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігі» курсына бөлінген жалпы сағат санын арттыруды және жүктемені бес курстың барлық семестрлеріне теңдей бөлу қажет деп есептейміз. Сондай-ақ, бұл курсты полиция қызметкерлерінің бастапқы дайындық, қайта даярлық және біліктілікті арттыру бағдарламасына жеке пән ретінде енгізу керек деп санаймыз. Бұл білім алушыларды қызметтің қауіпті және өмір мен денсаулыққа қауіп төндіретін жағдайларына тиімді дайындық жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Саратовский Д.В., Булатецкий С.В., Гордеев Д.В., Чернов С.А. Личная безопасность сотрудников ОВД при выполнении служебно-боевых задач в сложных условиях: учебно-методическое пособие для курсантов и слушателей. Рязань, 2011. 102 с.
2. Иванников С.В., Рабазанов С.И., Рязанов О.Е., Курицын А.В. Огневая подготовка: учебное пособие. Рязань, 2016. 355 с.
3. Распопин Е.В. Стресс-факторы служебно-профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов // Социально-экономические и правовые меры борьбы с правонарушениями: тезисы научно-практической конференции. Рязань, 2016
4. І.Б. Нысанкулов, С.Ж. Тоқтабеков, Н.Ж. Қожамжаров «Өмір қауіпсіздігінің негіздері». Қарағанды 2012 ж.
5. А.Т. Алимжанов «Қару мен оқ-дәрілермен жұмыс істеу кезінде қауіпсіздік шараларын сақтау туралы» // «Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы», №1 (14). 2024. Б.96

Автор туралы мәлімет:

¹**Кушкимбаев Абай Абатұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі, e-mail: udosa@kra.gov.kz)

Кушкимбаев Абай Абатович – старший преподаватель кафедры специально-тактической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции,

Kushkimbayev Abai Abatovich – senior lecturer at the Department of Special Tactical Training of the M. Bukenbayev Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, police lieutenant colonel.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ІСТЕРІ БОЙЫНША ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛАРДЫҢ ЖАНЖАЛДЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Бұл мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты құқық бұзушылардың жанжалды мінез-құлқын түзету үшін психологиялық көмектің маңыздылығы қарастырылады. Зорлық-зомбылықтың алдын алу және рецидивтің азаюы үшін психологиялық интервенциялардың тиімділігі, сондай-ақ индивидуалды және топтық терапияның рөлі зерттеледі. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың әлеуметтік, психологиялық және экономикалық аспектілері талданады. Зерттеу нәтижелері тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін кешенді тәсілдің қажеттілігін көрсетеді.

Түйінді сөздер: тұрмыстық зорлық-зомбылық, құқық бұзушылар, жанжалды мінез-құлық, психологиялық көмек, агрессияны басқару, түзету бағдарламалары, эмоцияларды реттеу, конфликтология, қайталанатын зорлық-зомбылықтың алдын алу, құқық бұзушыларды оңалту, психологиялық диагностика, топтық терапия, эмпатияны дамыту, деструктивті мінез-құлықты түзету, құқықтық және психологиялық ықпал, қоғамдық қауіпсіздік.

ВАЖНОСТЬ ОКАЗАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ПО ИСПРАВЛЕНИЮ КОНФЛИКТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ ПО ДЕЛАМ О ДОМАШНЕМ НАСИЛИИ

В этой статье рассматривается важность психологической помощи для исправления конфликтного поведения правонарушителей, связанных с домашним насилием. Будет изучена эффективность психологических вмешательств для предотвращения насилия и уменьшения рецидивов, а также роль индивидуальной и групповой терапии. Анализируются социальные, психологические и экономические аспекты домашнего насилия. Результаты исследования подчеркивают необходимость комплексного подхода к предотвращению домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, правонарушители, конфликтное поведение, психологическая помощь, управление агрессией, коррекционные программы, регулирование эмоций, конфликтология, предотвращение повторяющегося насилия, реабилитация правонарушителей, психологическая диагностика, групповая терапия, развитие эмпатии, коррекция деструктивного поведения, правовое и психологическое воздействие, общественная безопасность.

THE IMPORTANCE OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO CORRECT THE CONFLICT BEHAVIOR OF DOMESTIC VIOLENCE OFFENDERS

This article examines the importance of psychological assistance to correct the conflict behavior of domestic violence offenders. The effectiveness of psychological interventions to prevent violence and reduce relapses, as well as the role of individual and group therapy, will be studied. The social, psychological and economic aspects of domestic violence are analyzed. The results of the study highlight the need for a comprehensive approach to preventing domestic violence.

Key words: domestic violence, offenders, conflict behavior, psychological assistance, aggression management, correctional programs, emotion regulation, conflictology, prevention of repeated violence, rehabilitation of offenders, psychological diagnostics, group therapy, empathy development, correction of destructive behavior, legal and psychological impact, public safety.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық — қоғамдағы ең өткір мәселелердің бірі. Бұл проблема тек жәбірленушілер үшін ғана емес, сонымен қатар құқық бұзушылар үшін де теріс салдарға ие. Зорлық-зомбылық әрекеттерінің рецидиві қоғамның қауіпсіздігіне қауіп төндіреді және әлеуметтік тұрақтылықты бұзады. Осыған орай, құқық бұзушылардың мінез-құлқын түзету үшін психологиялық көмек көрсету қажеттілігі туындайды. Бұл мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты құқық бұзушыларға психологиялық көмек көрсету әдістері мен олардың тиімділігі қарастырылады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық-бұл агрессияның жалғыз әрекеті ғана емес, психологиялық, әлеуметтік және мәдени факторлардың әсерінен қалыптасатын тұрақты мінез-құлық үлгісі. Тек заңды шаралармен шектелу (айыппұлдар, әкімшілік қамауға алу, түрмеге қамау) жеткіліксіз, өйткені бұл қылмыскердің ойлауы мен мінез-құлқын өзгертпейді.

Жалпы республика бойынша отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер жыл сайын артпаса, кеміп жатқан жоқ. Сол себептен де ең алдымен бұл құқық бұзушылықты алдын алу мақсатында бір рет тұрмыстық зорлық зомбылық жасаған тұлғамен жұмыс жасаудың маңыздылығы орасан зор. Себебі бір рет жауаптылыққа тартылған агрессор өзін өзі ұстай алмау себебінен немесе басқа да әлеуметтік, экономикалық, психологиялық себептерге байланысты қайталауда.

Қазақстан Республикасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталында көрсетілген статистикалық есептерге сүйенсек, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің Жеке бастың құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар 10 тарауының 73 бабы Отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер [1] бойынша аналитикалық талдау нәтижесі төмендегідей:

Республика бойынша:

Барлық тіркелген құқық бұзушылықтар саны:

2023 жылы 2504 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелсе, 2024 жылы бұл көрсеткіш 6011-ге жеткен. Өсу +140% (3507 құқық бұзушылық).

Әкімшілік істердің саны:

2023 жылы 2060, ал 2024 жылы 4739 іс тіркелген. Өсу +130% (2679 іс).

Сотпен қаралған істер саны:

2023 жылы 2028 іс, ал 2024 жылы 4649 іс қаралған. Өсу +129% (2621 іс).

Уәкілетті органмен қаралған істер саны:

2023 жылы 32 іс, ал 2024 жылы 90 іс қаралған. Өсу +181% (58 іс).

Жауаптылыққа тартылған адамдар саны:

2023 жылы 1117 адам, ал 2024 жылы 2209 адам әкімшілік жауапқа тартылған. Өсу + 97.8% (1092 адам).

Ақтөбе облысы бойынша:

Барлық тіркелген құқық бұзушылықтар саны:

2023 жылы 185 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелсе, 2024 жылы бұл көрсеткіш 378-ге жеткен. Өсу +104 % (193 құқық бұзушылық).

Әкімшілік істердің саны:

2023 жылы 177, ал 2024 жылы 303 іс тіркелген. Өсу +71% (126 іс).

Сотпен қаралған істер саны:

2023 жылы 173 іс, ал 2024 жылы 298 іс қаралған. Өсу +72 % (125 іс).

Уәкілетті органмен қаралған істер саны:

2023 жылы 4 іс, ал 2024 жылы 5 іс қаралған. Өсу +25% (1 іс).

Жауаптылыққа тартылған адамдар саны:

2023 жылы 71 адам, ал 2024 жылы 140 адам әкімшілік жауапқа тартылған. Өсу + 97% (69 адам) [2].

Жоғарыда көрсетілген статистика талдауы бойынша отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер бір жылдың ішінде 140 % дейін өсуін байқауға болады. Бұл дегеніміз психологиялық түзетусіз агрессорлар отбасындағы зорлық-зомбылықты қайталайды.

Бұл жердегі негізгі мәселе — агрессорлар әрқашан өз жауапкершіліктерін

біле бермейді, эмоциялар мен қақтығыстарды басқара алмайды, кейде тіпті мінез-құлқын норма деп санайды.

Ал шешімі психологиялық көмек, ойлауды өзгертуге, балама жауап беру әдістерін үйретуге және қайталану қауіпін азайтуға көмектеседі деп есептеймін.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық істері бойынша құқық бұзушылардың жанжалды мінез-құлқын түзету үшін психологиялық көмек көрсету келесі себептерге байланысты маңызды:

Зорлық-зомбылық жағдайларын азайту. Ұзақ мерзімді оңалту бағдарламалары зорлық-зомбылық жағдайларын айтарлықтай азайтуға қабілетті. Мысалы, егер агрессор 8-9 ай ішінде жүйелі түрде бағдарламадан өтсе, зорлық-зомбылық жағдайлары тоқтатылады.

Агрессияның әрекеттері мен триггерлерін білуге көмектесу. Психологтар қатысушыларға өз әрекеттері туралы білуге, агрессия триггерлерін білуге және эмоцияларды басқаруды үйренуге көмектеседі.

Травматикалық тәжірибені жеңу. Психолог өзінің эмоцияларын, қорқыныштары мен зорлық-зомбылық тәжірибесін ашық және еркін білдіруге мүмкіндік береді. Мұндай атмосферада адам өзін естіген, түсінген және қолдаған сезінуі мүмкін.

Өмір сүру және өзін-өзі қорғау стратегияларын дамыту. Психолог құқық бұзушымен оның құқықтарын білуге, шекараларын белгілеуге және зорлық-зомбылық пен қауіп-қатерге барабар жауап беруді үйренуге көмектесу үшін жұмыс істейді [3].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық агрессорына психологиялық көмек көрсету бірнеше маңызды аспектілерді қамтиды:

- Агрессияның себептерін түсіну: психологиялық көмек агрессордың мінез-құлқының себептерін анықтауға және түсінуге мүмкіндік береді. Көп жағдайда агрессияның түпкі себептері психологиялық жарақаттар, стресстік жағдайлар немесе әлеуметтік-экономикалық қиындықтармен байланысты.

- Мінез-құлықты өзгерту: психологиялық интервенциялар агрессордың мінез-құлқын өзгертуге көмектеседі. Индивидуалды терапия, топтық терапия және психоәлеуметтік тренингтер арқылы агрессорлар өз эмоцияларын басқаруды, конфликтілерді шешуді және әлеуметтік дағдыларды дамытуға үйренеді

- Жеке жауапкершілікті арттыру: психологиялық көмек агрессорларға өз әрекеттері үшін жауапкершілікті қабылдауға және олардың мінез-құлқының салдарын түсінуге көмектеседі. Бұл процесс агрессордың өзін-өзі бағалауын арттырады және оның қоғамдағы рөлін қайта қарауға мүмкіндік береді

- Отбасылық және әлеуметтік қатынастарды қалпына келтіру: агрессорларға психологиялық көмек көрсету олардың отбасылық және әлеуметтік қатынастарын қалпына келтіруге ықпал етеді. Бұл, өз кезегінде, зорлық-зомбылықтың қайталануын болдырмауға көмектеседі

- Қоғамдық қауіпсіздікті арттыру: агрессорлардың мінез-құлқын түзету арқылы қоғамдағы зорлық-зомбылық деңгейін төмендетуге болады. Психологиялық көмек көрсету арқылы агрессорлар өз әрекеттерін өзгертіп, қоғамға бейімделуге мүмкіндік алады [3].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық агрессорына психологиялық көмек көрсету – бұл тек агрессордың жеке дамуы үшін ғана емес, сонымен қатар қоғамның қауіпсіздігі мен тұрақтылығы үшін де маңызды. Психологиялық интервенциялар арқылы агрессорлардың мінез-құлқын өзгерту, олардың әлеуметтік дағдыларын дамыту және отбасылық қатынастарын қалпына келтіру мүмкіндігі бар.

Психологиялық көмек көрсету әдістері:

Индивидуалды терапия – құқық бұзушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, психологиялық интервенцияларды қолдану. Бұл әдіс құқық бұзушының жеке тарихын, мінез-құлқын, эмоцияларын және әлеуметтік жағдайын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Индивидуалды терапияның негізгі мақсаттары:

Жеке ерекшеліктерді анықтау: Құқық бұзушының психологиялық профилін жасау, оның мінез-құлық үлгілерін және агрессияның себептерін анықтау.

Психологиялық интервенциялар: Когнитивті-мінез-құлық терапиясы, эмоционалды реттеу, стрессті басқару әдістерін қолдану.

Мақсат қою: Құқық бұзушының жеке мақсаттарын анықтау және оларға жету жолдарын жоспарлау

Топтық терапия – құқық бұзушылардың әлеуметтік дағдыларын дамыту, эмоцияларын басқару. Бұл әдіс құқық бұзушылардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауына, тәжірибе алмасуына және әлеуметтік дағдыларын дамытуына мүмкіндік береді. Топтық терапияның негізгі аспектілері:

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Топтық динамика арқылы құқық бұзушылардың қарым-қатынас дағдыларын жақсарту.

Эмоцияларды басқару: Топ ішінде эмоцияларды білдіру және басқару дағдыларын үйрету.

Қолдау жүйесі: Топ мүшелері бір-біріне қолдау көрсетіп, қиындықтарды жеңуге көмектеседі

Психоәлеуметтік тренингтер – агрессияны басқару, конфликтілерді шешу дағдыларын үйрету. Бұл тренингтер құқық бұзушыларға агрессияны басқару және конфликтілерді конструктивті түрде шешу дағдыларын дамытуға бағытталған. Тренингтердің негізгі компоненттері:

Агрессияны басқару: Агрессияның себептерін түсіну және оны конструктивті түрде басқару әдістерін үйрету.

Конфликтілерді шешу: Конфликт жағдайларында тиімді шешімдер қабылдау дағдыларын дамыту.

Рөлдік ойындар: Тренинг барысында рөлдік ойындар арқылы практикалық дағдыларды меңгеру [5].

Агрессияның негізгі себептері өзгеріссіз қалады-бұл тек жазамен шешілуі керек қорғаушы әлеуметтік қатыгездік – тек заңды бұзу ғана емес, сонымен бірге терең әлеуметтік және психологиялық проблема болып табылады. Агрессорға психологиялық

көмек көрсету оның мінез-құлқын өзгертуге, эмоцияларды басқаруға және мәселелерді бейбіт жолмен шешуге мүмкіндік береді. Психологиялық түзету бағдарламаларына қатысу құқық бұзушылықты қайта жасау ықтималдығын 50-70% төмендетеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық – бұл тек құқықтық мәселе ғана емес, сонымен қатар терең әлеуметтік және психологиялық түйткіл. Құқық бұзушылардың агрессияға бейімділігі көбінесе эмоцияларды басқарудың әлсіздігі, қате сенімдер мен зорлық-зомбылықты ақтайтын мәдени нормалардан туындайды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық істері бойынша құқық бұзушылардың жанжалды мінез-құлқын түзету бойынша психологиялық көмек көрсетудің маңыздылығы бойынша ұсыныстар:

- Құқық бұзушылармен кешенді психологиялық жұмыс жүргізу: *Агрессорлардың түзету бағдарламаларына міндетті түрде қатысуы* – тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапқа тартылған адамдарды психологиялық түзету курстарына міндетті түрде жіберу. *Психологиялық диагностика жүргізу* – әрбір құқық бұзушының агрессиясының себептерін зерттеп, оған жеке түзету бағдарламасын жасау. *Эмоцияларды басқару тренингтерін өткізу* – құқық бұзушыларды ашуды, стрессті және агрессияны бақылауға үйрету.

Тиімді әдістер: когнитивті-бихевиористік терапия, ашуды басқару тренингтері, конфликтілерді шешу бойынша психологиялық сабақтар; топтық психотерапия және әлеуметтік қолдау көрсету; құқық бұзушыларға арналған қолдау топтарын ұйымдастыру – мысалы, «Duluth Model» (АҚШ), «Change Programme» (Ұлыбритания) негізінде; рөлдік ойындар мен тренингтер арқылы зорлық-зомбылықсыз қарым-қатынасқа үйрету; агрессорларға отбасы мүшелерімен қарым-қатынасты жақсартуға көмектесу – сенім мен эмпатияны дамыту.

Практикалық әдістер: жәбірленушінің орнын сезіну үшін «эмпатия жаттығулары»; баламалы реакцияларды дамыту үшін «агрессиясыз жанжал шешу» ойындары;

әлеуметтік-психологиялық қайта бейімдеу; құқық бұзушыларға жұмыспен қамту және әлеуметтік бейімделу бағдарламаларына қатысу мүмкіндігін ұсыну; зорлық-зомбылық циклін тоқтату үшін балалық шақтағы психологиялық жарақаттармен жұмыс істеу; отбасылық терапия жүргізу – жәбірленушілер мен құқық бұзушылардың қарым-қатынасын сауықтыру.

Ұсынылатын шаралар: агрессорларды психологиялық сауықтыру бағдарламаларына тарту; құқық бұзушыларға жұмысқа орналасу немесе қайта мамандану мүмкіндіктерін беру; зорлық-зомбылықтың алдын алу шараларын күшейту; құқық қорғау органдарының жұмысына психологиялық қызметтерді қосу – тұрмыстық зорлық-зомбылық істерімен айналысатын инспекторларға психологиялық даярлық курстарын енгізу; қоғамдық ақпараттандыру және білім беру – азаматтарға агрессияның алдын алу жолдары туралы түсіндіру; жасөспірімдер арасында тәрбиелік бағдарламалар енгізу – болашақ ұрпақты зорлық-зомбылықсыз қарым-қатынасқа баулу.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықты тек қатаң жаза арқылы тоқтату мүмкін емес. Құқық бұзушылардың мінез-құлқын өзгерту

үшін олармен психологиялық жұмыс жүргізу қажет.

Психологиялық көмек көрсету: жанжалды мінез-құлықтың негізгі себептерімен жұмыс істеуге мүмкіндік береді; эмоцияларды басқару дағдыларын қалыптастырады; отбасындағы қарым-қатынасты жақсартады; тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қайталану ықтималдығын азайтады.

Ұсыныстарды іске асыру арқылы: құқық бұзушылардың қайтадан зорлық-зомбылық жасау қаупін төмендетуге болады; жәбірленушілердің қорғалу деңгейін арттыруға мүмкіндік туады; қоғамда зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған мәдени өзгеріс орын алады.

Заңды жазалау шаралары құқық бұзушылардың мінез-құлқын түбегейлі өзгертпейді, егер олардың жанжалды әрекеттерінің себептері түзетілмесе. Сондықтан психологиялық көмек көрсету – тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресудің маңызды элементі.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күрес – құқық қорғау органдарының, психологтардың және бүкіл қоғамның бірлескен міндеті!

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/accident>
2. Курбатова Н.В. (2018). Психологическая помощь правонарушителям: теоретические и практические аспекты. Журнал практической психологии – 2018 г. Б. 45-58.
3. Смирнова А.И. Психологические интервенции для агрессоров в контексте домашнего насилия. Психология и право – 2020 г. Б.112-125.
1. Тихомирова Е.В. (2019). Роль психотерапии в коррекции агрессивного поведения. Научный вестник – 2019 г. Б.78-85.
2. Захарова Л.П. Психологическая помощь как средство предотвращения рецидивов среди правонарушителей. Социальная психология и общество – 2021 г. Б. 34-47.
3. Михайлова Т.С. Эффективность групповой терапии для агрессоров: результаты исследования. Психология и здоровье – 2022 г. Б.56-70.
4. Коваленко И.А. Психологическая помощь в системе профилактики домашнего насилия. Журнал социальной работы – 2023 г. Б. 22-36.

Автор туралы мәлімет:

¹**Умурзакова Айгүл Әлібекқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби-психологиялық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция подполковнигі.

Умурзакова Айгуль Алибековна — преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, подполковник полиции.

Umurzakova Aigul Alibekovna — is a lecturer at the Department of Professional and Psychological Training of the M. Bukenbaev Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, a police lieutenant colonel.

-
- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі
 - Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран
 - Experience in law enforcement activities in foreign countries

¹ *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева
г. Актобе, Республика Казахстан*

МЕЖДУНАРОДНОЕ СООБЩЕСТВО В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

Одна из глобальных политико-правовых задач, стоящих перед Казахстаном в XXI веке – эффективное противодействие коррупционным правонарушениям. В соответствии со ст. 1 Конституции РК одними из основополагающих принципов деятельности Республики являются: политическая стабильность и экономическое развитие на благо всего народа [1].

В статье проведен сравнительный анализ борьбы с коррупцией в Республике Казахстан и иностранных государствах. Кроме того, рассмотрены основные модели противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, индекс восприятия коррупции, профилактика преступности, нулевая терпимость, противодействие, взяточничество.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚОҒАМДАСТЫҚ

XXI ғасырда Қазақстанның алдында тұрған жаһандық саяси-құқықтық міндеттердің бірі – сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға тиімді қарсы іс-қимыл. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес республика қызметінің негізгі қағидаттарының бірі: саяси тұрақтылық және бүкіл халықтың игілігі үшін экономикалық даму болып табылады.

Мақалада Қазақстан Республикасындағы және шет мемлекеттердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске салыстырмалы талдау жүргізілді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың негізгі модельдері қарастырылған.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі, қылмыстың алдын алу, нөлдік төзімділік, қарсы тұру, паракорлық.

THE INTERNATIONAL COMMUNITY IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION

One of the global political and legal challenges facing Kazakhstan in the 21st century is the effective fight against corruption offenses. In accordance with Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, one of the fundamental principles of the Republic's activities is political stability and economic development for the benefit of the entire people.

The article provides a comparative analysis of the fight against corruption in the Republic of Kazakhstan and foreign countries. In addition, the main anti-corruption models are considered.

Keywords: corruption, corruption perception index, crime prevention, zero tolerance, counteraction, bribery.

Проблема коррупции в разных сферах деятельности органов государственного управления и власти приобрела на сегодняшний день глобальный характер. Коррупция является сложнейшей социально-экономической проблемой любой страны.

Одна из глобальных политико-правовых задач, стоящих перед Казахстаном в XXI

веке – эффективное противодействие коррупционным правонарушениям. В соответствии со ст. 1 Конституции РК одними из основополагающих принципов деятельности Республики являются: политическая стабильность и экономическое развитие на благо всего народа [1].

В результате совершения коррупционных правонарушений катастрофически нарушается эффективная, соответствующая действующим нормативным правовым актам деятельность государственных и местных органов власти, подрывается авторитет и нарушаются интересы публичной власти, причиняется материальный ущерб государству и отдельным гражданам, ущемляются права и законные интересы физических и юридических лиц и в целом интересы всего общества и государства. Поэтому противодействию коррупции в Республике Казахстан уделяется значительное внимание и прилагаются значимые усилия политического руководства страны и всех государственных органов.

Не решив проблему коррупции, невозможно эффективно решать задачи государственного управления. Так, греческие мыслители Платон и Аристотель относили коррупцию к политическим категориям, а Н.Макиавелли считал ее свидетельством общего заболевания государства, разрушающего гражданскую добродетель. В свою очередь, Ш. Монтескье характеризовал ее, как дисфункциональный процесс, в результате которого хороший политический порядок или система превращаются в негодные.

Среди множества социально-экономических и политико-правовых проблем современного казахстанского общества проблема борьбы с коррупцией занимает далеко не последнее место. Существует несколько причин ее чрезвычайной актуальности.

Во-первых, скандалы и разоблачения в злоупотреблении властью в корыстных целях на фоне углубляющегося неравенства разных слоев населения подрывают авторитет власти, дискредитируют демократию, создают опасность поворота к диктатуре, одним из лозунгов которой может быть борьба с коррупцией.

Во-вторых, коррупция, экономическое содержание которой состоит в деформации процесса распределения ресурсов, негативно влияет на развитие и укрепление экономики в целом.

В-третьих, коррупция, как и многие другие негативные социальные явления, создает условия собственного воспроизводства

- она отрицательно влияет на будущий социально-экономический и политический порядок, причем, чем продолжительнее период масштабной коррупции, тем сложнее предстоит борьба с ней и устранение ее последствий, даже если некоторые из ее причин и будут ликвидированы.

В-четвертых, что очень существенно в настоящее время, репутация страны с масштабной коррупцией является не только политическим, но и важным экономическим фактором, влияющим на условия предоставления займов, иностранных инвестиций и т.д.; как и любая репутация, она с трудом поддается исправлению.

Борьба с коррупционными преступлениями является внутренней компетенцией государств. Однако качественно измененная преступность не замыкается в рамках государственных границ. При этом она все больше лишается специфических национальных черт, что объективно приводит членов мирового сообщества к совместному поиску наиболее действенных путей и средств решения этой проблемы.

Организацией Объединенных Наций и иными межгосударственными структурами сформирован механизм осуществления международного сотрудничества в борьбе с коррупционной преступностью. В совокупности с другими межправительственными и неправительственными организациями универсального и регионального характера образуется мировая система по борьбе с коррупционной преступностью.

Между тем, плохо налаженное взаимодействие между странами и пробелы в законодательстве приводят к тому, что большинство коррупционеров, которым удалось покинуть страну, где совершали преступления, остаются безнаказанными.

В качестве причин можно назвать невозможность отследить преступника, отсутствие международных связей в сфере выдачи лиц, совершивших преступления, и различия в законодательстве разных стран, и ситуации, когда граждане одних стран вовлекают в коррупцию должностных лиц других стран. В середине прошлого столетия, например, подкуп крупными корпорациями должностных лиц стран так называемого третьего

мира вошел в обычную практику и не преследовался законом. Решение этой проблемы – разработка соответствующего законодательства, а также создание системы международного взаимодействия государственных и правоохранительных органов по линиям своих компетенций, унификация законодательства.

Важно перенимать зарубежный положительный опыт противостояния коррупции.

Известны три хорошо зарекомендовавших себя основных моделей.

Первая создана в европейских странах, особенно в Скандинавии. Власти Норвегии, Швеции, Финляндии, Дании считаются наиболее эффективными, поскольку их деятельность основана на концепции социального и правового государства.

Так, например, несколько лет подряд по данным Transparency International Финляндия занимает третью позицию рейтинга индекса восприятия коррупции (89 баллов из 100) как страна с наименьшим уровнем коррупции [2].

Сформированное развитое гражданское общество, вкупе с высоким уровнем правосознания и правовой культуры оказывают содействие недопущению роста коррупции в Финляндии.

Основной принцип финской антикоррупционной политики – коррупция не является изолированным феноменом.

В Финляндии существует формальная антикоррупционная сеть, основанная под эгидой министерства юстиции и объединяющая не только государственные органы и органы местного самоуправления, но и частный сектор, исследовательские и негосударственные организации. Цели данной сети:

- Содействие антикоррупционной деятельности и внесение соответствующих инициатив;

- Повышение уровня осознания опасности коррупции обществом и установление антикоррупционных директив в государственном, муниципальном и частном секторах;

- Осуществление выполнения обязательств согласно международных антикоррупционных соглашений (Конвенции ООН

против коррупции, Конвенции Организации экономического сотрудничества и развития, Конвенции Совета Европы), а также обязательств международных организаций (Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Группы государств по борьбе с коррупцией (ГРЕКО));

Содействие изучению и исследованию коррупции.

В Финляндии нет специального органа, занимающегося деятельностью, направленной на предотвращение коррупции. Координацией практически любых действий, связанных с вопросами коррупции, занимается министерство юстиции. Министерство внутренних дел занимается антикоррупционной политикой в сфере сотрудничества с Европейским Союзом. Национальное Бюро расследований Финляндии имеет в штате сотрудника, в чьи обязанности входит исключительно отслеживание всех вопросов, так или иначе связанных с коррупцией в стране.

Расследованием правонарушений/преступлений, имеющих отношение к коррупции, занимаются органы полиции (обычно местного уровня, в более серьезных случаях расследование дел берёт на себя Национальное Бюро расследований).

Важную роль в надзоре за принятием решений государственными чиновниками играют Парламентский омбудсмен и Канцлер юстиции. Институт омбудсмана является достаточно важным в мировой практике. До 1919 года у Финляндии не было своего омбудсмана, а действовал институт канцлера юстиции, учрежденный под влиянием Конституции Швеции 1772 года. Обретение Финляндией государственной самостоятельности в декабре 1917 года обусловило принятие 17 июля 1919 года Конституции страны, где закреплялся институт омбудсмана юстиции.

Еще одним надзорным органом, непосредственно связанным с работой Парламента и контролирующим работу всех государственных органов, является орган государственного аудита. Он занимается проверкой государственных финансов и управления государственным имуществом [3]. В финском законодательстве не существует как конкретного определения коррупции, так и

отдельных законов, специально направленных на предотвращение коррупции. Основные положения, связанные с коррупцией, содержатся в уголовном праве – это нормы о взяточничестве в государственном и частном секторах Финляндии.

Что же главное в финском опыте борьбы с коррупцией? Было бы преувеличением говорить о какой-то специфической «финской модели» борьбы с коррупцией. Естественно, имеется ряд законодательно-правовых особенностей, которые могли бы быть использованы и у нас. Главное все же – в финском опыте борьбы с коррупцией, в формировании условий, которые не создавали бы питательной почвы для коррупции и которые, если бы не исключали ее, то, во всяком случае, минимизировали это явление.

Другой путь антикоррупционной борьбы существует в странах Юго-Восточной Азии, таких как Сингапур, Гонконг, Тайвань, Малайзия, и, с некоторыми оговорками, Южной Кореи и Японии. Они сочетают жестокость преследования коррупционеров с политикой преференций для чиновников. В этих странах государство почти не регулирует экономику. Там предусмотрено суровое наказание за коррупцию и делается все, чтобы не было «неприкасаемых». Известен пример о привлечении к уголовной ответственности за взяточничество президента Южной Кореи.

Правительства этих государств пошли по пути создания независимых, подчиненных только первому лицу государства органов, наделенных необыкновенно широкими полномочиями.

Жесткость, с которой действуют эти органы, принесла свои плоды.

Так, в 1974 году в Гонконге была создана Независимая Комиссия против коррупции, подчиненная напрямую генерал-губернатору Гонконга. Комиссии были предоставлены широкие полномочия привлекать к уголовной ответственности тех чиновников, которые не в состоянии были доказать происхождение своих доходов. То есть, преступлением стали считать сам факт невозможности доказать источник происхождения благосостояния, нарушая принцип презумпции невиновности.

Сингапур добился успехов в искоренении коррупции, тоже создав полностью самостоятельное Бюро по расследованию случаев коррупции.

Власти Сингапура установили, что:

- оплата труда государственных служащих сопоставима со средней заработной платой лиц соответствующего служебного уровня, работающих в частном секторе;

- государственные должностные лица регулярно отчитываются о доходах, все их банковские счета и активы проверяются;

- высокопоставленные чиновники за коррупционные правонарушения наказываются особенно строго.

Сингапур ликвидировал и бюрократические препятствия для развития экономики.

Отбор кандидатов на государственные должности начинается еще в школе – выбирают самых успешных детей, с высокими деловыми качествами. У них есть льготы при поступлении в высшие учебные заведения, возможность учиться и стажироваться в других странах. Так, выходцам из семей государственных чиновников предоставляется субсидия для обучения в престижных европейских вузах.

Как результат, масштабные опросы, проведенные в этой стране в конце XX века, показали, что почти все служащие государственных учреждений считают, что их руководитель никогда не был вовлечен в коррупционные действия.

В Южной Кореи существует система подачи гражданами заявлений о коррупции через сеть «Интернет». По любому заявлению проводится расследование, при этом о ходе расследования заявитель уведомляется в режиме реального времени.

Япония также пошла по пути сочетания высокого материального обеспечения чиновников и жестоких наказаний за коррупцию.

Очень интересным представляется опыт Италии в деле борьбы с коррупцией. Четверть века назад уровень мафиозной преступности был очень высок.

В 1992-1993 гг. итальянское правительство пошло на проведение беспрецедентной операции «чистые руки». Только по официальным данным, за год, предшествующий

началу операции, преступными группировками было совершено 718 убийств, 822 похищения, 830 покушений и 886 случаев запугивания чиновников.

Власти Италии приняли закон о борьбе с мафией и облегчили процессуальные требования к привлечению к ответственности за коррупционные преступления, упростили правила оперативно-розыскной деятельности в отношении коррупционеров, разрешив внедрение агентов, усилили наказание за политическую коррупцию. Кроме того, приняли решение включить в уголовный закон правило об амнистии членов мафии, которые пошли на сотрудничество со следствием (аналогичные нормы, касающиеся взяточничества, имеются в Уголовном кодексе РФ). Частично был снят иммунитет с парламентариев.

Опыт Грузии в борьбе с коррупцией в государственном секторе уникален и успешен, и многие его аспекты могут быть адаптированы и применены в странах, где существуют аналогичные проблемы.

Еще 10 лет назад коррупция пронизывала практически все сферы жизни Грузии. Взятки требовались для того, чтобы получить большинство государственных услуг – от получения водительских прав или паспорта до регистрации имущества и бизнеса, строительства дома или поступления в вуз. С тех пор меры, предпринятые правительством в рамках политики «нулевой толерантности», резко сократили масштабы неофициальных платежей в различных государственных службах. Эксперты Всемирного банка отмечают, что сегодня «по большинству показателей Грузия значительно приблизилось к наиболее развитым странам Евросоюза» [4].

Отличительной особенностью Грузинской антикоррупционной модели является отсутствие специального независимого органа по борьбе с коррупцией, как и отдельного органа для разработки антикоррупционной политики. Созданный для координации и мониторинга антикоррупционной деятельности в 2008 году Антикоррупционный совет Грузии ни под одно из этих определений не подходит. Совет не имеет ни собственного

штата, ни бюджета, а его члены могут быть отозваны правительством в любое время. Роль секретариата Антикоррупционного совета выполняет аналитический департамент Министерства юстиции Грузии, где работают всего 16 человек, а возглавляет Совет – министр юстиции.

По своим функциям грузинский Антикоррупционный совет является аналогом Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции РК, однако последний имеет более широкие полномочия. Так, АДГСПК РК должно обеспечивать не только формирование и мониторинг государственной антикоррупционной политики, но и ее реализацию. Специального органа для выявления и расследования коррупционных преступлений на высшем уровне, аналога АДГСПК РК, в Грузии нет. Расследованием подобных преступлений в Грузии занимаются органы прокуратуры [5].

Второй важный момент грузинской антикоррупционной модели: борьба с коррупцией не может быть сферой деятельности только каких-то определенных органов, в борьбе с коррупцией были привлечены все государственные органы. Каждый министр индивидуально отчитывается о борьбе с коррупцией в его министерстве.

Антикоррупционная политика Грузии реализуется на основе Антикоррупционной стратегии, Плана действий и Уголовного кодекса Грузии.

Заканчивая анализ зарубежного опыта, следует признать, что ни одно государство до настоящего времени не избавилось полностью от коррупции.

Многое из положительно зарекомендовавших себя в других странах мер уже используются в Казахстане. Это касается, например, контроля за доходами должностных лиц, контроля за госзакупками, антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов, установления связи с институтами гражданского общества. Опыт всех стран, успешно противостоящих коррупции, показывает, что вести борьбу можно только опираясь на «чистые» государственные структуры, действуя в рамках закона и соблюдая права и свободы населения.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г.
2. Индекс восприятия коррупции 2022. Транспаренси Интернэшнл. [Http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2022/dnld/cpi2022](http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2022/dnld/cpi2022).
3. Дерябин Ю.С. Можно ли одолеть коррупцию? (Опыт Финляндии) // <http://pandia.ru/text/77/476/10792.php>.
4. <https://rus.azatutyun.am/a/24469925.html>.
5. Рахметов С.М. Нерешенные проблемы уголовной политики Республики Казахстан / Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2010. - № 3(19). - С. 69-73

Сведения об авторе

¹ **Сагынтаева Асель Амангельдиновна** – начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

Сагынтаева Әсел Амангелдіқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция подполковнигі.

Sagintayeva Assel Amangeldinovna – Head of the Department of Organization of scientific research and editorial and publishing work of the Aktobe Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Мақала «Құқық» мамандықтарының тиісті тобы саласындағы бұрын жарияланбаған және басқа басылымдарға жариялауға жіберілмеген бірегей ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қамтуы тиіс. Автор мақаланы және өзге материалдарды ұсынған кезде редакциялық алқаға олардың жарияланғанын немесе басқа басылымдарға ұсынылғанын хабарлауға міндетті. Мақала мазмұнында шетелдік зерттеушілердің осыған ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектерінің шолулары, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» журналының алдыңғы басылымдарындағы кем дегенде бір мақалаға сілтемелер болуы тиіс.

Мақаланы журналға орналастыру шарттары:

- мекеменің мөрімен расталған, ғылымның осы саласы бойынша жтекші маманның бір оң пікірі (жеке немесе бірінші авторы ғылым кандидаты немесе докторы болып табылатын мақалаларды қоспағанда);
- мекеме кафедрасының (бөлімшесі отырысында талқыланған және жариялауға ұсынылған хаттамадан үзінді;
- автор(лар) туралы мәліметтер, мақала атауы, аннотация және түйінді сөздер үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын);
- серіктес авторлық 3 автордан аспайды;
- мақаланың қолжазбасы – автордың (авторлар) қолы қойылған 6-7 бет көлемінде болуы тиіс;
- көлемі 10 беттен асатын мақалалар журналдың бас редакторымен келісіледі;
- мақалада мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтер, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;
- журналға жазылу туралы түбіртектең көшірмесі;
- автор(лар)дың суреті (деректі портрет).

Мақаланың құрылымдық элементтерін орналастыру тәртібі:

- жоғарғы сол жақ бұрышта қойылған әмбебап ондық жіктеу индексі (ӨОЖ);
- мақала тақырыбы (бас әріптермен, жартылай қалың қаріппен), автордың (авторлардың) **Т.А.Ә.** (3 автордан артық емес), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны, қаласы, елі туралы ақпарат.** Егер ұйымның атауында қала анық көрсетілмесе, онда үтір арқылы ұйымның атауынан кейін қала, шетелдік ұйымдар үшін – қала мен ел көрсетіледі;
- **аннотация** (5-8 сөйлем) және мақала тіліндегі түйінді сөздер (5-7 сөз) мақала мәтінінің алдында орналасады;

- **мақала мәтіні doc (Microsoft Word) пішімде. Парақ пішімі Ф4 (297x210 мм.). Жиек сызықтары: сол жағы – 2 см, қалғандары – 1 см.** Қаріп: Times New Roman. Таңба өлшемі – 12 pt. Мәтін ені бойынша тасымалданбай пішімделуі тиіс, азат жолдың басындағы шегініс – 1 см. Жоларалық интервал – бір. Мақаланың тақырыбы жолдың орта тұсына орналастырылады. Мақала мәтінінде автоматты нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтінді автор өңдеп, оқып, соңғы бетіне қол қоюы керек;

- мақаланы дайындауда пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі (**пайдаланылған әдебиеттердің тізімі**) мақаланың соңына орналастырылады. Дереккөздердің тізімі мақалада оларға сілтеме жасау арқылы беріледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада беріледі, мысалы: [1,6.15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасаған кезде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- басқа 2 тілде берілген түйіндеме ((автор(лар) туралы мәліметтердің, мақала атауының, аннотация мәтінінің және түйінді сөздердің аудармасы). Егер мақала қазақ тілінде болса, онда түйіндеме орыс және ағылшын тілдерінде; егер мақала орыс тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және ағылшын тілдерінде; егер мақала ағылшын тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және орыс тілдерінде беріледі).

Мақаланың соңында «мақала алғаш рет жарияланады» деген жазба болуы тиіс және күні мен автордың (авторлардың) қолы қойылады. Осы жерге автор (авторлар) туралы мәліметтер – толық түрде тегі, аты, әкесінің аты, электрондық мекенжайы, байланыс телефондары орналастырылады.

Суреттер (графикалық материал) нақты, барлық өлшемдердің анық берілуін қамтамасыз ететін форматта орындалуы, нөмірленуі, қол қойылуы және электрондық тасымалдағышта ұсынылуы тиіс.

Мақалалар редакциялық алқада ішкі шолудан өтеді, мақала авторына рецензия жіберілмейді. Редакциялық алқа өз пікірі бойынша журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Журналдың редакциялық алқасының өтініші бойынша мақала қайта өңделген жағдайда, редакция соңғы нұсқаны алған күн келіп түскен болып есептеледі.

Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

Қолжазбалар редакцияға oopiiir2021@mail.ru электронды поштасына немесе келесі пошта мекенжайы бойынша жолданады:

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1,

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, ҒЗЖРБЖҰБ. («ҚР ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысына мақала» белгісімен). Анықтама үшін: +77132988037,+ 77078288001.

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания. В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева».

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе (ах), название статьи, аннотация и ключевые слова на **трех языках** (казахский, русский и английский);
- соавторство предполагает не более 3 авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-7 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора (ов) (документальный портрет).

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- индекс универсальной десятичной классификации (УДК) проставленный в левом верхнем углу;
- заголовок статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора (ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна. Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;
- **аннотация** (5-8 предложений) и ключевые слова (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи;
- **текст статьи** в формате doc (Microsoft Word). Формат листа А4 (297х210 мм.). Все поля: левая сторона-2 см, остальные-1 см. Шрифт: TimesNewRoman. Размер символа 12 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Межстрочный интервал – одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице;
- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи, (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с.15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- резюме на 2 других языках (с переводом сведений об авторе (ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов). Если статья на казахском языке, то резюме на русском

- английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

В конце статьи должна быть запись: «статья публикуется впервые», ставится дата и подпись автора (авторов). Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии автором статей. Редколлегия в праве отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

Рукописи направляются в редакцию на e-mail: ooniirir2021@mail.ru или почтовой связью по адресу:

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе, 1, Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, ООНИиРИП (с пометкой «статья в Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева»). Контактные телефоны: + 77132988037, + 77078288001.

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

The article should contain the results of original research in the field of the corresponding group of specialties «Law», not previously published and not intended for publication in other publications. The author is obliged to inform the editorial Board when submitting an articles and other materials, whether they were published or submitted to other publications. The content of the article should include reviews of scientific works of foreign researchers on a similar problem, as well as links to at least one article in previous issues of the journal «**Bulletin of the Aktope Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev**».

Conditions for publishing an article in the journal:

- one positive review, certified by the seal of the institution, a leading specialist in this field of science (except for articles, the sole or first author of which is a candidate or doctor of science);
- extract from the minutes of the meeting of the department (division) of the institution with discussion and recommendation for publication;
- information about the author (s), article title, abstract, and keywords **in three languages (Kazakh, Russian and English)**;
- co-authorship involves no more than 3 authors;
- manuscript of the article from 6-7 pages, in signed by the author (s). Articles of more than 10 pages are approved by the editor-in-chief;
- a certificate stating that the article does not contain information containing state secrets, as well as information marked «For official use»;
- copy of the subscription receipt for the magazine;
- photo of the author (s) (documentary portrait).

Order of arrangement of structural elements of the article:

- universal decimal classification index (UDC) in the upper-left corner;
- title of the article (in capital letters, bold),
- **Full name of the author (s)** (no more than 3 authors), **his academic degree, academic title, information about the author's place of work, city, country**. If the name of the organization does not explicitly indicate the city, then enter the city after the name of the organization, and for foreign organizations - the city and country (Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan). If the article was prepared by several authors, their data is indicated in order of significance of each author's contribution to the article;
- **the abstract (5-8 sentences) and keywords (5-7 words)** in the language of the article are placed before the text of the article;
- **text of the article in doc format (Microsoft Word). A4sheet format (297x210 mm.)**. Border lines: left - 2 cm, the rest-1 cm.. Font: TimesNewRoman. The symbol size is 12 pt. The text should be formatted in width without hyphenation, and the indent at thebeginning of the paragraph should be 1 cm. Line spacing – single. The article title is formatted in the center. Automatic numbering should not be used in the text of the article. The text must be edited, proofread by the author, and signed on the last page;
- the list of information sources used in the preparation of the article is located at the end of the article, **(list of references)**. The list of sources is given in the order of references to them in the article **(list of references)** The list of sources is given in the order of references to them in the article. The reference number in the article text should be placed in square brackets, for example: [1, p.15]. The list of references is drawn up in accordance with GOST 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation. When linking to Internet resources, the author, title of the text, source, full e-mail address of the material, and the date of its opening are indicated. Links to private messages, reports, unsecured dissertations, and other unpublished materials are not allowed;

- **summary** in 2 other languages (**with translation of information about the author (s), article title,**

abstract text and keywords). If the article is in Kazakh language, summary in Russian and English languages; if the article is in Russian language, summary is in Kazakh and English; if the article is in English, then the summary is in Kazakh and Russian languages).

At the end of the article should be written: **«the article is published for the first time», put the date and signature of the author (s)**. Here you can also find information about the author (s):

full name, email address, and contact phone numbers.

Drawings (graphic material) be made clearly, in a format that ensures clarity of transmission of all details, numbered, signed and presented on electronic media.

Articles are reviewed internally by the editorial Board without sending a review to the authors. The editorial Board has the right to reject articles that, in its opinion, do not meet the requirements of the journal. The author (s) is responsible for errors and inaccuracies of scientific and factual nature. If the article is revised at the request of the editorial Board of the journal, the date of receipt is considered to be the date when the final version was received by the editorial board. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for rejection. Materials received by the editorial office are not subject to return.

Articles are sent to the editorial office by e-mail: ooniirir2021@mail.ru or by post to:

1, Kursantskoe shosse, Aktobe city, Republic of Kazakhstan, 030011, Aktobe Law Institute of MIA of RK M. Bukenbayev, OSRaEPWD (marked «an article in the Bulletin of Aktobe Law Institute of Ministry of internal affairs the of Republic Kazakhstan named after M.Bukenbayev»).
Contact: + 77132988037, + 77078288001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М. БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ**

ғылыми-тәжірибелік журналы

№ 1 (18) 2025

**ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА МВД РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА**

научно-практический журнал

№ 1 (18) 2025

**BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NAMED AFTER M. BUKENBAYEV**

scientific and practical journal

№ 1 (18) 2025

Ответственный секретарь
Компьютерный набор и верстка

А.С. Сагинтаева
С.Б. Нуржанов

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях,
несут авторы.

Сдано в набор 01.03. 2025 г.
Подписано в печать 20 марта 2025 г.
Формат А4. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Тираж 200 экз.

Отпечатано в типографии Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева Курсантское шоссе 1